

5. századi településrészlet és temető Nyíregyháza határában. Csorda-Páskum II., M3-58. lelőhely

Archaeologiai Értesítő

146 (2021) 107–154

DOI:

10.1556/0208.2021.00020

© 2021 A szerző(k)

Közlemény

Beck Attila¹ – Rácz Zsófia^{2*} – Soós Eszter³ – Pintye Gábor⁴

¹ BTM Aquincumi Múzeum; 1031 Budapest, Szentendrei út 135.;
e-mail: beck.attila793@gmail.com

² Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet; 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;

³ Pécsi Tudományegyetem, Régészet Tanszék; 7624 Pécs, Rókus u. 2.;
e-mail: soos.eszter@pte.hu

⁴ Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.,
Régészeti és Tudományos Igazgatóság; 1113 Budapest, Daróczi út 3.;
e-mail: pintye.gabor@varkapitanysag.hu

Kézirat beérkezett: 2021. augusztus 13. • Kézirat elfogadva: 2021. augusztus 27.

ABSZTRAKT

Nyíregyháza határában 2009–2011 során egy temető és egy településrészlet került feltárára, melyeket a régészeti adatok alapján egyazon népesség használt az 5. század közepén – második felében. A szórt szerkezetű település közelében létesített, 24 síros temetőhely olyan temetőtípust képvisel, amely eddig nem volt ismert Északkelet-Magyarországról. Leletanyagában megjelennek a hun korszak és az azt követő évtizedek reprezentatív tárgytypusai, köztük változatos viseleti elemek, üvegpoharak és egy 5. századi ezüstpénz is.

KULCSSZAVAK

Nyíregyháza, 5. század, település, temető, üvegpohár, 5. századi érme

ABSTRACT

During 2009–2011, a burial ground and a part of a settlement have been excavated within the confines of the Nyíregyháza municipality, which had been used by the same population in the middle and second half of the 5th century AD based on archaeological data. The 24-grave burial ground established near the dispersed settlement represents a previously unknown cemetery type in Northeast Hungary. Representative artefact types from the Hun period and subsequent decades appear in its find assemblage, including a variety of costume items, glass drinking cups, and a 5th-century silver coin.

KEYWORDS

Nyíregyháza, 5th century, settlement, cemetery, glass, 5th-century coin

A LELŐHELY

Az M3-58. számú lelőhely feltárára az M3-as autópálya Nyíregyháza és Vásárosnamény közti szakaszának építését megelőző munkálatok alkalmával került sor. 2009–2010-ben a Magyar Nemzeti Múzeum folytatott itt feltárást Markó András vezetésével,¹ majd 2011-ben a

¹Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Markó Andrásnak, a Magyar Nemzeti Múzeum régészének, hogy az 5. századi temető és település leletanyagát feldolgozásra a rendelkezésünkre bocsátotta. Hajnal Zsuzsannának is hálásan köszönjük a múzeumi anyagfelvételben, fotózásban nyújtott sok segítséget! Az illusztrációkat A. Király András, Andics Bernadett, Jaksity Iván, Rosta József és Soós Eszter készítette. A régészeti leletanyagot a Magyar Nemzeti Múzeum Népvándorlaskori Gyűjteménye őrzi Nyíregyháza-Harangod néven, 2012.1. kezdetű leltári számok alatt. A település állatcsontanyagát Bárány Annamária vizsgálta meg (ld. *Appendix*). A feldolgozás az NKFIH NN 128035 sz. projektnek köszönhetően valósult meg.

* Levelező szerző:
E-mail: racz.zsofia@btk.elte.hu

terület északi részét a nyíregyházi Jósa András Múzeum munkatársai tárták fel Pintye Gábor irányításával. A lelőhely több néven ismert: kezdetben Nagykállóhoz kötötték, az ásatási jelentés Nyíregyháza-Harangod néven említi, azonban valójában Csorda-Páskum a feltárásoknak helyet adó dűlő megnevezése.² E terület közvetlen közelében került feltárássra 2004-ben Nyíregyháza, keleti elkerülő út 14. számú lelőhelye is, ahol ugyancsak 5. századi településnyomok láttak napvilágot. Pintye Gábor 2016-ban megjelent tanulmányában – amelyben a Jósa András Múzeum által itt feltárt kora népvándorlás kori lelőhelyeket publikálta – ez utóbbit Csorda-Páskum I., míg az általunk tárgyalt helyszínt Csorda-Páskum II. néven említi.³

Jelen tanulmányunkban a Magyar Nemzeti Múzeum vezetésével 2009–2010-ben feltárt kora népvándorlás kori temetőt és településrészletet adjuk közre. A közel 14000 négyzetméternyi területen több korszak objektumai is megfigyelhetők voltak, az 5. századi régészeti jelenségeken kívül bronzkori árkok, gödrök és kemencék, valamint egy 8. századi avar épület került napvilágra (1. kép).⁴ A 24 sírból álló temető az ásatási terület közepén, egy észak–déli irányú, enyhén kiemelkedő homokdomb keleti lejtőjén terült el. A síroktól 40–50 méterre, nyugatra helyezkedett el két 5. századi épület és néhány, csupán kevés leletanyagot szolgáltató gödör. A domb déli részén egy avar lakóépület, a dombot körülölelve bronzkori objektumok, főleg gödrök kerültek elő, illetve a felszín északkeleti sarkában egy valószínűleg ugyanabból a korból származó gyermektemetkezés feküdt.

A Nyíregyháza és Nagykálló között fekvő terület a Közép-Nyírség része. A kistáj 96 és 163 m tengerszint feletti magasságú hordalékkúpsíkság, melyre jellemző az ÉK–DNy irányú, löszös homokterületek és az ebből 2–25 m-re kiemelkedő futóhomokhátak váltakozása, valamint az ÉÉNy–DDK irányú, elzárt medencéket alkotó egykori folyóvölgyek. A terület mezőgazdasági szempontból kedvezőtlen adottságú, a történeti korokban lomboserdővel és szikésekkel volt borított.⁵

A TELEPÜLÉS

Az 5. századi telepjelenségek a lelőhely északnyugati felében kerültek elő, mély, erősen belvizes területen (2. kép). Egy mástól 6–7 méterre két kelet–nyugati tájolású, földbe mélyített épület (18/20 és 22/25), ezektől 35–40 méterre nyugatra, egymáshoz közel, két nagyméretű gödörkomplexum került feltárássra (194/262 és 195/263). Az épületektől észak–északkeletre egy széles, sekély és egy kisebb gödör tartozott még a telephez (4/4, 191/259). A lelőhelyet nyugat–keleti irányban átszelő, nagy bronzkori árokból kerültek elő még kora népvándorlás kori edénytöredékek, többek közt egy nagyméretű, kétfülű korsó darabjai.

²MARKÓ 2011; PINTYE 2016, 67, 1. lábjegyzet, 110, 20. lábjegyzet.

³PINTYE 2016.

⁴MARKÓ 2011, 308.

⁵DÖVÉNYI 2010, 222, 224.

Telepjelenségek

4/4.⁶ gödör (3. kép 1). Átm.: 235 cm.⁷ Enyhén ovális, nagyméretű, sekély gödör. Északnyugati felét egy későbbi beásás elpusztította.

18/20. épület (3. kép 5, 7). H.: 450 cm, sz.: 315 cm. Ny–K tájolású, téglalap alakú, enyhén földbe mélyített épület, keleti és nyugati, rövidebb oldalainak közepén leásott oszlophellyel (18/243: átm.: 58×45 cm; 18/242: átm.: 75×60 cm). Egy további, négyszögletes sekély mélyítés az épület közepétől kissé délnyugatra került elő (18/228: átm.: 25×22 cm). Az épület északi oldalának közepén az enyhén lépcsős mélyítés valószínűleg későbbi bolygatás, keleti oldala egy korábbi, valószínűleg őskori gödröt vág (18/138: átm.: 160×175 cm).

22/25. épület (3. kép 6, 8). H.: 420 cm, sz.: 260 cm. Ny–K tájolású, téglalap alakú, enyhén földbe mélyített épület, keleti és nyugati, rövidebb oldalai mentén három-három oszlophellyel (22/164: átm.: 30×40 cm; 22/165: átm.: 45×32 cm; 22/166: átm.: 43×32 cm; 22/168: átm.: 40×35 cm; 22/169: átm.: 43×38 cm; 22/170: átm.: 23×21 cm). Egy további oszlop a déli oldal mentén volt leásva (22/167: átm.: 46×35 cm).

191/259. gödör (3. kép 2). Átm.: 145×78 cm. Hosszúak, kissé négyszögletes gödör, alja lépcsősen mélyül.

194/262. gödör (3. kép 3). Átm.: 478×348 cm. Szabálytalan alakú, beásásokkal tagolt, nagyméretű gödörkomplexum. Déli oldalának közepén kis területen lemélyül (194/274), északi fele lépcsősen kialakított (199/275).

195/263. gödör (3. kép 4). Átm.: 390×265 cm. Ovális, szabálytalan, nagyméretű gödör. Oldala lépcsősen szűkül.

A nyíregyházi lelőhely – a környék egykorú településeihez hasonlóan – szórt szerkezetet mutat.⁸ A gödrök kialakítása nem specifikus, a két épület szerkezeti sajátosságai hordoznak régészeti információt.

A 22/25. számú épület (3. kép 6, 8) a késő római kori germán Barbaricumban elterjedt típushoz hasonlóan hatoszlopos szerkezetű,⁹ a szélső oszlophelyek azonban nem a hosszabb oldalak mellett, hanem a sarkokban kerültek leásásra (*Eckpfostenhaus*). A szerkezet típusa a hun kori változásokkal összefüggésben elsősorban a Kárpát-medence északi zónájában terjedt el.¹⁰ Magyarországon hasonló építmények – az M3-58. lelőhely már korábban közzétett északi részén feltárt épületen kívül¹¹ – Andornaktálya-Kis-rét-dűlő,¹² Battonya-VOTsz Homokbánya¹³ és Onga-Teknő lapos¹⁴ lelőhelyeken kerültek elő Kr. u. 5. századi környezetből.

⁶Objektumszám/stratigráfiai egység száma.

⁷A településjelenségek pontos mélységadataihoz nem állt rendelkezésünkre dokumentáció.

⁸BÁLINT et al. 2019, 173.

⁹KOLNÍK et al. 2007, 17, Abb. 7; Soós 2019a, 2. kép 2, 3. kép 1.

¹⁰Összefoglalóan lásd: TEJRAL 1990, 28–29, Abb. 3; TEJRAL 1998, 193–202.

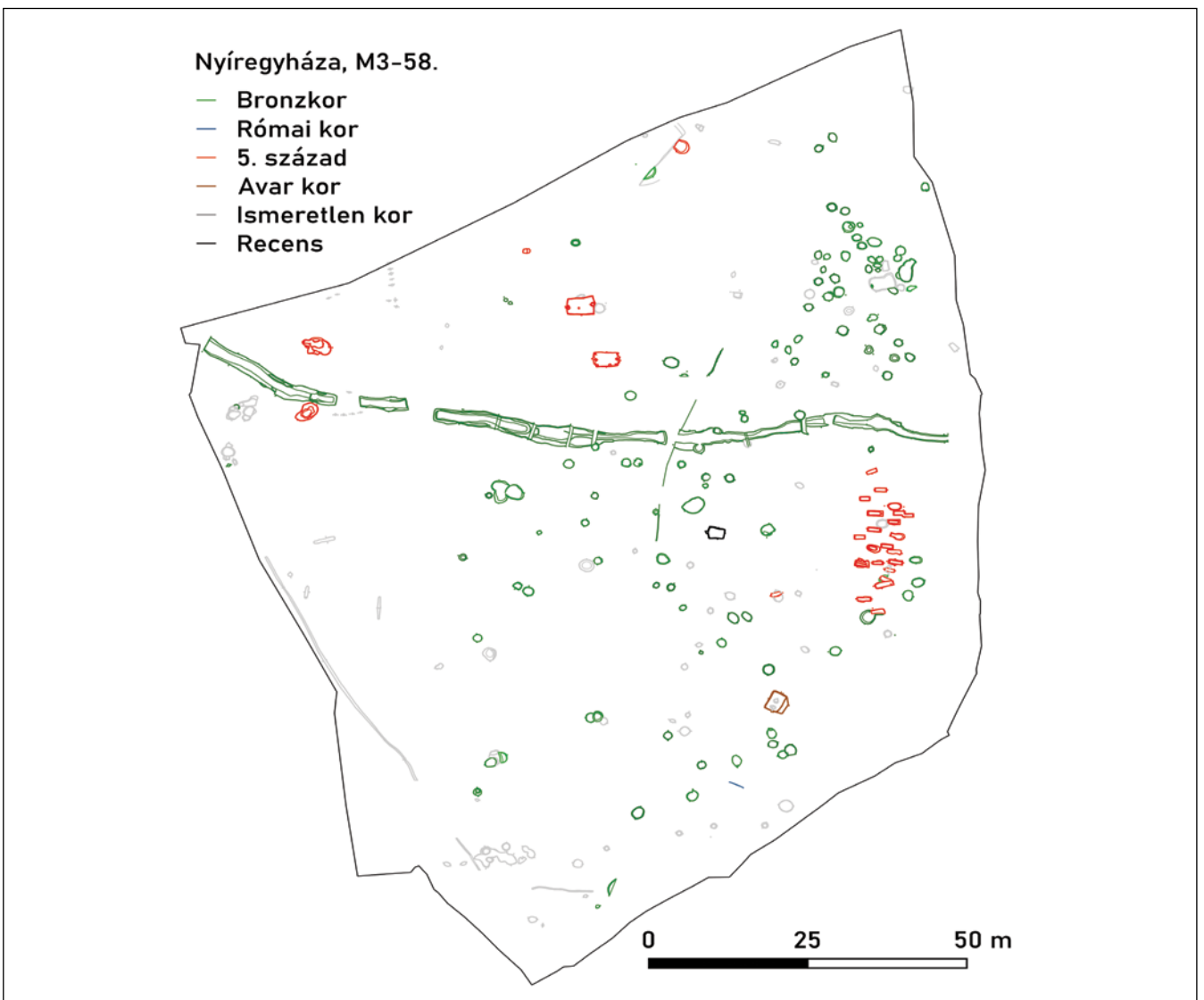
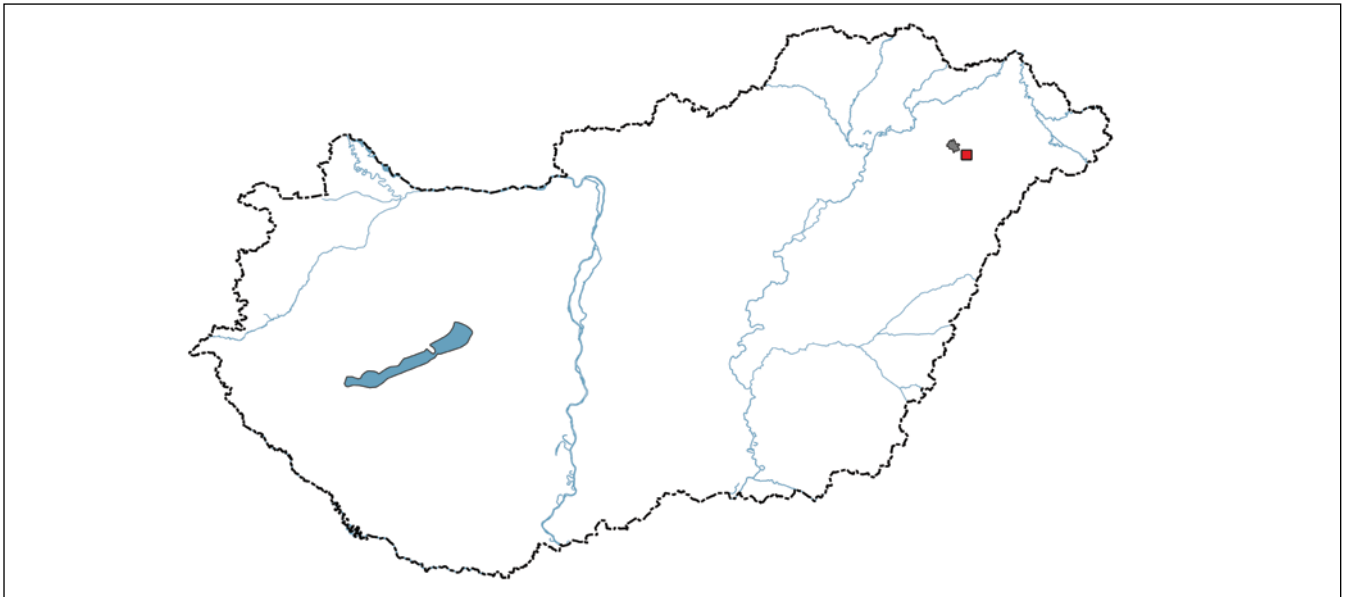
¹¹PINTYE 2016, 95, 12. kép. Déli sarkaiban azonban nem került elő oszlophely.

¹²BÁLINT et al. 2019, 173, 3. kép 1–2.

¹³SZABÓ 1978, 3–4. ábra.

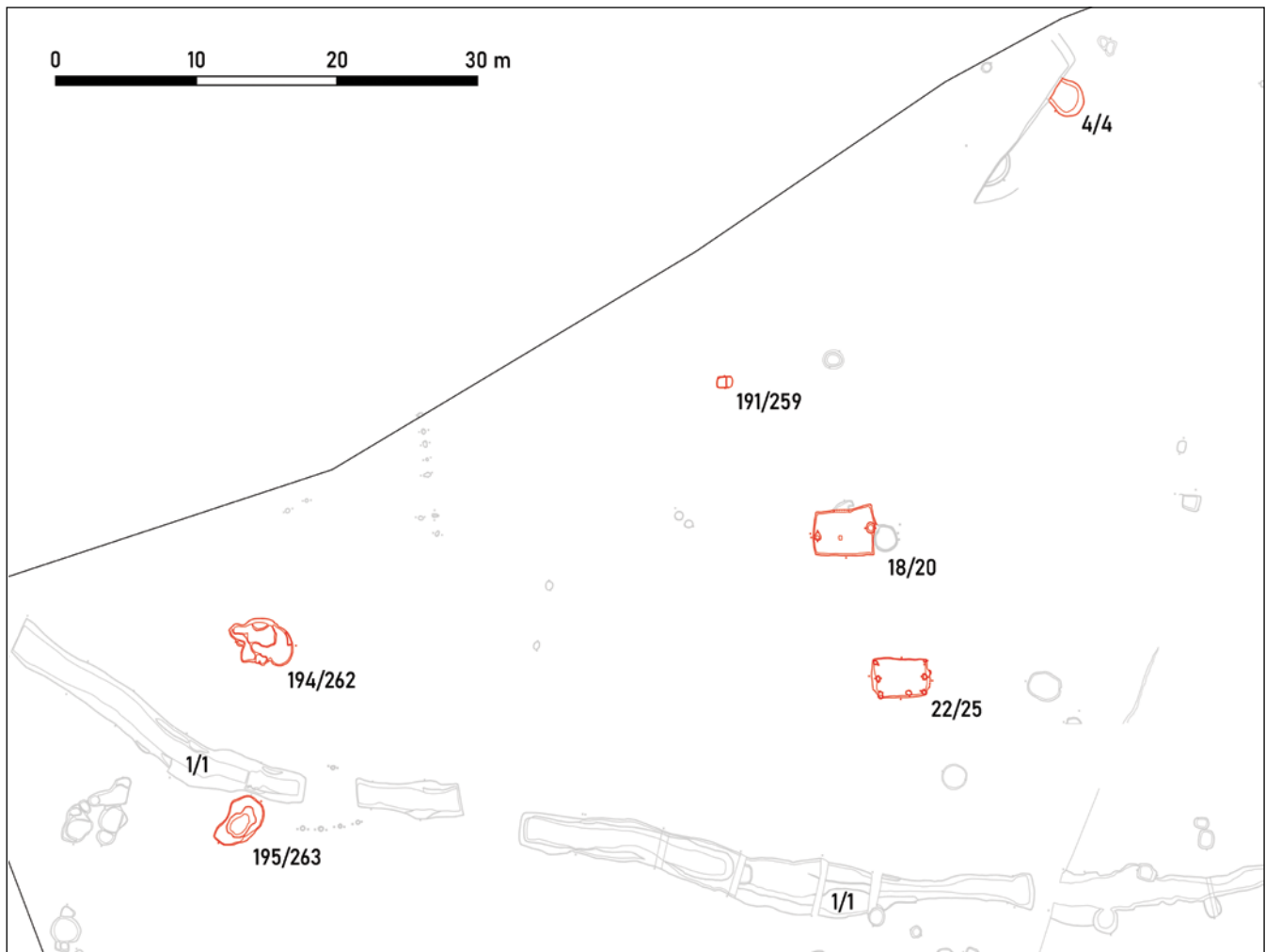
¹⁴Soós 2014, X. t. 8.

1. kép. Nyíregyháza, M3-58. lelőhely (Csorda-Páskum II.)

Fig. 1. Nyíregyháza, Site M3-58 (Csorda-Páskum II)

2. kép. M3-58. lelőhely: 5. századi település

Fig. 2. Site M3-58: 5th-century settlement

A 18/20. számú épület (3. kép 5, 7) ágasfás-szelemenés szerkezetű volt, rövidebb oldalainak közepén ásták le a tetőt tartó két oszlopot. Az egyszerű szerkezet a késő vaskori – kora római kori népszerűségét követően nem volt jellemző építmény a Kárpát-medence északkeleti részén, újbóli felbukkanása szintén az 5. századra tehető. Az 58. lelőhely északi részén és a közeli 14. lelőhelyen feltárt egy-egy épület ugyanilyen típusú volt,¹⁵ Onga-Teknő lapos lelőhelyen – az M3-58. lelőhelyhez hasonlóan – szintén hatoszlopos épülettel együtt került elő az 5. század második feléből.¹⁶ Az egyszerű szerkezet a későbbi évszázadban is továbbélt, mint a gepida kori Alföld leggyakoribb épülettípusa.¹⁷

¹⁵PINTYE 2016, 69, 5. kép, 95, 13. kép.

¹⁶Soós 2014, 188, VI. t. 1. Pintye Gábor információi alapján a környék egyes késő szarmata lelőhelyein is megfigyelték ezt a háztípust: Nagykálló, Kis-Ludastói-dűlő (SCHOLTZ 2019, 75) és M3-181. lelőhelyeken egy-egy esetben.

¹⁷MASEK 2015, 419.

A település leletanyaga

A csekély számú, töredékes 5. századi kerámia leletanyag különleges darabokat nem tartalmazott, de technológiai és formai jellegzetességei jól párhuzamba állíthatóak a Felső-Tisza vidékről eddig publikált, hasonló korú leletanyagokkal.

A régészeti jelenségekből csupán félszáz edénytöredék került elő, melyek pár kézzel formált darabon kívül gyorskorongolt edényekhez tartoztak. Finom, soványítatlan agyagból szürkére és sötétszürkére égetett korsók és tálak készültek, egyetlen vastag falú tárolóedény vagy hombár esetében lehetett oxidációs égetést azonosítani. A durvább, szemcsés anyag szinte kivétel nélkül fazekakra jellemző: ezek többsége szítált apró kővel, kavicsal erősen kevert agyagból formált, mellettük kevesebb, de nagyobb szemcséket tartalmazó félfinom, és homokosabb anyagú darabok is megfigyelhetők. A fazekak esetében is dominált a redukciós égetés; megfigyelhető, hogy a finomabb anyagúak felületét sötétebbre égették, a feltűnő sárgás és vöröses-barnás árnyalatok inkább másodlagos égés nyomai. A korongolt edények esetében éles technológiai különbséget nem lehet megállapítani, erősebben soványított

1. táblázat. A nyíregyházi M3–58. lelőhely telepkerámiajának technológiai és formai megoszlása (edényszám/töredékszám)

Table 1. Nyíregyháza, Site M3-58. Ceramics from the settlement according to technology and form (number of vessels/fragments)

		korsó	tál	bögre	fazék	hombár	nem megh.	össz.
Korongolt	Finom, soványítatlan	3/3	3/3			1/2	4/5	11/13
	Kevés kő			1/4	4/7			5/11
	Erősen kavicsos				11/18			11/18
	Homokos-kavicsos				3/10			3/10
Kézzel formált		2/3		3/4				5/7
Összesen		3/3	5/6	1/4	21/39	1/2	4/5	35/59

darabok felületén is megfigyelhető fényezés, mintegy átmenetet képezve a finom áru irányába. A pár kézzel formált tál és fazék anyaga rosszul eldolgozott, erősen homokos, szemcsés, égetésük eltér a korongolt daraboktól, színük vöröses-sárgás vagy barnás (1. táblázat).

A kerámia leletanyag edénytípusok szerinti megoszlása: a finom korsók viszonylag magas aránya, a szemcsés fazekak dominanciája és a kézzel formált anyag minimális jelenléte jól párhuzamba állítható a Felső-Tisza-vidékről ismert 5. századi települések leletanyagának összetételével.¹⁸ Nyíregyházán a telepkerámia kis mennyisége és töredékessége miatt elemzésbe csak pár kiemelt darab vonható.

A kétfülű, nyakpárnás, gömbös testű, nagyméretű korsó vállát egy sávban hálós besimítás díszíti, széles szalagfüllén kettős árkolás fut végig (4. kép). A szűk, tagolt nyakú, nyakból induló fülű korsók magasabb arányban a késő római kori, Felső-Tisza-vidéki településeken találhatóak meg,¹⁹ ekkor még kerek átmetszetű füllel. A nyíregyházi korsó legjobb formai analógiái a D2/D3 periódusra datált rákóczi falvi 2. horizont edényei közül említhetőek, ott jellemzően egy, de széles szalagfüllel voltak ellátva.²⁰ Közvetlen párhuzama eddig nem ismert.

A nyakpárnás, fényezett felületű, füles korsó töredéke (6. kép 5) a 6. század első feléhez hasonlóan a Murga-típushoz sorolható. A bikónikus, durván fényezett felületű tál (5. kép 11) legjobb analógiái a szomszédos 14. lelőhelyről ismertek.²¹ A finom tálak közül az S-profilú jellegzetesen 5. századi forma (5. kép 7), mely Pannonia késő római anyagában bukkant fel először, de igen jellemző barbár területen is a hun korban újonnan alapított településekre.²² A 6. századi gepida lelőhelyeken már más táltípusokkal találkozunk.²³

Egy enyhén szemcsés anyagú, alsó harmadban hasasodó bögre felülete enyhén fényezett, vállán finom, ferde vonalakkal díszített (5. kép 8). A forma szintén az 5. század középső harmadára keltezhető lelőhelyeken bukkant fel először, mint Hernádvécse,²⁴ Onga-Teknő lapos vagy Biharkeresztes-Ártánd.²⁵ Használata a későbbi évszázadban is tovább követhető, kis méretben és bepecsételt díszítéssel a gepida leletanyag csak alacsony számban megjelenő, de meghatározó részét képezték a kettős kónikus mellett az ívelt hasú bögrek is.²⁶

A szemcsés fazekak közt fedőhornyos és egyszerű, közepesen kihajló peremű darabok is találhatóak (5. kép 4, 6, 10; 6. kép 2). Többségük durva kidolgozású; jó minőségű, vékonyfalú, keményre égetett darabok, mint Hernádvécse vagy Andornaktályán, nem kerültek elő.²⁷

Érdekes formai párhuzamokat mutat egy széles, ferdén befelé megvastagodó peremű, nyakon széles korongolt bordával ellátott, szemcsés edény (5. kép 3). Hasonló kialakítású fazekak nem találhatóak sem a hun korban újonnan alapított, sem a gepida kori telepanyagokban. A forma erősen emlékeztet a szarmata cilindrikus peremű, finom anyagból készült edényekre, melyek a 4. század második felétől jelentek meg nagyobb számban az alföldi leletanyagban.²⁸ Az edény úgy interpretálható, mint egy hun kori szarmata típus eltérő technológiával készített változata, melynek a későbbi anyagokban nem található folytatása. A jelenség nem egyedi: az ongai szemcsés, gyűrűs peremű tálaknak is csak a szarmata környezetből hozható formai analógiája.²⁹

A kézzel formált darabok közül egy enyhén bikónikus kis tál emelhető ki (6. kép 7). A megtört falú tálaknak közvetlen szakirodalmi analógiája eddig nem ismert, egy igen hasonló edényke a Tiszakarád-inasai temető egyik sírjába volt helyezve mellékletként.³⁰

¹⁸Pl. Hernádvécse (Soós et al. 2017, 81, Tab. 3), részletesen: Soós 2019b, 730–731, Abb. 19.

¹⁹ISTVÁNOVITS 1999, Pl. X, 1–2, Pl. XVI, 5, Pl. XXIV, 2; GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 39–40, Abb. 53; Soós 2016, 458, Fig. 5; MASEK 2018, 127–128.

²⁰MASEK 2018, 242, 153. kép, 342.

²¹PINTYE 2016, XXVI. t. 2, 5–7, XXVII. t. 3–4.

²²Soós et al. 2017, 62, Fig. 11; BOCSI 2016, 75–76, 20. kép 1.

²³B. TÓTH 2006, Taf. 19–20.

²⁴Az 5. század első felétől keltezve (Soós et al. 2017, 67, Pl. XVI, 1).

²⁵Soós 2014, 192, IX. t. 1.

²⁶B. TÓTH 2006, 80.

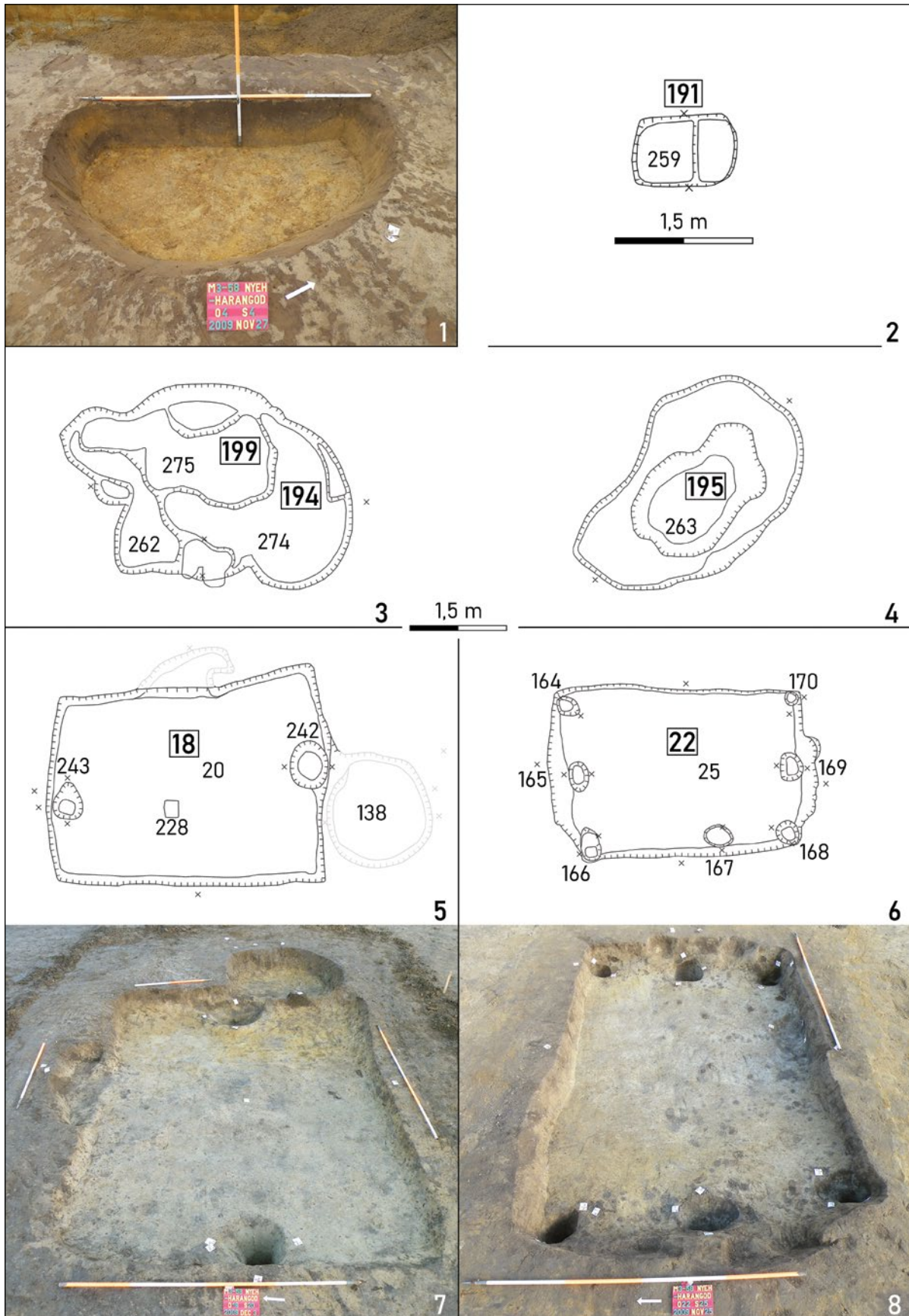
²⁷Soós et al. 2017, 64, Fig. 11; BÁLINT et al. 2019, 177, 5. kép.

²⁸MASEK 2018, 115, 121.

²⁹Soós 2014, 193, IX. t. 4–6.

³⁰Lovász Emese szíves szóbeli közlése.

3. kép. M3-58. lelőhely: településobjektumok. 1: 4/4; 2: 191/259; 3: 194/262; 4: 195/263; 5, 7: 18/20; 6, 8: 22/25. objektum

Fig. 3. Site M3-58: settlement features. 1: 4/4; 2: 191/259; 3: 194/262; 4: 195/263; 5, 7: 18/20; 6, 8: 22/25

A TEMETŐ

A sírok katalógusa

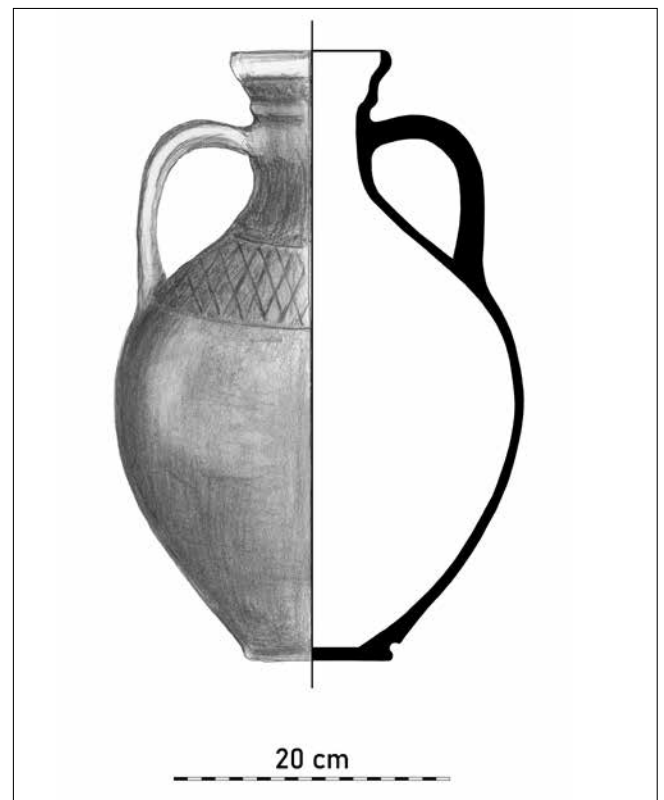
1. sír (53/58)³¹ (8. kép).
Tájolás: NyDNy–KÉK. Téglalap alakú, erősen bolygatott sírgödör. H.: 170 cm; sz.: 56 cm; m.: 116–126 cm. A nagyméretű bolygatási gödör foltja jól látszott a felszínen. A jobb lábszárcsont kivételével a csontváz nem maradt eredeti helyén. A bordákat és a felkarcsontot a sírgödör nyugati végébe tolták össze. A koponyából csak az állkapocs őrződött meg, a sír közepén helyezkedett el. Életkor és nem:³² 40–60 éves nő.
Melléklete nem volt.
2. sír (64/71) (8. kép).
Tájolás: NyDNy–KÉK. Ovális, erősen bolygatott sírgödör, a bolygatási gödör foltja jól kivehető volt. H.: 142 cm; sz.: 75 cm; m.: 79 cm. A váz nem volt anatómiai helyzetben, az emberi maradványok a sír közepén helyezkedtek el: a koponya egy töredéke, az állkapocs lefelé fordulva és néhány hosszúcsont.
Életkor és nem: 7–8 éves gyermek.
Mellékletek: 1. Kétsoros, háromrészes agancsfésű töredéke a sír közepe táján, a csontoktól északra. A díszítetlen fogólap közepén futó bronzszegecsek közül kettő maradt meg. H.: 4,6 cm; sz.: 1,5 cm fogak nélkül; v.: 0,8 cm; fogak sz.: 0,15 cm. 2. Orsógomb. Elveszett.
3. sír (65/72) (9. kép).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, erősen bolygatott sírgödör. H.: 219 cm; sz.: 96 cm; m.: 73 cm. A koponya a sír nyugati részében kifordulva feküdt, a bordák hiányoznak, a combcsontok a sírgödör közepén helyezkedtek el. A lábcsontjai a helyükön voltak. A bolygatási gödör jól megfogható volt, a betöltésből emberi csontok kerültek elő.
Életkor és nem: 16–18 éves férfi (?).
Mellékletek: 1. Ezüstcsat, a sír közepén, a másodlagos helyzetű combcsonton feküdt. D alakú, öntött, egyik oldalán kissé megvastagodó karikájú, ovális, lemezes testű, 3 felerősítő szegeccsel. Az ovális szíjbefogó lemez a csatkarikára van hajlítva, hátoldala valamivel keskenyebb az elülső lemeznél. A csatkarikára hajló pecek a tövének négyzetes kialakítású, két vésett vonallal. H.: 3,4 cm; karika sz.: 2,6 cm, v.: 0,44 cm, lemezes test sz.: 2,64 cm, lemez v.: 0,06 cm (19. kép 1). 2. Hasonló, kisebb méretű ezüstcsat a lábfej csontjainál. Ennek karikája inkább ovális, peckén borda fut végig. H.: 2,5 cm; karika sz.: 2,15 cm, v.: 0,32 cm, lemezes test sz.: 1,96 cm; lemez v.: 0,1 cm (19. kép 2). 3. A sír üvegmellékletet is tartalmazhatott,

³¹A temető sírjait a leltározás során átszámolták. A zárójelben megadott adatok az objektumszámok és a stratigráfiai egységek számai.

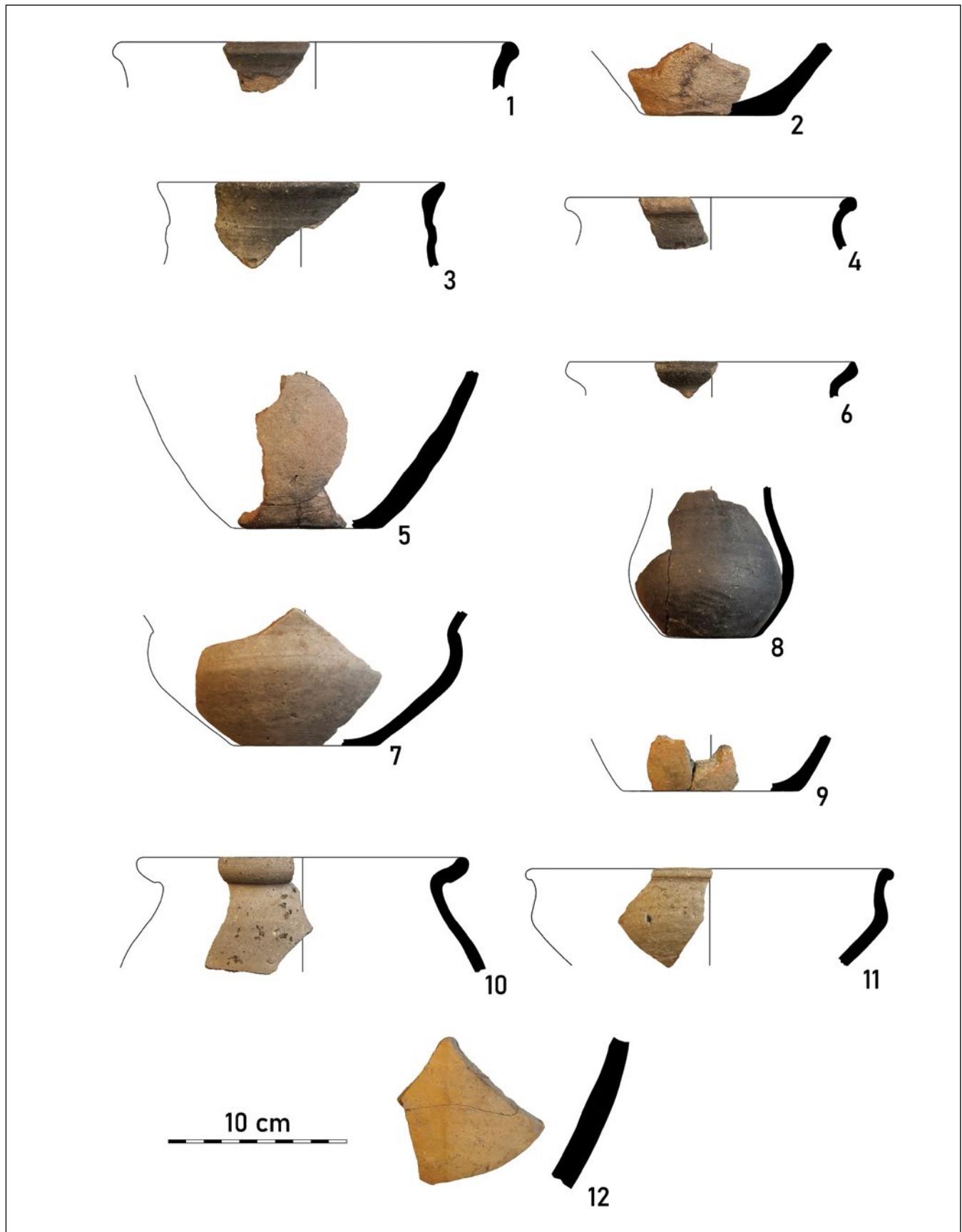
³²Az embertani feldolgozás sajnos nem készült el cikkünk lezárásáig, a Nemzeti Múzeum raktárában elérhető csontvázakat azonban Korita Mónika, Hajdu Tamás és Szeniczey Tamás megvizsgálta és az életkorra és nemre vonatkozó adatokat rendelkezésünkre bocsátotta, amit ezúton is hálásan köszönünk.

a betöltésében üvegpohár-töredékek kerültek elő: olívaöld, vékonyfalú, hosszúkás-rátétes díszű üvegpohár három darabja: két összeálló perem és oldal, valamint egy oldaltöredék. A perem megvastagodó, melegen lekerekített. A perem alatt egy vékony, körbefutó bordadísz is látható. Oldal v.: 0,05 cm, perem v.: 0,38 cm. Perem átm.: kb. 9 cm (21. kép).

4. sír (67/74) (8. kép).
Tájolás: NY–K. Téglalap alakú temetkezés, a sírt az egész területén megbolygatták, a bolygatási gödör foltja jól látszott. H.: 210 cm; sz.: 125 cm; m.: 82 cm. A koponya a bal oldalán feküdt, mögötte 10 cm-rel az állkapocs. A koponyától keletre a lapockák hozzátétőlegesen a helyükön voltak és a jobb humerus is, de a bal felkarcsont elmozdult. A karok többi csontja, a bordák, illetve a csigolyák egy vonalba rendeződve feküdtek, éppúgy, mint a koponya és a medence. Valószínűleg ez a vonal lehetett a bolygatási gödör északi széle, ahová félretolták a csontvázat. A medencétől keletre volt a két combcsont, a láb többi része hiányzik. A csontok egy része a betöltésből került elő.
Életkor és nem: 30–40 éves férfi.
Mellékletek: 1. Hosszúkás, csonkakúp alakú, nyolcszög átmetszetű bronztárgy került elő a sír betöltéséből, feltételezhetően (poncoló?) szerszám letört hegye lehetett, a sírhoz tartozása bizonytalan. H.: 2,4 cm, legnagyobb átm.: 0,84 cm.

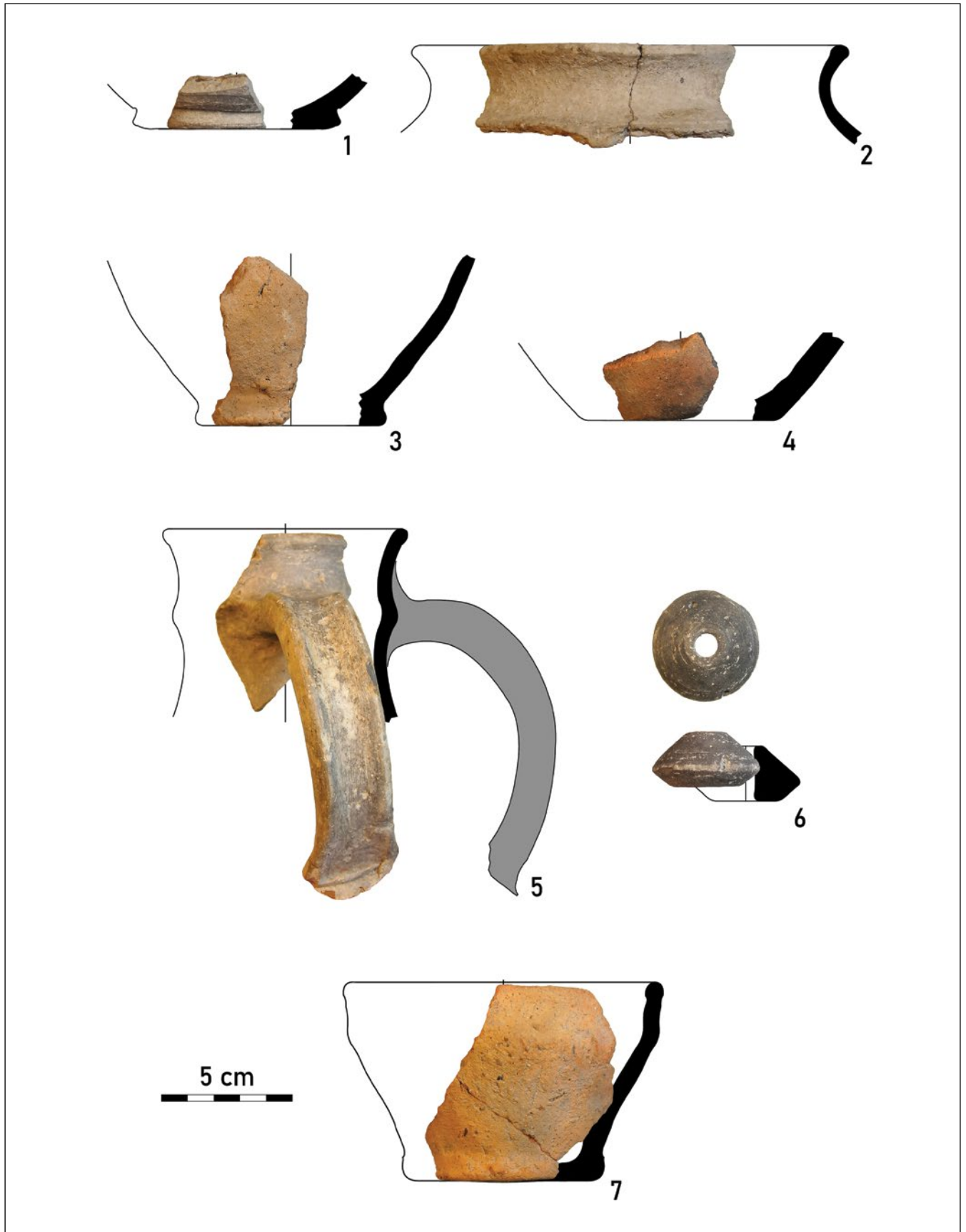

4. kép. M3-58. lelőhely: kétfülű korsó az 1/1. árokból
Fig. 4. Site M3-58: two-handled jug from Ditch 1/1

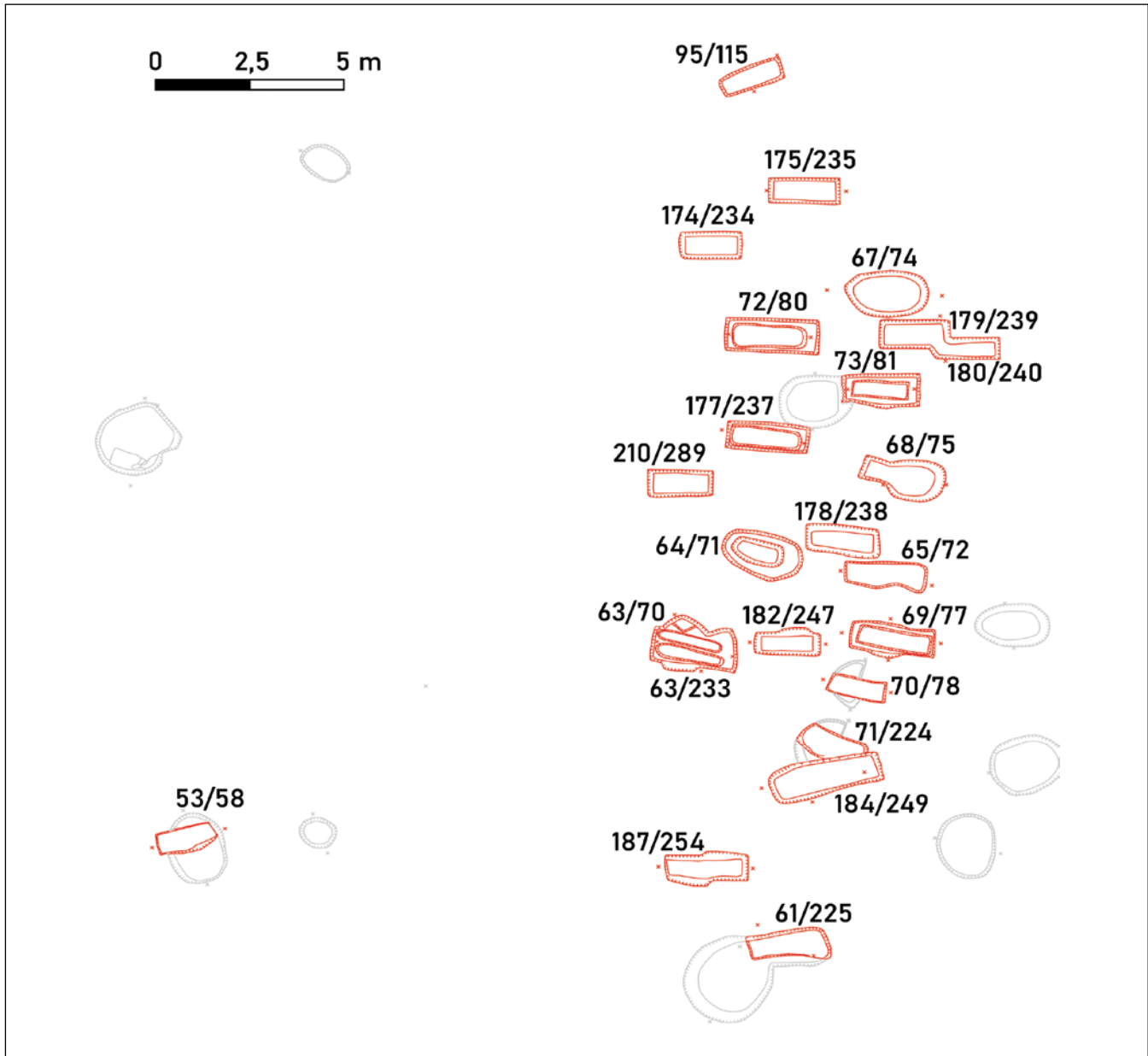
5. kép. M3-58. lelőhely: telepkerámia. 1: 1/1; 2–5: 4/4; 6–9: 18/20; 10–12: 22/25. objektum

Fig. 5. Site M3-58: ceramics from the settlement. 1: Feature 1/1; 2–5: Feature 4/4; 6–9: Feature 18/20; 10–12: Feature 22/25

6. kép. M3-58. lelőhely: telepkerámia. 1: 205/284; 2-3, 7: 194/262; 4: 191/259; 5: 195/263; 6: 22/25. objektum

Fig. 6. Site M3-58: ceramics from the settlement. 1: Feature 205/284; 2-3, 7: Feature 194/262; 4: 191/259; 5: Feature 195/263; 6: Feature 22/25

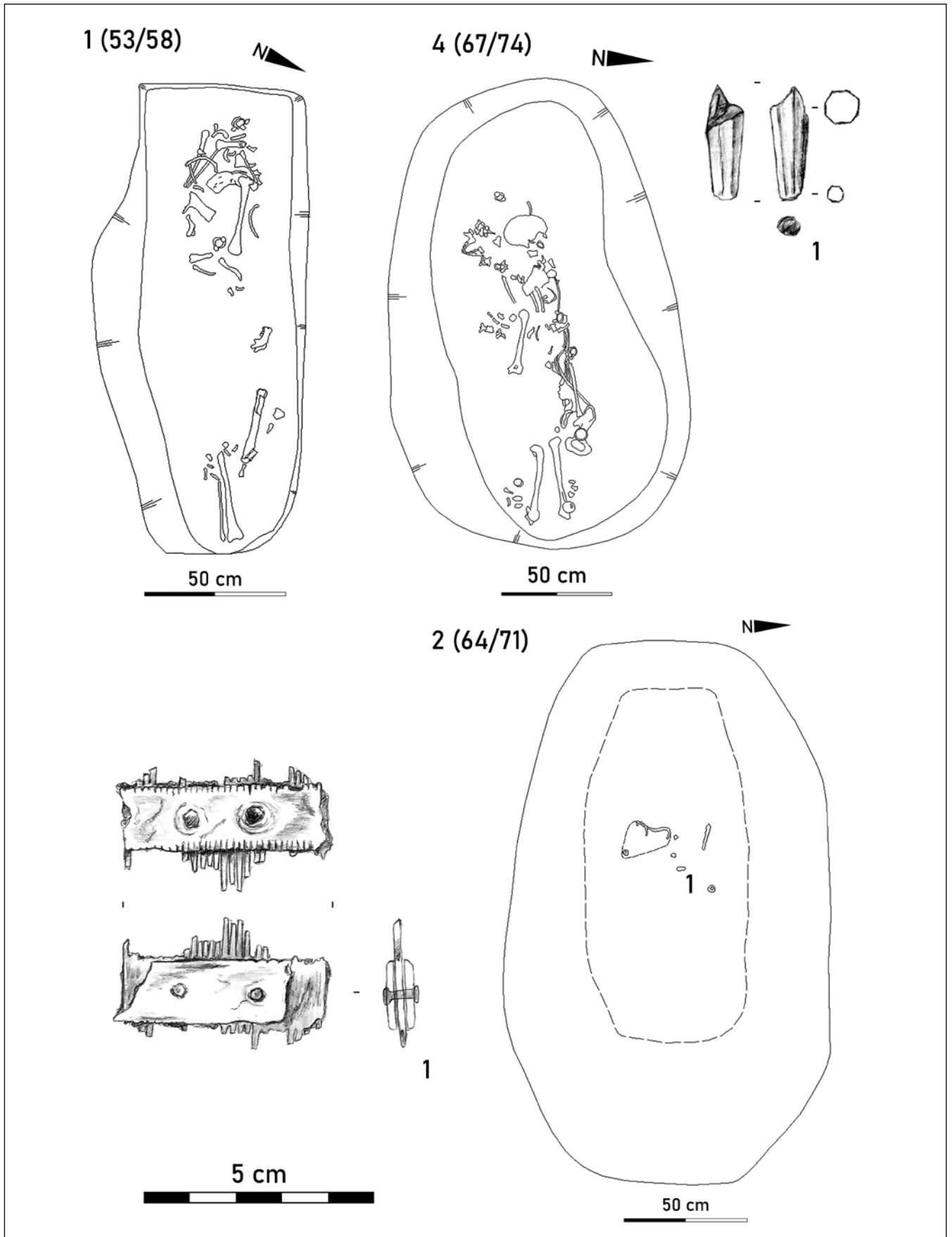

7. kép. M3-58. lelőhely: 5. századi temető

Fig. 7. Site M3-58: 5th-century cemetery

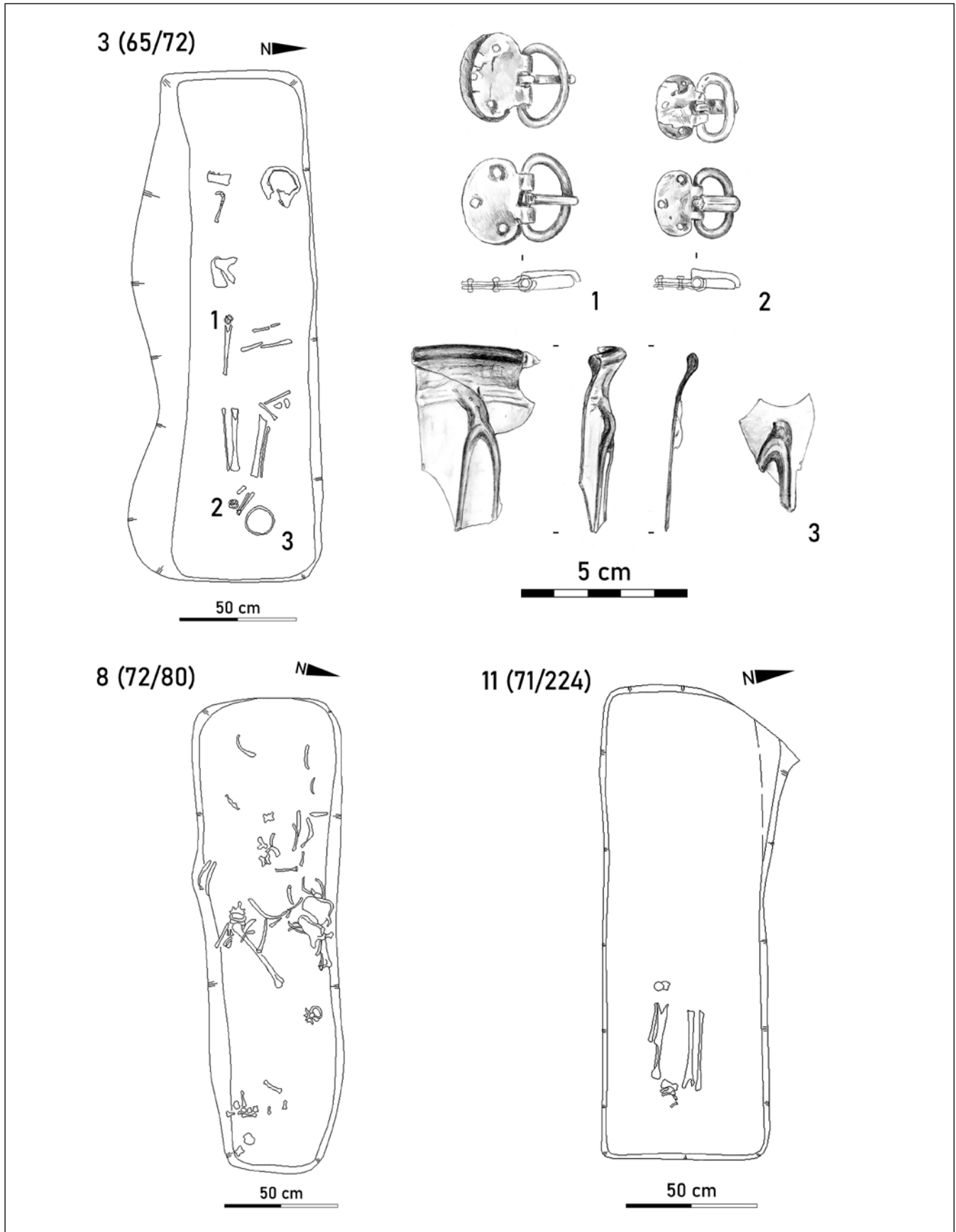
5. sír (68/75).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, bolygatott sírgödör. H.: 200 cm; sz.: 112 cm; m.: 56 cm. A bolygatás feltja jól látszott, a csontok kizárólag a betöltésből kerültek elő. Sír-rajz nincs.
Életkor és nem: 6–9 éves gyermek.
Melléklete nem volt.
6. sír (69/77) (10. kép).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, bolygatott sír, a bolygatási gödör jól megfogható volt. H.: 204 cm; sz.: 61 cm; m.: 79 cm. Összesen két hosszúcsont maradt meg a vázból. Életkor és nem: 5–6 éves gyermek.
Mellékletek: 1. Murga-típusú füles korsó a sír nyugati oldalánál. Finom, gyorskorongolt, redukciós égetésű, kö-

zépszürke felületű korsó. Pereme széles, enyhén kihajló, válla kónikus, alsó harmadban szélesedő hasa ívelt, alja keskeny talpkorongos. Keskeny, szögletes átmetszetű szalagfüle a nyakon levő bordából indul és a has felső részéhez csatlakozik. Vállán függőleges cikcakk, közöttük hármas, besimított vonalakkal, a has tetején finom árkolással határolt, vízszintes sávban körbefutó, besimított cikcakk vonallal díszített. Mag.: 15,4 cm; perem átm.: 7,8 cm; legnagyobb átm.: 12 cm; alj átm.: 5,6 cm (25. kép 2).
2. Kisméretű fazék a sír délnyugati sarkában. Szitált köves soványítású, gyorskorongolt, szürkésbarnára égetett kiscsészék. Pereme közepesen kihajló, rövid, enyhén hornyolt, hasa erősen ívelt, nyomott, külső és belső felszínén erőteljes korongolásnyomok látszanak. Mag.: 9,3 cm; perem

8. kép. M3-58. lelőhely: 1., 2., 4. sír

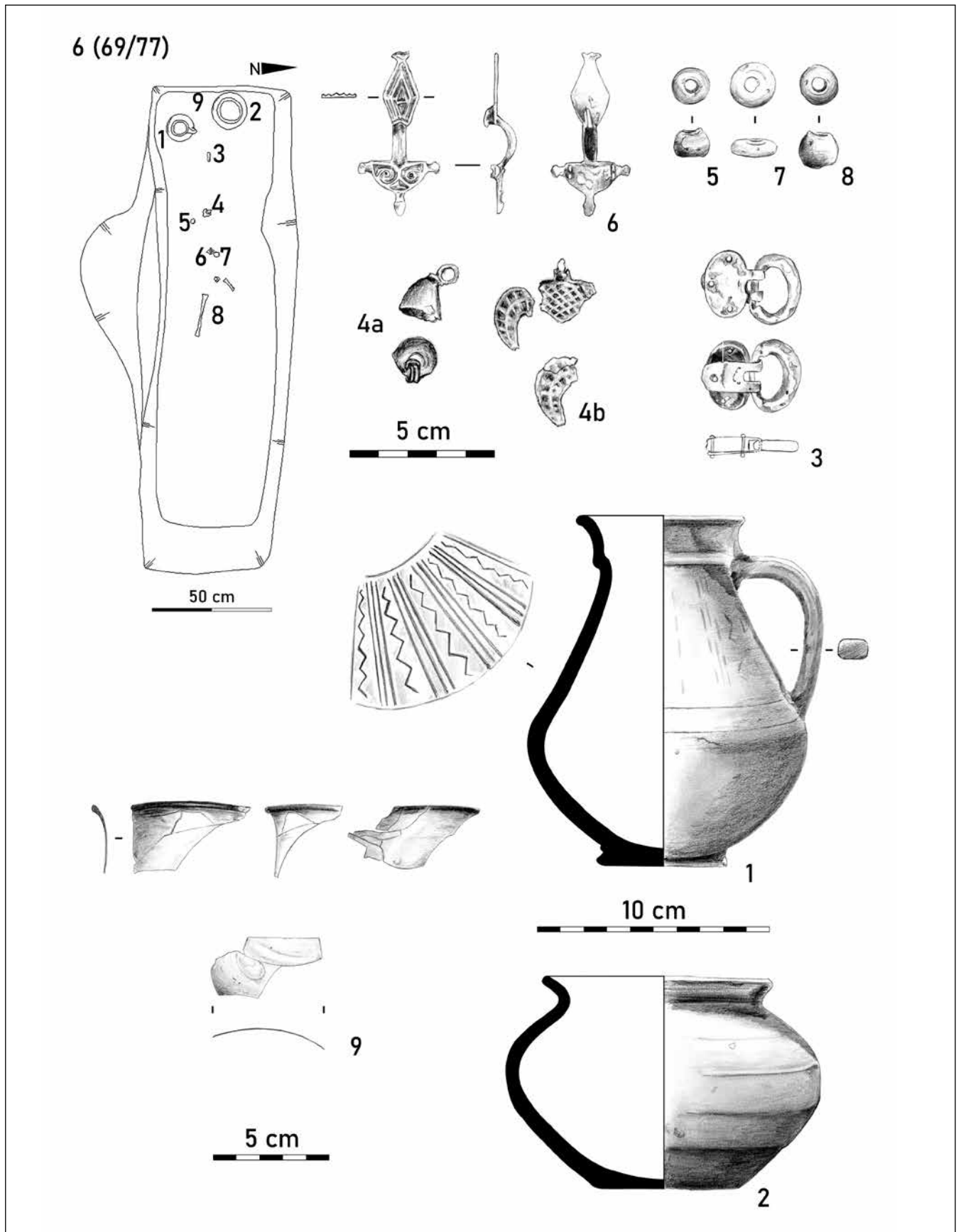
Fig. 8. Site M3-58: Grave 1, 2, 4

9. kép. M3-58. lelőhely: 3., 8., 11. sír

Fig. 9. Site M3-58: Grave 3, 8, 11

10. kép. M3-58. lelőhely: 6. sír

Fig. 10. Site M3-58: Grave 6

- átm.: 10,2 cm; legnagyobb átm.: 13,4 cm; alj átm.: 6,5 cm (25. kép 1). 3. Masszív rézötövet csat a két edény mellett. Az öntött keret ovális, egyik oldalán erőteljesen megvastagodik, a csattest vastag lemezből készült, lapos doboz-szerűen kialakított széles peremmel, a csatkarikán áthajlított szíjszorító nyúlvánnyal, 3 felerősítő szegeccsel. A csat teljes h.: 3,3 cm; csatkarika h.: 2,9 cm, sz.: 1,6 cm. A csattest h.: 2,3 cm, sz.: 1,5 cm (19. kép 3). 4. Csüngődíszek: a) kis, rézötövet-lemezből készített csengő. Akasztófüle a kónikus lemez felső végén áthúzott kettős drótból készült. H.: 1,5 cm; átm.: 1,1 cm, lemez v.: 0,4 mm. b) Félhold alakú bronz(?)csüngő töredékek, 3 db, két csüngőhöz tartoznak. Rácsmintával díszített lapos öntvények. Eredetileg kb. 3 cm szélesek lehettek. V.: 1–1,3 mm. 5. Sötétkék, lapított gömb alakú üvegyöngy a sírgödör déli részén. H.: 1,05 cm; átm.: 1,35 cm; furat átm.: 0,5 cm. 6. Félkörös rugólemező, rombuszos túlemező, ékvéséses kengyelfibula a sírgödör közepén. Rézötövetből öntött, aranyozott, félkörös részén ellentett helyzetű spirálmotívum és három gombdíz, rombusz részén koncentrikus rombuszalakzatok díszítik. Kengyele ívelt, domború, közepén borda fut végig. A túlemez szélét poncolt pontsor díszíti. A fibula „lába” halfarok-szerűen kiszélesedik, ennek az egyik szára letörött. Tűszerkezete hiányzik, csak a tűtartó lemez és a tűszerkezet két kapcsolódó pontja maradt meg. H.: 5,83 cm; rugólemez sz.: 2,75 cm; túlemez sz.: 1,3 cm, v.: 0,1 cm (18. kép). 7. Lapított gömb alakú, áttetsző, szintelen üvegyöngy, a fibula alól került elő. H.: 0,78 cm; átm.: 1,56 cm; furat átm.: 0,5 cm (17. kép 1). 8. Barnásfekete, gömbölyű üvegyöngy a sírgödör déli részén. H.: 1,25 cm; átm.: 1,4 cm; furat átm.: 0,5 cm. 9. Kék, vékonyfalú, közepesen kihajló, melegen legömbölyített peremű, féltőjás alakú üvegpohár töredékei a sírgödör nyugati részén, az 1–2. számú agyagedények körül elszórtan. Néhány töredék összeilleszthető. Összesen 5 perem és 46 oldaltöredék (köztük egészen aprók is), a rajzon csak néhány töredék szerepel, a fotó teljes. V.: 0,04 cm; perem v.: 0,25 cm; perem átm.: kb. 7 cm lehetett (22. kép).
7. sír (70/78) (11. kép).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, bolygatott sír. H.: 153 cm; sz.: 63 cm; m.: 83 cm. A koponya sérült, mellette nem anatómiai rendben egy csigolya és egy kulcsont volt, a gödör közepén pedig hosszúcsont töredékek feküdtek. A lábak csontjai nagyjából anatómiai rendben helyezkedtek el, amelyeket a térdnél egy állatjárat bolygatott. Életkor és nem: a csontok nincsenek meg, az ásatáson tett megfigyelések alapján kisgyermek.
Mellékletek: 1. Amorf vastárgya a sírgödör keleti végében 2. Ovális vascsat a jobb combcsont felett. H.: 4,1 cm, sz.: 3,2 cm; v.: 0,5 cm; csattüske h.: 3,2 cm. 3. Vaskés töredéke az előző melléklettel együtt. Egyenes hátú, felső nyélállású. H.: 9 cm, sz.: 1,9 cm.
8. sír (72/80) (9. kép).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, erősen bolygatott sír. H.: 210 cm; sz.: 58 cm; m.: 24 cm. A csontváz nagy része a sírgödör közepén koncentráldott, de kisebb-nagyobb csontok az egész gödörben megfigyelhetőek voltak. Csigolyák, bordák, a két lapocka és a felkarcsontok maradtak meg.
Életkor és nem: 20–50 éves férfi.
Melléklete nem volt.
9. sír (73/81) (11. kép).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, bolygatott sír. H.: 166 cm; sz.: 48 cm; m.: 53 cm. A bolygatási gödör jól megfigyelhető volt. Erősen bolygatott gyereksontváz, egy csontja sem volt az eredeti helyén. A koponya a sírgödör közepén helyezkedett el. Ettől keletre volt található néhány borda és csigolya, illetve a medence egy darabja. A sír keleti felében további bordák és lábszár-, valamint combcsontok feküdtek.
Életkor és nem: 3–4 éves gyermek.
Mellékletek: 1. Fazék peremtöredéke a betöltésből. Szitált köves soványítású, gyorskorongolt, rövid, fedőhornyos peremű, erősen ívelt hasú kifizék töredéke. Perem átm.: 8,5 cm; oldal v.: 0,35 cm. A bolygatott részről három állatcsont is előkerült: Bárány Annamária meghatározása szerint egy szarvasmarha lábujjperc, egy kiskérődző *tibia* és egy teknős.
10. sír (95/115).
Tájolás: DNy–ÉK. Téglalap alakú, bolygatott sír. H.: 166 cm; sz.: 70 cm; m.: 86 cm. A sír betöltéséből szétszórtva csontok kerültek elő, semmi sem feküdt eredeti helyzetében. Sírrajz nincs.
Az embercsontok nincsenek meg.
Mellékletek: A sír betöltésből egy darabokra esett vas-tárgytöredék került elő.
11. sír (71/224) (9. kép).
Tájolás: NyÉNy–KDK. Téglalap alakú, erősen bolygatott sír. H.: 180 cm, sz.: 64 cm; m.: 83 cm. Csak a lábszár- és a lábtöcsontok egy része maradt meg. A sírt ráasták egy bronzkori gödörre, az összesítő térkép alapján pedig a 17. sír (184/249) metszette ezt a temetkezést.³³
Életkor és nem: 20 évesnél idősebb, ismeretlen nemű egyén.
Melléklete nem volt.
12. sír (61/225) (12. kép).
Tájolás: NyÉNy–KDK. Téglalap alakú, bolygatatlan sír, amelyet ráastak egy bronzkori gödörre. H.: 180 cm; sz.: 40 cm; m.: 60 cm. Nyújtott vázas temetkezés, karok a test mellett, lábszárcsontok keresztben. A lábfejet és kézcsontokat kivéve a váz épségben volt, a fej balra fordult. Vázhossz: 152 cm. A bordák egy részét valószínűleg állatjárat bolygatta meg.
A csontok nincsenek meg.
Melléklete nem volt.
13. sír (174/234).
Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú sírgödör, erősen bolygatott. H.: 165 cm; sz.: 72 cm; m.: 74 cm. A váz csaknem teljesen hiányzik, a betöltésből a koponyacsont egy darabja került csak elő. Sírrajz nincs.
Életkor és nem: 14 évnél fiatalabb egyén koponyatöredéke.
Melléklete nem volt.

³³Erről a helyzetről egyéb információval nem rendelkezünk.

14. sír (175/235) (13. kép).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, bolygatott sír. H.: 190 cm; sz.: 76 cm; m.: 63 cm. A csontváz erősen bolygatott, hiányos. A csontok nagy része a sírgödör nyugati felében fektült. A koponya és a hosszúcsontok többsége hiányzik. Életkor és nem: a csontok nincsenek meg, az ásatási megfigyelések alapján idősebb gyermek.

Mellékletek: 1. Csüngődísz karikára hajlított, a két végén egymásra csavart ezüstdrótból, zöld, hengeres üvegyöngy díszítéssel, a sír délnyugati sarkában. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,1 cm. Gyöngy, h.: 0,36 cm, átm.: 0,5 cm (17. kép 6). 2. Üvegtöredékek az előző melléklettől északra, 10 cm-re: olívaöld, vékonyfalú üveg pohár kisebb töredékei, két megvastagodó, melegen lekerekített perem (a rajzos táblán csak ezek szerepelnek, a fotó teljes) és hét oldaltöredék (ezekből három, illetve kettő összeillesztve). Három oldaltöredéken díszítés látszik: plasztikus borda, alatta két helyen kis formába nyomott, hosszúkás, ovális/csepp alakú minta. V.: 0,06 cm, perem v.: 0,31 cm (23. kép). (Két mellékletként került elcsomagolásra, a 2. sz. a bontás során, a 32. sz. valószínűleg ennek közelében, a sír felszedése során jött elő.) 3. Millefiori üvegyöngy a sír nyugati oldalánál, az előző melléklettől északra, 10 cm-re. Szétesett, kék alapszínű volt piros mintával. 4. Hordó alakú üvegyöngy az előző melléklettől keletre, 7 cm-re. Jól kivehetőek a gyöngyöt alkotó üvegszalak. H.: 0,6 cm; átm.: 0,65 cm; furat átm.: 0,3 cm (nincs rajz). 5. Az előzőhöz hasonló üvegyöngy attól délre, 10 cm-re. H.: 0,55 cm, átm.: 0,6 cm, furat átm.: 0,25 cm. 6. Nagyon apró zöld üvegyöngy az előzőtől délre, 6 cm-re. Átm.: 0,27 cm (nincs rajz). 7. Vékony ezüstlemez hengeres, hosszúkás csonkakúp formára hajlítva, sakktabla elrendezésű poncolt díszítéssel, az előbbi melléklettől keletre. A keskenyebb végéhez közelebb két kerek lyuk, eredetileg itt volt felfüggesztve, a felfüggesztő drót kis töredéke is megmaradt. H.: 4,2 cm, átm. a keskenyebb részén 0,8 cm, lemez v.: 0,1 mm. 8. Lapított gömb alakú, szintelen üvegyöngy az előzőtől délre, 6 cm-re. H.: 0,45 cm; átm.: 1,05 cm, furat átm.: 0,5 cm. 9. Lapított gömb alakú, fekete alapszínű, eredetileg fehér, szabálytalan, szórt pöttyökkel díszített üvegyöngy a sír közepén, az előző melléklettől keletre. A pöttyök lekoptak, a felszín kopott. H.: 1,1 cm; átm.: 1,5 cm; furat átm.: 0,6 cm. 10. Lapított gömb alakú, fekete alapon kék szemes üvegyöngy a 9. melléklethez közel. A gyöngynek csak az egyik oldalán van három kék pötty, ebből kettő elfolyt, illetve a pöttyöket kék üvegszalak kötik össze. H.: 0,62 cm; átm.: 0,95 cm, furat átm.: 0,4 cm (17. kép 3). 11. Az 1. sz. melléklethez hasonló csüngődísz karikára hajlított, a két végén egymásra csavart ezüstdrótból, két hengeres, fekete üvegyönggyel felszerelve, a 9–10. melléklettől délre. Átm.: 1,7 cm, v.: 0,1 cm. Gyöngy h.: 0,33 és 0,35 cm, átm.: 0,5 és 0,6 cm (17. kép 5). 12. Bikónikus, szintelen üvegyöngy, a gyöngyöt alkotó üvegszalak jól kivehetőek. Átm.: 1,37 cm, m.: 0,73 cm, furat átm.: 0,5 cm. 13. Lapított gömb alakú, szintelen üvegyöngy az előző melléklettől keletre, 8 cm-re. H.: 0,76 cm, átm.: 1,5 cm, furat átm.: 0,5 cm. 14. Harang alakú fogólemezű csontfésű tö-

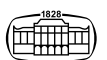
redéke került elő a temetkezés délnyugati sarkához közel, a megbolygatott csontok közül. H.: 6,2 cm; sz.: 5,9 cm; v.: 0,7 cm. A két fogólemez töredékes, a több darabból álló belső, fogazott részből három lemez maradt meg, a fogai egy szélső tag kivételével letörték. A megmaradt lemezek hat darab rézszegeccsel vannak rögzítve. Mindkét fogólemezén vésett pont-kör sor húzódik a felső perem mentén (20. kép). A csontváz felszedése során további tárgyak kerültek elő: 15. korong alakú borostyángyöngy. Egyik oldala töredékes, felülete kopott, körben két vésett vonal. M.: 0,9 cm, átm.: 1,65 cm, furat átm.: 0,35 cm. 16. Lapított gömb alakú, vízszínű üvegyöngy. H.: 0,82 cm, átm.: 1,92 cm, furat átm.: 0,45 cm. 17. Kisméretű gyűrű egymásra hajlított végű ezüstpántból, két vége kiszélesedik, az 1. számú melléklet alól került elő. A pereme mentén végig bekarcolás. Átm.: 1,6 cm, sz.: 0,4 cm, v.: 0,05 cm. 18. Lapított gömb alakú (majdnem hengeres), aszimmetrikus magasságú vörös üvegyöngy. H.: 0,8 cm, átm.: 1,24 cm, furat átm.: 0,4 cm. 19. Lapított gömb alakú, vörös üvegyöngy. H.: 0,82 cm, átm.: 1,16 cm, furat átm.: 0,5 cm. 20. Hordó alakú, aszimmetrikus magasságú millefiori üvegyöngy, foltos zöld alapszínű, ellentett helyzetben két vöröses, négyszirmú virágot mintázó díszítéssel. H.: 1,19 cm, átm.: 1,3 cm, furat átm.: 0,5 cm (17. kép 4). 21. Római ezüstpénz, Marcus Aurelius *denar*, erősen kopott, a 4. melléklet közeléből. 22. Az 1. és 11. sz. melléklethez hasonló csüngődísz karikára hajlított, a két végén egymásra csavart ezüstdrótból, fekete üvegyöngyökkel felszerelve. Átm.: 1,8 cm, v.: 0,1 cm; gyöngyök h.: 0,26 és 0,3 cm, átm.: 0,5 és 0,44 cm (17. kép 7). 23. Hatszögletű hasáb alakú, kopott, zöld üvegyöngy. H.: 1,13 cm, átm.: 0,47 cm, furat átm.: 0,25 cm. 24. Korong alakú borostyángyöngy, oldalán az egyik peremhez közel körbefutó, vésett vonallal díszítve. H.: 0,62 cm, átm.: 1,25 cm, furat átm.: 0,45 cm. 25. Nagyon apró, lapított gömb alakú zöld üvegyöngy (nincs rajz). H.: 0,14 cm, átm.: 0,25 cm, furat átm.: 0,1 cm. 26. Lapított gömb alakú, aszimmetrikus magasságú, kék üvegyöngy. H.: 0,85 cm, átm.: 1,2 cm, furat átm.: 0,42 cm. 27. Barnászvörös színű, aszimmetrikus hengeres üvegyöngy, szabálytalan, fehér folytatott hullámvonal díszsel. H.: 0,61–1,05 cm, átm.: 1,26 cm, furat átm.: 0,5 cm (17. kép 2). 28. Lapított gömb alakú (majdnem hengeres) borostyángyöngy. H.: 0,63 cm, átm.: 1,13 cm, furat átm.: 0,4 cm. 29. Lapított gömb alakú, kék üvegyöngy. H.: 0,86 cm, átm.: 1,15 cm, furat átm.: 0,6 cm. 30. Töredékes, két helyen átfúrt római ezüstpénz, III. Valentinianus *siliqua*. 31. Apró fémlemez (ezüst vagy rézötvet) töredék.

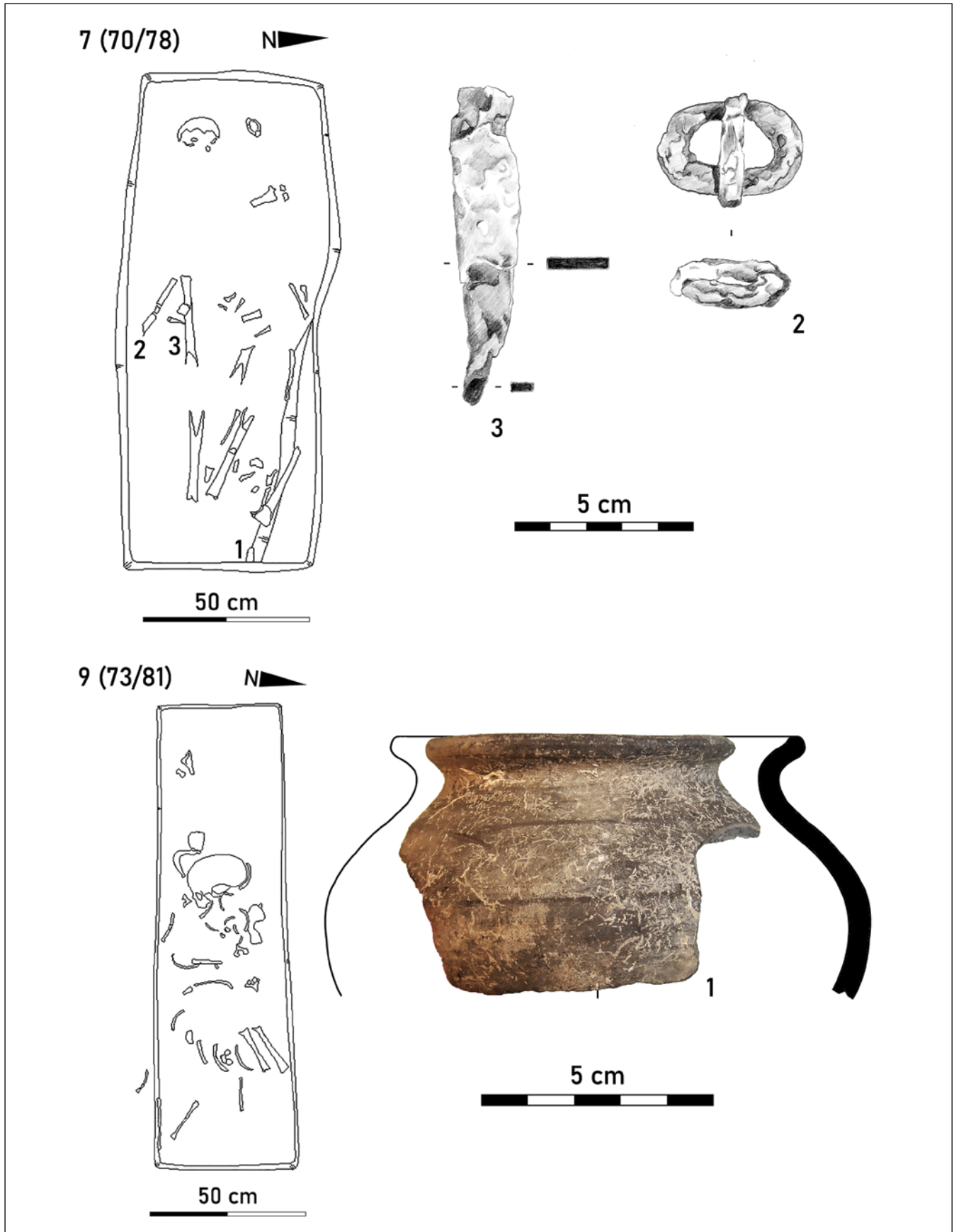
15. sír (177/237) (12. kép).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú, a sarkainál lekerekített sírgödör. H.: 198 cm; sz.: 54 cm; m.: 47 cm. A csontváz erősen bolygatott, a csontok legnagyobb részét a sírgödör nyugati részébe tolták félre, a koponya és a medencecsont hiányzik. A láb hosszúcsontjai a sír déli oldalánál helyezkedtek el. A sírgödör keleti végében, eredeti helyükön fektettek a lábfej csontjai.

Életkor és nem: 30–50 éves férfi.

Melléklete nem volt.

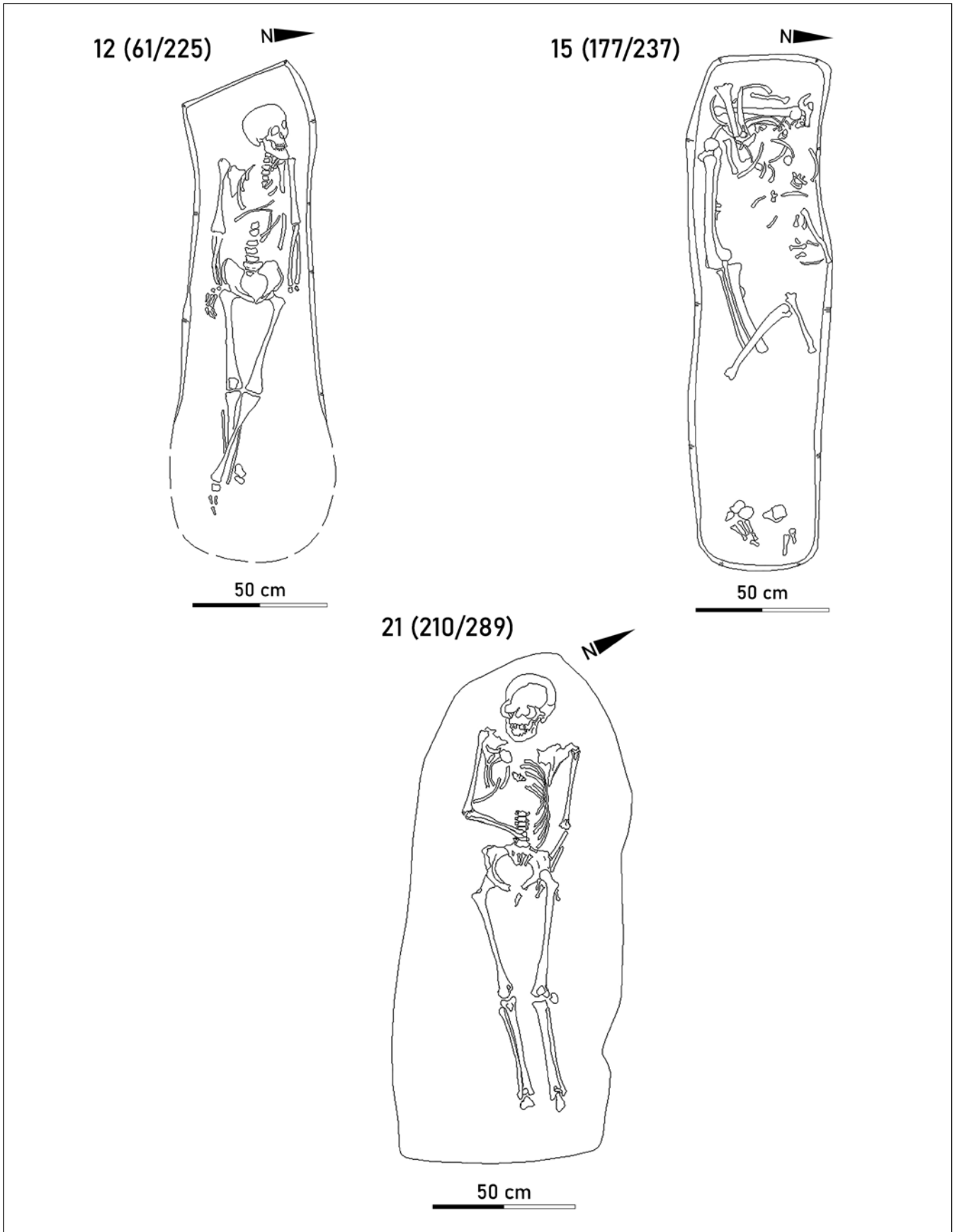

11. kép. M3-58. lelőhely: 7., 9. sír

Fig. 11. Site M3-58: Grave 7, 9

12. kép. M3-58. lelőhely: 12., 15., 21. sír

Fig. 12. Site M3-58: Grave 12, 15, 21

16. sír (182/247) (14. kép).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú sír, északnyugati részét ívelten kiszélesítette a bolygatási gödör. H.: 174 cm; sz.: 72 cm; m.: 70 cm. Alja állatjázat miatt szabálytalan. A csontváz erősen bolygatott, a csontok nagy része a sírgödör északnyugati részében feküdt, csak a medence egy része, egy hosszúcsont és néhány fog maradt meg.

A csontok nincsenek meg.

Mellékletek: 1. Lapított gömb alakú, fehér üvegyöngy a sírgödör délnyugati sarkában. H.: 0,64 cm, átm.: 0,86 cm, furat átm.: 0,35 cm. 2. Lapított félgömb alakú borostyángyöngy az előzőtől keletre, 23 cm-re. H.: 0,97 cm, átm.: 1,7 cm, furat átm.: 0,5 cm. 3. Kisméretű, lapított gömb alakú, gerezdelt (bordázott pántból hajlított), sötétszürke fémgöngy, valószínűleg ezüst, az előző melléklettől jobbra, 15 cm-re. H.: 0,4 cm, átm.: 0,52 cm, furat átm.: 0,35 cm. 4. Az előbbihez hasonló, kisméretű gyöngy, attól északra. H.: 0,4 cm, átm.: 0,45 cm, furat átm.: 0,2 cm. 5. Az előbbiekhöz hasonló, kisméretű gyöngy a 4. számú melléklettől közvetlenül északra. H.: 0,4 cm, átm.: 0,54 cm, furat átm.: 0,3 cm. Ezzel együtt egy nagyon apró, 0,23 cm átmérőjű gömbölyű gyöngy. 6. Az előbbiekhöz hasonló, kisméretű gyöngy az előző melléklettől keletre. H.: 0,4 cm, átm.: 0,5 cm, furat átm.: 0,25 cm. 7. Hasáb alakú, bordó üvegyöngy a 3–6. sz. mellékletektől 5 cm-re, északkeletre. H.: 0,62 cm, átm.: 0,58 cm, furat átm.: 0,25 cm. 8. Lapított gömb alakú, piros üvegyöngy az előző melléklettől keletre, 24 cm-re. H.: 0,65 cm, átm.: 0,9 cm, furat átm.: 0,35 cm. 9. Lapított gömb alakú, fehér üvegyöngy ettől délkeletre, 15 cm-re. H.: 0,56 cm, átm.: 0,76 cm, furat átm.: 0,3 cm. 10. Lechapott sarkú hasáb alakú, törött, kék üvegyöngy a 9. melléklettől ÉK-re, 11 cm-re. H.: 0,75 cm, sz.: 0,55 cm, furat átm.: 0,28 cm. 11. Bikonikus, szürke agyag orsógomb az előző lelettől DK-re, 8 cm-re. M.: 1,5 cm, átm.: 3,6 cm, furat átm.: 0,9 cm. 12. Szabálytalan peremű és felszínű, korong alakú borostyángyöngy, furata aszimmetrikusan helyezkedik el. A bontás során, a betöltésből jött elő. M.: 0,5 cm, átm.: 1,5 cm, furat átm.: 0,4 cm. 13. Sötétkék, gömbölyű üvegyöngy a 7. melléklettől délre, 4 cm-re. H.: 0,75 cm, átm.: 0,78 cm, furat átm.: 0,3 cm. A restaurálás során két nagyon apró, 2,2 mm átmérőjű, gömbölyű fekete gyöngy került elő a furatból, hasonlóak az 5. sz. gyönggyel együtt található (ezekről nem készült rajz).

17. sír (184/249) (14. kép).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú sírgödör. H.: 210 cm; sz.: 60 cm; m.: 50 cm. A csontváz részlegesen volt bolygatott, nyújtott helyzetben a hátán feküdt. A bordák és a gerincsigolyák egy része a koponya mellett, a sírgödör délnyugati részében helyezkedett el. Vázhosszúság: 180 cm.

A csontok nincsenek meg.

Mellékletek: 1. Vasfibula a jobb felkar alatt, a váz felszedése során jött elő. Egytagú, alsóhúros, oldalt hajtott lábú fibula, kengyele ívelt, négyszögletes átmetszetű. Erősen korrodált, a tű vége letörött. H.: 6,8 cm, a rugó sz.: 1,5 cm. 2. Vascsat, a felszedés során a jobb váll környékén jelentkezett. H.: 4 cm, sz.: 2,65 cm, v.: 0,4 cm, csattúske h.: 2,7 cm. 3. Meghajlított vaslemez (nyélborítás? tok?), a sír délnyugati sarkában került elő. H.: 2,4 cm,

sz.: 2,5 cm, v.: 1,15 cm, lemez v.: 0,2 cm. A betöltésből pattintott kő. M.: 2,5×2,4×1,6 cm (nincs rajz).

18. sír (63/70) (15. kép).

Tájolás: Ny–K (?) Nyújtott, lekerekített végű sírgödör. H.: 184 cm; sz.: 40 cm; m.: 61 cm. A sír mellett közvetlenül, néhány cm-re a 19. (63/253) temetkezés feküdt. A sírfoltok egy nagy, közös foltban jelentkeztek, azonban az alsóbb rétegekben elváltak.³⁴ A csontváz bolygatott volt, rossz megtartású, csupán kevés csonttöredék maradt meg.

Életkor és nem: 20–60 éves egyén.

Mellékletek: 1. Vékony falú, olivazöld üvegpohár-töredékek kerültek elő a sírgödörben, a sír nyugati vége és a közepe között szétszóródva. Hét darab, részben összeillő oldaltöredék, hosszúkás rátétdíszekkel, a 19. sírhoz elcsomagolt pohártöredékekkel alkothat egy egységet (falának v.: 0,5–0,8 mm) (24. kép 2). E darabok talán az ugyanebből a sírből előkerült harang alakú pohár részei: 2. a többi töredék egy melegen lekerekített, ívelt peremű, harang alakú testű, rátétes díszű olivazöld üvegpohárhoz tartozik. Összesen két perem és öt oldaltöredék, összeilleszthetők. Perem v.: 0,33 cm, oldal v.: 0,8 mm. Perem átm.: kb. 8 cm (24. kép 1). (Nem készült rajz valamennyi üvegtöredékről, a fotó teljes.) A fentiekén kívül egy kis, átlátatlan, sötétkék, rátétdíszes üvegtöredék is előkerült ebből a sírből, helyzete ismeretlen.

19. sír (63/253) (15. kép).

Tájolás: Ny–K. Nyújtott, lekerekített sarkú sírgödör. H.: 182 cm; sz.: 35 cm; m.: 61 cm. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, részlegesen bolygatott temetkezés. Váz h.: 175 cm. A mellkas és a koponya nem volt eredeti helyén, a lábak valószínűleg igen. A karcsonatok a sír déli részére voltak tolva.

A csontok nincsenek meg.

Melléklet: 1. Üvegedény töredékei kerültek elő a sírban középtájon, az északi falnál, valószínűleg a 18. sír poharához tartoznak. Vékonyfalú, olivazöld üvegpohár oldaltöredékei rátétes bordadíszekkel. Nyolc darab, kettő összeillik. Old. v.: 0,5–0,6 mm. (Nem készült az összes töredékről rajz, a fotó – 24. kép 3 – teljes.)

20. sír (187/254) (15. kép).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú sírgödör, a temetkezés oldala az északi és a déli részen egy-egy rövid szakaszon ívelten kiszélesedik. H.: 220 cm; sz.: 78 cm; m.: 52 cm. A csontváz erősen bolygatott volt, a csontok közül valószínűleg csak a koponya maradt a helyén, a hosszúcsontok a sírgödör közepén és a keleti végében voltak szétszórva. A bordák, a csigolyák és a kisebb csontok hiányoztak.

A csontok nincsenek meg.

Mellékletek: 1. Vas csattúske töredéke a betöltésből. H.: 2,5 cm. Pattintott kő a sír betöltéséből. M.: 2,75×1,8×1,1 cm (nincs rajz.)

³⁴A sírfotók alapján a 18. és a 19. sír valóban két, egymáshoz nagyon közel fekvő temetkezés és nem egy nagyobb sírgödör. Ezt a kérdést az antropológiai adatokkal tudnánk ellenőrizni, azonban a 19. sírből származó embercsontok nincsenek meg.

21. sír (210/289) (12. kép).

Tájolás: NyDNy–KÉK. A sírgödör nyugati vége lekerékített. H.: 178 cm; sz.: 77 cm; m.: 15 cm. A sír bolygatása recens, részleges. A csontváz nyújtott helyzetben a hátán feküdt, a koponya a humuszolás során megsérült. Váz h.: 157 cm. A lábszárak és a bal kar nyújtott helyzetben feküdt, a jobb alkar behajlítva a medencecsonton helyezkedett el. A jobb oldali bordák nem anatómiai rendben feküdtek. A lábujjcsontok hiányoznak.

Életkor és nem: 20–25 éves nő.

Melléklete nem volt.

Bizonytalan temetkezések:

22. sír (178/238).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú gödör. H.: 195 cm; sz.: 80 cm; m.: 74 cm. A gödörből csontok és mellékletek nem kerültek elő.³⁵

23. sír (179/239).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú gödör. H.: 197 cm; sz.: 82 cm; m.: 74 cm. A gödörből csontok és mellékletek nem kerültek elő.

24. sír (180/240).

Tájolás: Ny–K. Téglalap alakú gödör. H.: 190 cm; sz.: 70 cm; m.: 74 cm. A gödörből csontok és mellékletek nem kerültek elő.

Szórványtárgyak (15. kép):

126. strat. Bronz huzalkarperec töredéke. H.: 6,2 cm, v.: 0,65 cm.

171. strat. Vese alakú övcsat, csatkarikára hajló pecekkel. A csattüske töve téglalap alakúra van kialakítva. H.: 4,05 cm, sz.: 2,4 cm, v.: 0,5 cm.

Temetkezési szokások, sírbolygatás

A temető szerkezete, tájolás, sírmélység és sírforma. A nyíregyházi temető 21 (a bizonytalan funkciójú objektumokkal együtt 24) temetkezésével a korszak nagyobb sírszámú temetői közé tartozik a térségben.³⁶ Ezen kívül három egykorú vagy közel egykorú, 5. és 5–6. századi temetőről-temetőrészletről van tudomásunk a környékről, amelyeket Kótajon (10 sír),³⁷ Nyíregyháza-Oroson (8 sír)³⁸ és Nyíregyháza-Rozsrétszőlőn (34 sír)³⁹ tártak fel. E temetkezéshelyek jól elkülöníthetőek temetkezési szokásaik és leletanyaguk alapján a késő szarmata-hun kori sírmezőktől, amelyek szintén megtalálha-

tóak Nyíregyháza környékén az utóbbi évtizedek nagyfelületű feltárásainak köszönhetően (16. kép).⁴⁰ Ezekon kívül a régióból több hun kori, többnyire É–D-i tájolású „magányos” temetkezés is ismert, amelyek részben a fent említett késő szarmata-hun kori, illetve 5. századi temetők közelében kerültek elő.⁴¹ A különböző típusú temetkezéshelyeknek a kronológiai viszonya, valamint társadalmi és etnikai értelmezése csak az újabb leletanyagok minél nagyobb mértékű publikálása után válik lehetővé.⁴²

Ha az időrend kérdését a gepida kori soros temetők felől közelítjük meg, akkor azt mondhatjuk, hogy a nyíregyházi M3-58. lelőhelyen feltárt temetőt – mint majd látni fogjuk – valamivel korábban alapíthatták, mint azokat, és használati ideje is jóval rövidebb időt ölel fel.

A sírok a temetőben egymáshoz közel, nagyjából három, észak–déli irányú sorban helyezkedtek el. A sírgödöröket egyenesen NY–K-i irányban tájolták, ami az 5. század második felétől szinte kizárólagossá vált a Kárpát-medencében.⁴³ Ettől csak öt sírnál volt tapasztalható némi eltérés: kettő NyDNy–KÉK, három NyÉNy–KDK irányban feküdt.

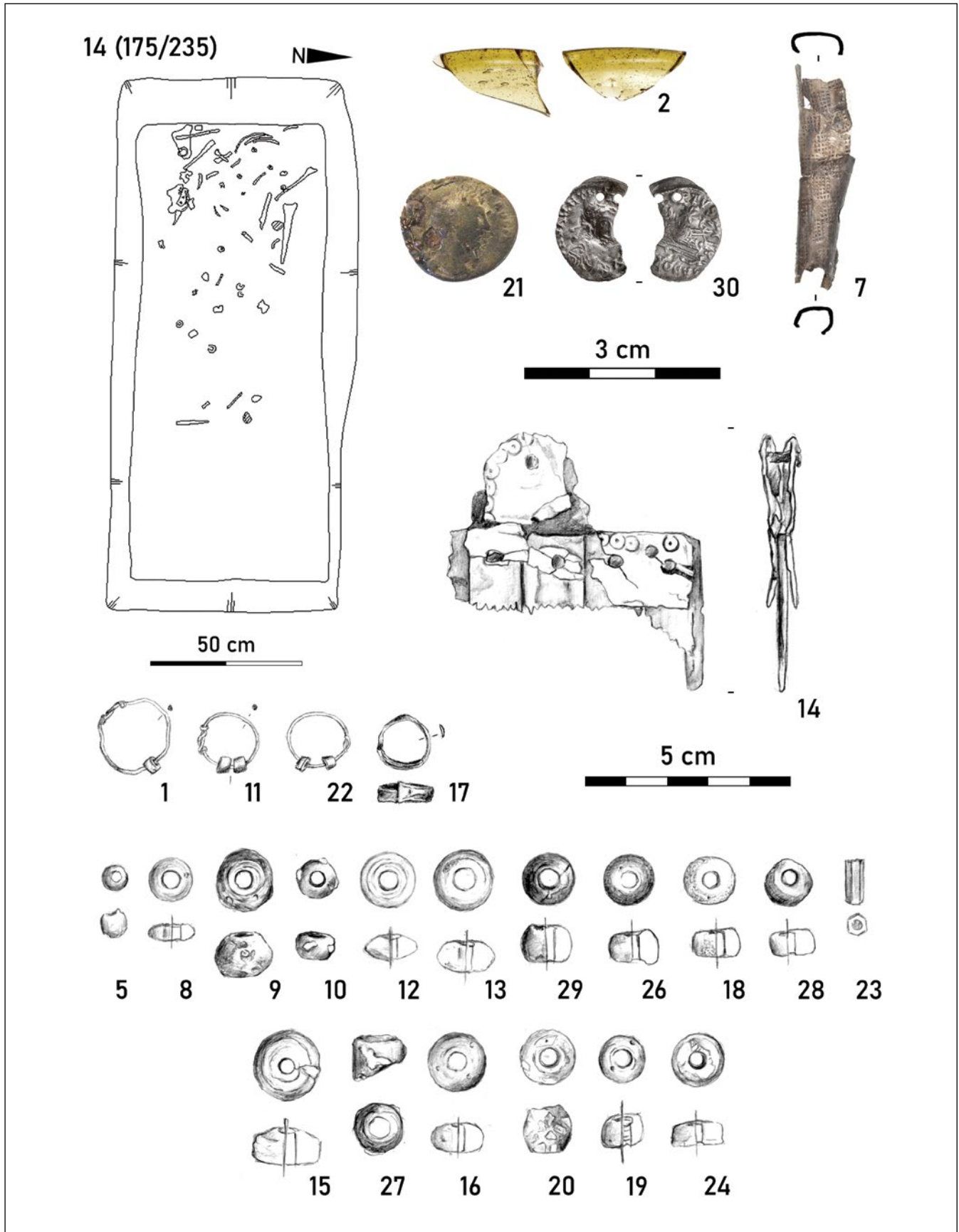
⁴⁰Hivatkozások a 16. képen feltüntetett lelőhelyekhez. 1: Nyíregyháza, Nyulas-tói-csatornától D-re (JAM RégAd: 2021.222); 2: Kótaj, Verba-tanya, Halastó (Pintye Gábor információja); 3: Nyíregyháza-Stadion (CSALLÁNY 1958); 4: Nyíregyháza, Mandabokor II. (nyugati elkerülő 36. lh.) (JAM RégAd: 2014.67-68.); 5: Nyíregyháza, Szelkő-dűlő (M3-148/b lelőhely) és Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő, Rozsréti kaszáló (M3-214. és M3-215. lelőhely) (PINTYE 2014); 6: Nyíregyháza, Császárszállás-Varga tábla (M3-182. lelőhely) és Nyíregyháza, Ipari Park IV. (Marso telep-hely) (PINTYE 2018b); 7: Nyíregyháza Rozsrétszőlő, Nevelős homokbányától D-re (Császárszállás, Varga tábla III., M3-36/c lelőhely) (ALMÁSSY et al. 2006a); 8: Nyíregyháza-Császárszállás, Vasútállomástól Ny-ra (Butyka, M3-137. lelőhely) (ALMÁSSY et al. 2006b); 9: Nyíregyháza-Oros, Kánya-hegy-dűlő (Üzleti Megapark 44. lelőhely) (ISTVÁNOVITS 2012); 10: Nyíregyháza, Úr Csere Észak (Oros, M3 keleti elkerülő 27. lelőhely) (GINDELE et al. 2005); 11: Nyíregyháza, Úr Csere (Oros, M3 keleti elkerülő 26. lelőhely) (MARTA et al. 2005a); 12: Nyíregyháza, Úr Cserétől D-re (M3 keleti elkerülő 33. lelőhely) (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2014); 13: Nyíregyháza, Lévai-tag (M3 keleti elkerülő 53. lelőhely) (MARTA et al. 2005b); 14: Nyíregyháza, Csorda-Páskum II. (M3-58. lelőhely); 15: Nyíregyháza, Csorda-Páskum I. (M3-14. lelőhely) (PINTYE 2016); 16: Nagykálló, Kis-Ludastó-dűlő (JAM RégAd: 2010.115; PINTYE 2018a).

⁴¹Pl. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő (PINTYE 2014); Nagykálló-Kis-Ludastó-dűlő (PINTYE 2018a).

⁴²Az 5. századra jellemző kis sírszámú temetkezéshelyekről és magányos sírokról összefoglalóan ld. Kiss 2017, ezen kívül pl. NAGY 1993, 60; RÁCZ 2014, 205. A jelenséget többféleképpen magyarázták, a hun kor folyamán bekövetkezett népességcsökkenéssel, a korszakban tapasztalható nagyfokú mobilitással, a településszerkezet megváltozásával és a kisebb települési egységek, tanyák megjelenésével, a gazdag hun kori magányos sírok esetén pedig az elit szeparációra való törekvésével is. Az is felmerült a kutatásban, hogy egyes területeken a hun korban is tovább élő helyi szarmata lakosság élére helyezett vezetői temetkezései e magányos sírok (pl. Nyíregyháza környékén: PINTYE 2014, 131; PINTYE 2018a, 293; Kecskemét környékén: NY. KOVACSÓCZY et al. 2021).

⁴³NAGY 1993, 60; B. TÓTH 1994, 287; RÁCZ 2016, 307–309.

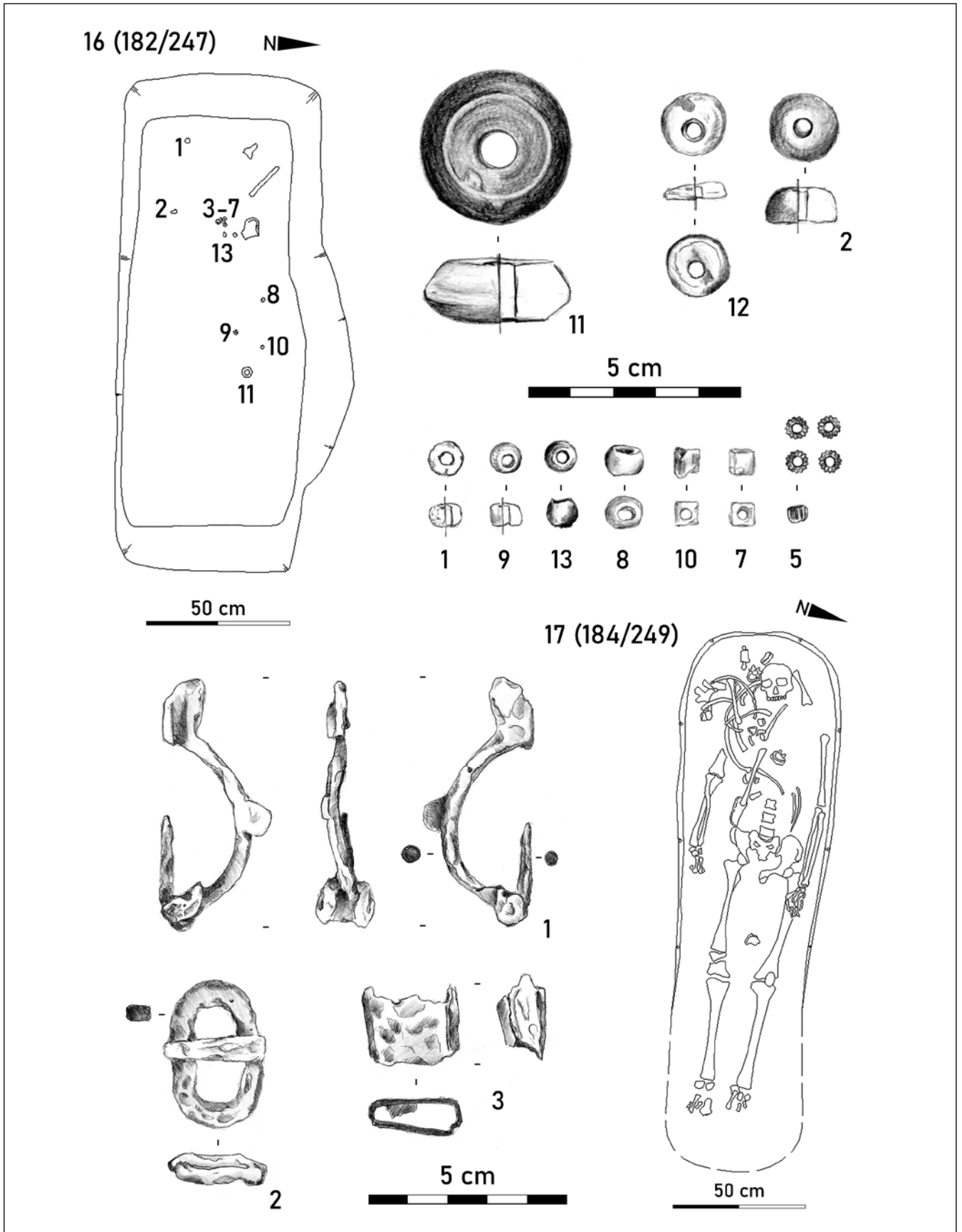

13. kép. M3-58. lelőhely: 14. sír

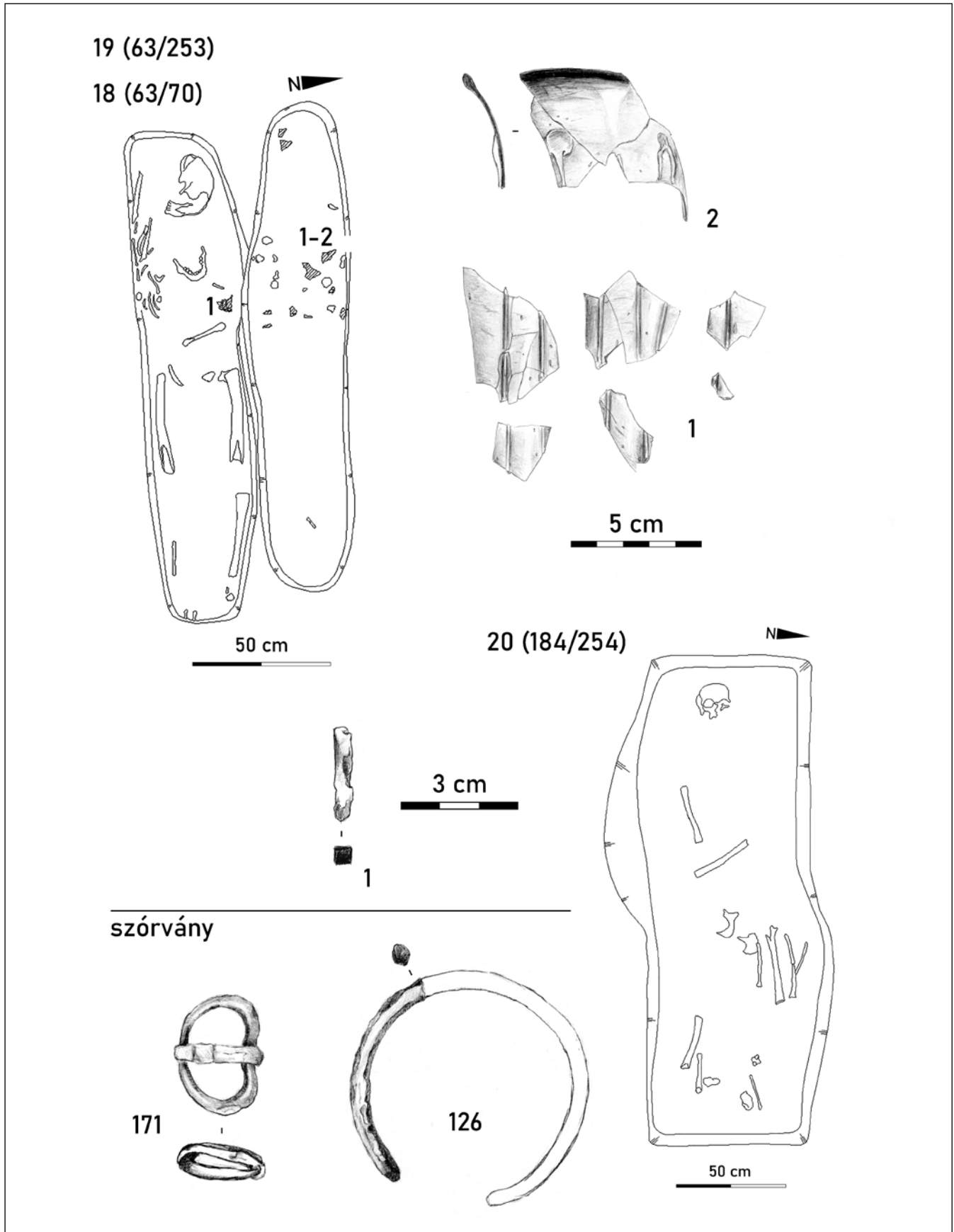
Fig. 13. Site M3-58: Grave 14

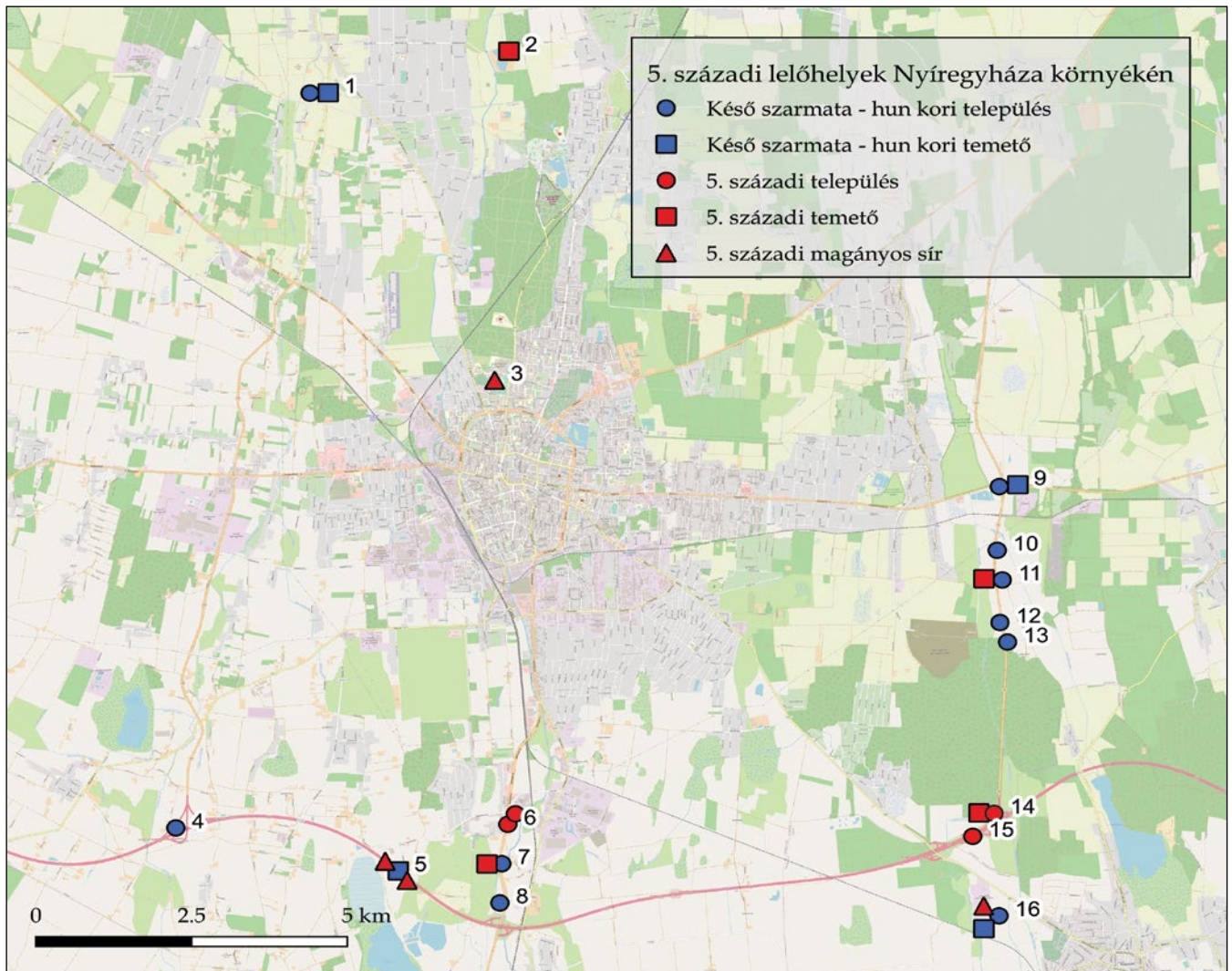
14. kép. M3-58. lelőhely: 16., 17. sír

Fig. 14. Site M3-58: Grave 16, 17

15. kép. M3-58. lelőhely: 18., 19., 20. sír és szórványleletek

Fig. 15. Site M3-58: Grave 18, 19, 20 and stray finds

16. kép. 5. századi lelőhelyek Nyíregyháza környékén. 1: Nyíregyháza, Nyulas-tói-csatornától D-re; 2: Kótaj, Verba-tanya, Halastó; 3: Nyíregyháza-Stadion; 4: Nyíregyháza, Mandabokor II. (nyugati elkerülő 36. lh.); 5: Nyíregyháza, Szelkó-dűlő (M3-148/b lelőhely) és Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkó-dűlő, Rozsréti kaszáló (M3-214. és M3-215. lelőhely); 6: Nyíregyháza, Császárszállás-Varga tábla (M3-182. lelőhely) és Nyíregyháza, Ipari Park IV. (Marso telephely); 7: Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Nevelős homokbányától D-re (Császárszállás, Varga tábla III., M3-36/c lelőhely); 8: Nyíregyháza-Császárszállás, Vasútállomástól Ny-ra (Butyka, M3-137. lelőhely); 9: Nyíregyháza-Oros, Kánya-hegy-dűlő (Üzleti Megapark 44. lelőhely); 10: Nyíregyháza, Úr Csere Észak (Oros, M3 keleti elkerülő 27. lelőhely); 11: Nyíregyháza, Úr Csere (Oros, M3 keleti elkerülő 26. lelőhely); 12: Nyíregyháza, Úr Cserétől D-re (M3 keleti elkerülő 33. lelőhely); 13: Nyíregyháza, Lévai-tag (M3 keleti elkerülő 53. lelőhely); 14: Nyíregyháza, Csorda-Páskum II. (M3-58. lelőhely); 15: Nyíregyháza, Csorda-Páskum I. (M3-14. lelőhely); 16: Nagykálló, Kis-Ludastó-dűlő (a hivatkozásokhoz ld. 40. jegyzet)

Fig. 16. 5th-century sites in the vicinity of Nyíregyháza (Late Sarmatian – Hun-period settlements, Late Sarmatian – Hun-period cemeteries, 5th-century settlements, 5th-century cemeteries, 5th-century solitary graves. See Footnote 40 for references)

A sírmélységet vizsgálva, a mért adatok valószínűleg nem felelnek meg az eredeti mélységnek a homokdomb felszíne, illetve a humuszréteg vastagságának változásai miatt. A sírok átlagos mélysége a lehumuszolt felszíntől számítva – a bizonytalan sírok nélkül – 65 cm volt,⁴⁴ amely jóval alatta marad az 5., illetve az 5–6. századi Kárpát-medencei temetők átlagos adatainak. A legsekélyebb temetkezést (21. sír, 20–25 éves nő) mindössze 15, a legmélyebbet (1. sír, 40–60 éves nő) 116–126 cm mélyre ásták, a legtöbb azonban 50–80 cm-re

⁴⁴A 21–24. számú, sírgödör formájú, üres gödrökkel együtt 66 cm.

mélyedt a földbe.⁴⁵ Az 5. században használt temetők közül a zsámboki sírok átlagos mélysége jóval több, 132 cm volt,⁴⁶ ahogy a mőzsi sírok is mélyebbek voltak az itt megfigyelteknél.⁴⁷ Az 5. század második felére, végére keltezhető Mezőkeresztes-cethalmi sírok átlagos mélysége is 130 cm-re

⁴⁵A nemek és életkorok közti esetleges különbségeket a csak hiányosan rendelkezésünkre álló embercsontanyag miatt nem tudjuk tárgyalni.

⁴⁶13 temetkezésből álló temetőrészlet: Kiss 2015, 14.

⁴⁷80–200 cm között; 96 síros temető (Ódor 2011).

tehető.⁴⁸ Az 5–6. században használt – gepida kori – nagyobb sírszámú temetők mélységadatai követik az 5. századi jellegzetességeket.⁴⁹

A sírok mélysége összefüggésben lehetett a halott életkorával és társadalmi státuszával is, de ezt a kérdést a csak hiányosan rendelkezésünkre álló csontanyag miatt nem tudjuk részletesen vizsgálni. Emellett a nyíregyházi temető sírjait erősen megbolygatták, ami szintén megnehezíti a mellékletadási szokások és a sírméretek közti összefüggések feltárását. A leggazdagabb felszerelésű sírok gyerekekhez és fiatalokhoz kötődtek (3., 6., 14., valamint a 16. sír, amely egy ismeretlen életkorú egyénhez tartozott, ám mérete alapján gyereksír lehetett), ezek 63–79 cm-es mélysége megfelel a temetőben tapasztalt általános képnek. A legmélyebb sír, a bolygatott, 1. sz. női temetkezés mellékletet nem tartalmazott. A leletekkel leggazdagabban ellátott férfisír csupán 50 cm mély volt. Összességében elmondhatjuk, hogy az itt megfigyelhető kevés adat alapján nem mutatkozik összefüggés a sírmélység és a sír „gazdagsága” között.

A temetkezések alapterülete a nagyméretű bolygatások miatt nem vizsgálható minden esetben. A sírok téglalap alakúak, hosszúságuk az elhunyt testméretével állt összefüggésben. Ennek megfelelően a férfisírok voltak a leghosszabbak, 200 és 220 cm között. A női sírok sem sokban maradtak el ezek mögött 180 és 219 cm közötti hosszúságukkal, a gyermeksírok mérete viszont csupán 153–166 cm volt. Koporsóra utaló nyomot nem lehetett megfigyelni a temetőben.

A *gazdag mellékletű gyereksírok* (6., 14., 16. sír) kérdését a hiányos antropológiai adatok miatt e tanulmányban csak röviden érintjük. Általános megfigyelés, hogy a nagyobb lánygyerekek, fiatal lányok sírjában gyakrabban fordulnak elő ékszerek és amulettek, mint a kisgyerekek és idős nők temetkezésében. Az is széles körben jellemző a népvándorlás korban, hogy a női mellékletek fiatalabb életkorban tűnnek fel, mint a férfiakra utaló tárgyak. Ezt a jelenséget a termékenység és a házassággal hozzák összefüggésbe.⁵⁰ Az 5. században azonban nem ritkaság, hogy a kisebb gyermekeket is díszesen felöltöztetik és változatos mellékletekkel látják el a temetési szertartás során (ld. 6. sír, ékszerekkel, amulettekkel és edénykészlettel).⁵¹ Mindez tükrözhet egy vágyott, de be nem teljesült státuszt, illetve kifejezheti a családnak a gyermek elvesztése fölött érzett fájdalmát is. A 14. sír esetén azt is meg kell még jegyeznünk, hogy a temető egyik legkorábbi, alapító sírjáról lehet szó. Az alapító sírok gazdagabb leletanyaga ugyancsak általános a kora középkorban.⁵²

⁴⁸SIMONYI 1999, 72–73.

⁴⁹A Hódmezővásárhely-kishomoki temető sírjainak átlagmélysége 144 cm, ez az adat Szentés-Kökényzugon 129 cm, Szentés-Nagyhegyen 145 cm, Kiszomboron 133 cm, Szőregen 150 cm, Szolnok-Szandán 141 cm (BÓNA–NAGY 2002b, 77; NAGY 2004, 130). Hajdúnánás-Fürj-halom-dűlőn a lehumuszolt felszíntől számítva 101,5 cm volt a sírok átlagos mélysége, ám a kb. 40 cm magas humuszréteget beleszámítva ez is megfelel a Nagy Margit által közölt adatoknak (RÁCZ 2019, 45).

⁵⁰HALSALL 2010, 298–299, 302–303; BRATHER 2005a, 21.

⁵¹Ld. pl. NAGY 2005a.

⁵²BRATHER 2005b, 158.

Többszörös edénymelléklet (kerámiaedény és üvegpohár). A 6. számú gyermektemetkezést ugyan erősen megbolygatták, azonban a sír fej felőli vége érintetlen maradt: egy korsó, egy kisméretű fazék és egy kék üvegpohár töredékei sorakoztak a sírfal tövében (10. kép 1, 2, 9; 22. kép; 25. kép). A több edény – edénykészlet – sírba tételének szokása számos korabeli kultúrkörben megjelent. A korábbi, szarmata környezetben rendszerint egyetlen edény került a halott lábához.⁵³ A fejnél elhelyezett, akár nagyobb számú edénymelléklet a Marosszentanna–Csernyahov kultúra 4. századi sírjaira jellemző,⁵⁴ a kutatók egy része a jelenség alföldi feltűnését a kultúrkör hun korban szétterjedő hatására vezeti vissza.⁵⁵ Ugyanakkor az általunk tárgyalt esetben a többszörös edénymelléklet inkább római provinciális hagyományt tükröz: a római rítus szerint a sírokba helyezett készlet általában üvegpohárból és üvegpalackból-korsóból vagy ez utóbbiak helyett kerámiaakorsóból áll.⁵⁶ A rítuselem a *limes* menti, vegyes eredetű népesség temetői⁵⁷ mellett a hun kor magányos sírjaiban, még a kifejezetten sztyeppei jellegű temetkezésekben is megjelent a Dunántúlon, a Dunától északra és az Alföldön egyaránt.⁵⁸ Kerámia- és üvegedény vagy két kerámiaedény együttes sírba helyezése – ahogy általában az edénymellékletes sírok magasabb aránya is – inkább az 5. század első felére és a Dunától nyugatra volt jellemző, ami a provinciális hagyomány továbbélését bizonyítja e területen.⁵⁹ A nyíregyházi

⁵³Ezt a temetkezési rítust a térségben újonnan megtelepedő Tiszadob-kör sírjai esetén is helyi továbbélő vagy iráni jellegű hagyományok tartja a kutatás (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1999, 82).

⁵⁴KÖRÖSFŐI 2008, 196.

⁵⁵ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1999, 88. Elsősorban itt a Csongrád-kenderföldeki temető leletanyagát említik. Az eredeti publikáció szerint az edénymellékletek többsége a fej környékén került elő, de csak a bizonytalan összetartozású B síregyüttes esetében került fel a kettős edénymelléklet (PÁRDUZ 1959, 310–317, Taf. XVI, 1, 7), illetve betöltésből származó töredékekről van szó, mint Csongrád-Berzsenyi utca 2. sír (PÁRDUZ 1963, 18, Taf. I, 4, 5) vagy Csongrád-Kaszárnya 130. sír (PÁRDUZ 1963, 50, Abb. 11, Taf. VII, 27, Taf. XII, 2, 3, 6).

⁵⁶Pl. TEJRAL 2011, 232–240.

⁵⁷Pl. Páty lelőhelye az 5. század első feléből (OTTOMÁNYI 2001, 48, további példákkal).

⁵⁸Több példát említ Jaroslav Tejral (TEJRAL 2011, 232–240), illetve Tomka Péter az árpási sír elemzésekor (TOMKA 2001, 166). Két kerámiaedényből, egy korsóból és egy fazékból álló együttes, pl. Pusztataskony-Ledence (NY. KOVACSÓCZY et al. 2021, Fig. 9).

⁵⁹E megállapításokat a Kárpát-medencei 5. századi női temetkezések átfogó gyűjtésére alapoztuk: RÁCZ 2016, Tab. 1. Korsó-üvegpohár együttesekre példa az 5. század első feléből: Árpás-Dombföld (TOMKA 2001, 162–163), Csongrád-Kaszárnya, 126. sír (PÁRDUZ 1963, 48, Abb. 8, 2, Taf. X, 13, Taf. XI, 5), Drslavice, Mödling-Lerchengasse 2. sír, Regöly-Pénzesdomb, Szob-Kálváriadomb 2. sír, Untersiebenbrunn 1–2. sír. Az 5. sz. közepéről, második feléből: Tarnaméra-Urak-dűlője (BÓNA–SZABÓ 2002, Taf. 58, 1–4), Barabás-Bagolyvár, Hrtkovci-Vranja, Szurdokpüspöki 4. sír, Hódmezővásárhely-Kishomok 105. sír, Sângeorgiu de Mureș/Marosszentgyörgy-Kerekdomb (DOBOS et al. 2021). Az 5. sz. végéről – 6. sz. elejéről: Dunaújváros-Öreghegy (a női sírokat közlő irodalmakhoz ld. RÁCZ 2016, Tab. 1).

példához hasonlóan agyagkorsóból, fazékból és üvegpohár-ból álló készlet volt az árpási és a regölyi hun kori elit temetkezésekben.⁶⁰ A század közepén és második felében-végén a szokás még fellelhető a Kárpát-medencében, a nyíregyházi lelőhelyhez legközelebb a Barabás-bagolyvári gazdag női leletegyüttesben.⁶¹ A gepida korban a Hódmezővásárhely-kishomoki temető egy korai sírja őrizi még e hagyományt.⁶²

Az általunk vizsgált temető különlegessége továbbá, hogy legalább négy sírjában került elő üvegedény. Az üvegedények sírba tétele általánosnak mondható az 5. században mind az egykori Pannonia, mind a Barbaricum területén – Kiss Attila 1999-es gyűjtésében 39 esetet sorol fel⁶³ –, ám a szokás inkább a magányos sírok és a kisebb sírcsoportok egy-egy temetkezésére jellemző. Ezek mellett a Csongrád-kenderföldeki lelőhelyet említhetjük meg, amelynek öt sírjában volt üvegedény, valamint a pátyi kis temetőt, ahol két gyermeksírból fordult elő üvegmelléklet.⁶⁴ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az üvegedények sírba tételének szokása, ugyan kis számban, de az alföldi szarmaták körében is elterjedt, és az északkeleti területeken éppen a szarmata kor legkésőbbi időszakában jelent meg.⁶⁵ A Tiszadob-szigeti, a 4–5. század fordulójára tehető temetőnek két sírjában volt üvegpohár.⁶⁶

Sírbolygatás. A nyíregyházi temető erősen bolygatott volt, két sírt kivéve nem volt olyan temetkezés, amelyet részlegesen vagy teljesen meg ne bolygattak, illetve ki ne raboltak volna. A népvándorlás kori temetkezésekkel foglalkozó kutatás a sírok felnyitásának jelenségét értékes tárgyak kiemelésével hozza összefüggésbe, és nem egyéb, rituális cselekménnyel.⁶⁷ A sírgödörök betöltésében a bolygatási gödröket jól meg lehetett figyelni: a legtöbb esetben a sírgödör közepén, vagy a nyugati feléhez közelebb ásták a „rablóaknákat”.

A temetkezéseket nem egyforma mértékben dúlták fel, a bolygatásokat három csoportba sorolhatjuk.⁶⁸ A 17. sírban a csontokat kevésbé zilálták szét, a váz legnagyobb része anatómiai rendben feküdt, csak a bordák és a csigolyák egy része volt bolygatott. A következő csoportnál, ahova a legtöbb eset tartozott, a csontok néhány kivételtől eltekintve nem a hely-

kön, hanem a sírok középső, illetve a nyugati részében voltak összetolva, ahol eredetileg a test középső és fej felőli része feküdt.⁶⁹ Olyan eset is előfordult (4. sír), amikor a csontok nagyjából egy vonalban feküdtek, a bolygatási gödör szélét jelezve. A lábak vagy azok egy része néhány esetben érintetlen maradt (pl. 3. és 11. sír). A harmadik csoportban a bolygatás még nagyobb mértékű: a csontok nagy része hiányzott a sírból vagy a betöltésből került elő.⁷⁰ A 6. sírban, amely a mellékletek számát tekintve az egyik leggazdagabb volt, a teljes vázból összesen két hosszúcsont maradt meg. A 12. és valószínűleg a 21. számú – sekélyen fekvő, melléklet nélküli, a humuszolás során megsérült – női sír érintetlen maradt.

A női sírok felsőtest felőli részét talán a fibulák kiemelésé céljából bolygatták meg.⁷¹ Ugyanakkor a 6. számú gyerek sírban – bár jól látszott a bolygatási gödör, és ahogy fentebb írtuk, csont is alig maradt a sírgödörben – a kengyelfibula a gödör közepén maradt.

A csontváz helyzetéből, állapotából megpróbálhatunk következtetéseket levonni a temetés és a sír felnyitása között eltelt időre. A különféle, a test lebomlására hatással lévő tényezőktől függően általában 3–15 évvel számolnak a teljes csontvázzá alakulásig, a nyíregyházi sírok esetében is eltelhet legalább ennyi idő a sírba helyezés és a bolygatás között.⁷² Elképzelhető, hogy mindez a temető és a mellette elhelyezkedő telep felhagyásával egy időben vagy már ez után történt.⁷³ Nem tudjuk, hogy a nyíregyházi sírokat egyszerre nyitották-e fel. „Bolygatási kampányokat”, egyszerre nyitva lévő sírokat a legbiztosabban úgy lehet azonosítani, ha egy egyén csontjai egy másik, szomszédos sírgödörbe kerülnek át, vagy a sírban eredetileg fekvő csontvázhhoz nem tartozó maradványok kerülnek elő másodlagos helyzetben. Ilyen adatokat azonban a nyíregyházi temető elemzésekor nem állt módunkban felhasználni.⁷⁴

A nyíregyházi temető nagyfokú bolygatása nem egyedülálló az 5. században. Hasonló mértékben feldúlták például a Nagydémen feltárt hun kori temetőt, amelynek 34 sírjából mindössze négy gyermek- és egy sekélyre ásott felnőtt sír maradt érintetlen.⁷⁵

⁶⁰TOMKA 2001, 162–163, 5–6. kép; MÉSZÁROS 1970, 80–84, 16–19. kép.

⁶¹BÓNA 2002a.

⁶²105. sír: agyagkorsó és üvegpohár (NAGY 2004, 167; BÓNA–NAGY 2002b, 75).

⁶³KISS 1999, 238.

⁶⁴KISS 1999, 238; PÁRDUZ 1959, 387; OTTOMÁNYI 2001.

⁶⁵FENYVESI 2020, 64, 1. térkép. A környékről Nagykovács, Kis-Ludas-tó-dűlő (Ipári park) és Nyíregyháza-Oros, keleti elkerülő 24. lelőhelyet említhetjük (FENYVESI 2020, Kat. IB.3 és IB.8).

⁶⁶ISTVÁNOVITS 1993, 25. és 34. sír.

⁶⁷Erről összefoglalóan: DOBOS 2014a; DOBOS 2017, 107.

⁶⁸Ld. még Nagy Margit csoportosítását a Hódmezővásárhely-kishomoki temető elemzése során: BÓNA–NAGY 2002b, 91–92; NAGY 2004, 141, valamint DOBOS 2017, 96–97; RÁCZ 2019, 53.

⁶⁹Ebbe a csoportba sorolható az 1–4., 8–9., 14–16., 20. számú sír. Hasonló jelenségekre mutat rá Nagy Margit a Hódmezővásárhely-kishomoki gepida temető elemzésekor. Az ottani síroknál a rablóaknákat ráásták a még ép koporsókra, azokat áttörve egy szerszám segítségével összeszedték a fémtárgyakat, és ekkor kerültek a csontok is kupacokba (NAGY 2004, 141–142).

⁷⁰Ide tartozik az 5–6., 10., 13. sír

⁷¹NAGY 2004, 142.

⁷²ASPÖCK 2003, 242–243.

⁷³Nagy Margit a Hódmezővásárhely-kishomoki lelőhely esetében azzal számolt, hogy a „fosztogatók” egy felhagyott, már nem működő temető területén végezték tevékenységüket (NAGY 2004, 141).

⁷⁴RÁCZ 2019, 54; ILON 1999, 32–33.

⁷⁵ILON 1999, 32.

A régészeti leletanyag

Viseleti elemek, ékszerek

Gyöngyök

A temetőben nyugvó népesség viseletének – a temetési reprezentációhoz tartozó öltözetnek mindenképpen – fontos részét képezték a gyöngyök, három sírban fordultak elő (10., 13., 14., 17. képek). A 6. sír egy kisgyermek temetkezése volt, a 14. és 16. sírből származó embercsontokat egyelőre nem tudtuk megvizsgálni, ám az ásatáson tett megfigyelések szerint ezek is gyereksírok lehettek.⁷⁶ A 6. és a 14. temetkezés a gyöngyökön kívül egyéb viseleti elemekkel, mellékletekkel is gazdagon el volt látva. Az 5. századi Közép-Európában szokás volt, hogy sokféle anyagú és formájú gyöngyöt használtak egy készletben, gyakran fémcsüngőkkel kiegészítve.⁷⁷ A nyíregyházi temetőben is megfigyelhető a gyöngyök sokszínűsége, ám a sírok erős bolygatása miatt nem tudjuk, hogy hol helyezkedtek el eredetileg, így funkciójuk is bizonytalan: kérdéses, hogy melyeket hordták nyakban láncként és melyeket övfüggő, tarsoly, esetleg kar díszeként vagy fibulához kapcsolódó csüngődíszként. Ugyanakkor e korszak viseletére az is jellemző, hogy a különböző funkciókhoz különböző méretű gyöngyök kapcsolódhatnak. A fejnél és a nyakban általában kisebb, a test középső részén és a lábak mentén nagyobb, gyakran borostyánból faragott vagy díszített üvegyöngyök fordulnak elő.⁷⁸ A gazdag gyöngyviseletet bolygatatlan sírok alapján lehet rekonstruálni, ezek közé tartozik például a Mezőkövesd-mocsolyási lemezfibulás női sír az 5. század közepéről vagy Viminacium-Burdelj (Kostolac) lelőhely több temetkezése is.⁷⁹

A 6. sírből három nagyméretű (kb. 1,3–1,6 cm átmérőjű), lapított gömb alakú gyöngy került napvilágra, ezek közül kettő sötét színű (kék, illetve feketés) üvegyöngy, a harmadik színtelen, áttetsző üvegből készült (10. kép 5, 7–8). Ugyanebben a sírban egy csengő és két félhold alakú csüngő is előkerült.

A legtöbb gyöngy a 14. számú fiatal lány (?) sírjából került elő, összesen 22 darab, továbbá három, gyöngyökkel díszített karikacsüngő (13. kép; 17. kép). Anyagukat tekintve előfordulnak itt üveg- és borostyángyöngyök, ez utóbbiból 3 darab. Néhány gyöngy díszített volt: kettő millefiori technikával készült, közülük az egyik foltos zöld alapszínű, ellentett helyzetben két vöröses, négyzirmú virágot mintázó díszítéssel (17. kép 4), a másik, kék alapszínű és piros mintás gyöngy szétesett. A rozettás díszű millefiori gyöngyök a késő római kor végén tűntek föl.⁸⁰ Három üvegyöngyöt utólag

felvitt petty-, illetve hullámvonaldíszrel láttak el: ezek gömbölyű, fekete alapszínű, 1–1,5 cm átmérőjű gyöngyök, az egyik, erősen kopott példányt eredetileg sűrű fehér, szétszórt pöttyök, a másikat szabálytalan, kék „szemek” és az ezeket összekötő folytatott vonalak díszítik (17. kép 2). Egy további, barnászörös színű, hengeres példányon szabálytalan, fehér folytatott hullámvonal dísz figyelhető meg (17. kép 3). A sötét alapszínű szétszórt pettyes gyöngyök a késő császárkorban jelentek meg, és a kora népvándorlás kor női sírjainak széles körben elterjedt tárgytipusát képviselik.⁸¹ A szemes gyöngyök ugyan ritkán, de nagy területen fordulnak elő a késő császárkortól kezdve.⁸² A hullámvonal-folytatott díszű gyöngyök ugyancsak a késő császárkor óta figyelhetőek meg a barbaricumi emlékanyagban.⁸³

A többi üvegyöngy között előfordulnak nagyobb méretű (1 cm-nél nagyobb átmérőjű), lapított gömb alakú, színtelen, vízszínű, kék és vörös üvegyöngyök (5 darab), valamint bikónikus, színtelen üvegyöngy. A kisebb méretűek között találunk hengeres fekete, valamint egészen apró, kb. 0,25 cm átmérőjű zöld gyöngyöket. Előfordult még a készletben egy hatszögletű hasáb alakú, kopott, zöld üvegyöngy, ami a késő római időszak kedvelt gyöngytipusa volt.⁸⁴ Az ezüstkari-kára fűzött gyöngyök fekete, illetve zöld, hengeres formák. A három borostyángyöngy korong-, illetve lapított gömb alakú, az egyik példányt körbefutó, vésett vonal díszíti.⁸⁵

A 14. sír fej felőli végében volt a 2 millefiori gyöngy, a fekete hordó alakú gyöngyök, valamint az apró kölesgyöngy, ezek talán a nyaklánchoz tartoztak. A mellkas és a derék tájékán feküdtek a nagyobb méretű pettyes, folytatott díszű, illetve színtelen üvegyöngyök, öv vagy tarsoly, esetleg a mellkas díszeként szolgálhattak. Sajnos néhány gyöngy, így a borostyánból készült példányok helyzete ismeretlen.

A 16. számú sír összesen 15 gyöngyöt tartalmazott, legnagyobb részben üvegyöngyöket: volt köztük lapított gömb alakú fehér és piros, gömbölyű sötétkék, hasáb alakú bordó, lecsapott sarkú hasáb alakú kék üvegyöngy, valamint egészen apró, gömbölyű fekete kölesgyöngyök (14. kép). Ezekon kívül 4 db kisméretű, bordázott fémpántból hajlított és 2 db nagyméretű borostyángyöngy is volt a temetkezésben. A lecsapott sarkú hasáb alakú gyöngyök a császárkorra és a kora népvándorlás korra jellemzőek, a germán és avar korszakokban már jóval ritkábban fordulnak elő.⁸⁶

Az előző két sírhoz hasonlóan ez a temetkezés is erősen bolygatott volt, a csontváz majdnem teljesen hiányzott, a gyöngyök a sír nyugati részén, a valamikori mellkas helyén összpontosultak; ezeken kívül még három gyöngy volt a sír közepe táján, ahol egy orsókarika is feküdt.

⁷⁶A 14. sír az ásatási megfigyelések szerint idősebb gyermek volt, a sírméret (h: 174 cm) alapján pedig a 16. sír is gyermektemetkezés lehetett.

⁷⁷B. TóTH 1994, 299.

⁷⁸RÁCZ 2016, 312–314. Nagy Margit a Hódmezővásárhely-kishomoki temető 77. és 105. sírjánál ír a nagyobb, korong alakúra faragott borostyángyöngyök díszfüggőn való viseletéről (BÓNA-NAGY 2002b, 67, 75; NAGY 2004, 156).

⁷⁹LOVÁSZ 1999, 257; IVANIŠEVIĆ et al. 2006, Pl. 5.

⁸⁰TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985, 59.

⁸¹NAGY 2005a, 99–100; BÁRKÁNYI 2010, 13–14.

⁸²TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985, 62.

⁸³TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA 1985, 55–56.

⁸⁴De még az avar korban is előfordul belőle egy-egy példány (BÁRKÁNYI 2010, 28).

⁸⁵A nagyméretű borostyángyöngyökről pl. B. TóTH 1994, 296.

⁸⁶BÁRKÁNYI 2010, 29.

17. kép. M3-58. lelőhely: gyöngyök a 6. (1) és a 14. (2-7) sírból
 Fig. 17. Site M3-58: glass beads from Grave 6 (1) and 14 (2-7)

18. kép. M3-58. lelőhely: kengyelfibula a 6. sírből
 Fig. 18. Site M3-58: cast bow brooch from Grave 6

2. táblázat. A Nyíregyháza–M3-58. lelőhelyen feltárt temető gyöngyleletei anyag és forma szerint

Table 2. Nyíregyháza, Site M3-58. Pearl finds from the cemetery according to material and form

Forma, díszítés	Sírszám	Mérettartomány (átm.)
Borosgyöngy		
Lapított gömb és félgömb alakú	14. sír	1,13 cm
	16. sír	1,7 cm
Korong alakú	14. sír (vésett vonaldíszsel)	1,25–1,65 cm
	16. sír	1,5 cm
Fémgyöngy		
Lapított gömb alakú, bordázott	16. sír	0,45–0,54 cm
Üvegyöngy		
Gömbölyű	16. sír	0,78 cm
Lapított gömb alakú	6. sír	1,35–1,56 cm
	14. sír	1,05–1,92 cm
	16. sír	0,76–0,9 cm
Hordó alakú	14. sír	0,6–0,65 cm
Bikónikus	14. sír	1,37 cm
Kölesgyöngy (<5 mm)	14. sír	0,25–0,27 cm
	16. sír	0,22–0,23 cm
Henger alakú	14. sír (ezüstkarikán)	0,5–0,6 cm
Hat oldalú hasáb alakú	14. sír	0,25 cm
Négyzetes hasáb alakú	16. sír	0,58 cm
Leccsapott sarkú négyzetes hasáb alakú	16. sír	0,55 cm
Díszített üvegyöngy		
Lapított gömb alakú, millefiori	14. sír	1,3 cm
Lapított gömb alakú, pettyes	14. sír	1,5 cm
Lapított gömb alakú, folytatott díszes	14. sír	0,95 cm
Hengeres, hullámvonal-folytatott díszes	14. sír	1,26 cm

Csüngők: csengő, félhold alakú csüngő és drótkarikára fűzött gyöngyök

A 6. számú gyereksírban a gyöngyökhöz közel, a sír nyugati felében bronzcsengő⁸⁷ feküdt (10. kép 4a). A kis csengők az 5. század középső harmadára és második felére jellemző, gyöngyökben és fém tartozékokban gazdag női viselet részét képezték.⁸⁸ Hasonlókat ismerünk többek között Tiszaföldvár-Érhalom lelőhelyről, ahol egy felnőtt női temetkezésben a bal alkar és a kéz csontjai között 21 gyöngy társaságában került elő két csengő.⁸⁹ A szurdokpüspöki 5. sírban a medence csontjai közt, szintén gyöngyökkel együtt feküdt a csengő.⁹⁰ Nyíregyháza-Stadion lelőhelyen⁹¹ és az Ártánd-lencsésdombi temetőben szórványként kerültek elő csengők,⁹² Domszlón magányos női sírból ismerünk egy példányt (helyzete ismeretlen).⁹³ Földrajzilag a fentiekől távolabb esik a nyugat-bácskai, bodrogmonostorszegi (Bački Monoštor) 5. századi temető, ahol több sírban is volt csengő gyöngyök és állatfogból készített csüngők társaságában. Az 1899/VI. sírban a lábfejnél, az 1901/I. sírban a medence bal felén, illetve ugyancsak a lábfejnél feküdtek a bronzdrótra fűzött csengők.⁹⁴ A balatonszemesi 5. századi temető 268. sz. gyereksírjában a jobb alkarnál került elő két csengő bronzhuzal, gyöngyök és bronzcsüngő közelében, mindezeket Mihácsi-Pálfi Anett tarsoly díszeként határozta meg.⁹⁵ A fentiekhez hasonlóan eredetileg a nyíregyházi csengő is csukló, öv vagy tarsoly dísz lehetett, amit a vele együtt talált vékony bronzdrót segítségével rögzítettek a viseletre.⁹⁶ E kis csengőknek apotropaikus, a gonosz szellemeket távol tartó szerepe lehetett.⁹⁷

Ugyancsak a 6. sírban, a csengővel együtt félhold alakú bronzcsüngő töredékek – amelyekből két csüngő rekonstruálható – láttak napvilágot (10. kép 4b). A vékony öntvényeket rácsminta díszíti. A késő római – szarmata, pannoniai, valamint germán területekről származó – és kora népvándorlás-kori, fémlemezről kivágott lunulacsüngőket legutóbb Nagy Margit foglalta össze a mártélyi, számtalan amulettel eltemetett gyereksír tárgyalása során,⁹⁸ ezen kívül Kiss Attila is készített egy katalógust a 4–5. századi lemezes és rekeszdíszes lunulákról a Szekszárd-palánki 217. sír elemzésekor.⁹⁹ A korabeli daraboktól a harangodi példány abban különbözik,

hogy egyrészt vékony öntvény, másrészt egész testét rácsminta díszíti, amire nem találtunk párhuzamot. A hasonló csüngők nyaklánc vagy fejdísz részei voltak.

A 14., gyöngyökben gazdag temetkezésből került elő három, ezüstkarikára fűzött gyöngycsüngő, az egyik karikán egy, a másik kettőn két-két kis hengeres, zöld, illetve fekete gyöngydíszsel, bolygatott helyzetben (13. kép 1, 11, 22; 17. kép 5–7). A tekercselt végű fémkarikára fűzött gyöngyök – és egyéb csüngődíszek, állatfogak – a fent elemzett csengőhöz hasonlóan jellegzetes hun kori és hun kor utáni ékszerek. Az ezüstkarikára fűzött tárgyak (nagyobb méretű gyöngyök, balta alakú csüngő, kónikus csüngőpár) meghatározó alkotóelemei például a smolini gazdag, fiatal női temetkezésnek, ezeket Jaroslav Tejral ruhadíszként határozta meg és az 5. század közepére keltezte.¹⁰⁰ A csengő kapcsán már emlegetett bodrogmonostorszegi (Bački Monoštor) sírokban is előfordulnak a fémkarikára fűzött tárgyak, köztük lecsapott sarkú hasábos gyöngyök.¹⁰¹

Fibulák

Két fibula fordult elő a temető leletanyagában, a 6. számú gyereksírban és a 17. számú temetkezésben. A bolygatott gyereksírban lelt fibula nem az eredeti helyén feküdt. A félkörös „fejű”, rombusz „lábú”, ékvéséssel díszített kengyelfibulák közé tartozik, aranyozott, réztövezetből öntött példány (10. kép 6; 18. kép). Fő jellemzője, hogy a félkörös rugólemez két, egymással szembenéző spirálindával, a rombusz alakú túlemez koncentrikus, rombikus motívumokkal díszített.¹⁰²

A kisméretű, öntött, háromgombos kengyelfibulák az 5. század közepe táján jelentek meg, és a század második felére voltak jellemzőek a Kárpát-medencében, a magányos sírok, kisebb sírcsoportok, és az ekkor induló nagyobb méretű temetők korai leletanyagában egyaránt. A legkorábbiak közé tartozik az ún. Bakodpuszta-típusú, láblemezen koncentrikus rombuszokkal, fejlemezén sugárirányú vésetekkel díszített variáns.¹⁰³ Ezeknél későbbi gyártású a nyíregyházihoz hasonló, spirálindás kengyelfibulák ötgombos változata; jól ismert a gepida kori temetők leletanyagában,¹⁰⁴ Cseh János a Szolnok-zagyvartói lelőhely jó minőségű példányát az 5. sz. utolsó évtizedekre keltezte.¹⁰⁵

A nyíregyházi darabra leginkább hasonlító fibulák – a három fejjel, valamint a spirál- és rombuszdísz alapján – a jobbágyi Petőfi utcai magányos női sírból,¹⁰⁶ a kiszombori

⁸⁷Nem biztos, hogy a csengő alakú tárgy hangot is kiadott, jelenleg csak a felfüggesztésére szolgáló, a tetején áthúzott és összecsavart drót látszik a belsejében.

⁸⁸Gyűjtését ld. RÁCZ 2016, Tab. 1; MIHÁCSI-PÁLFI 2018, 250–251.

⁸⁹CSEH 2005b, 35.

⁹⁰BÁCSMEGI-GUBA 2007, 27.

⁹¹CSALLÁNY 1958, 85, I. t. 17–19.

⁹²MESTERHÁZY 2005, 54, Taf. 5, 2.

⁹³BÓNA 2002b, 28, Taf. 4, 4.

⁹⁴GUBITZA 1899, 266–267 (bronz nyakdíszként), GUBITZA 1902, 339 (csörgőként). Gubitza Kálmán leírásából arra lehet következtetni, hogy ezek a sírok bolygatottak voltak, így a gyöngyök-csüngők elhelyezkedésében nem lehetünk teljesen biztosak.

⁹⁵MIHÁCSI-PÁLFI 2018, 150–151.

⁹⁶RÁCZ 2016, 314, 84. jegyzet; MIHÁCSI-PÁLFI 2018, 150–151.

⁹⁷RÁCZ, „Glocke”, 183.

⁹⁸NAGY 2005a, 101, 9. kép; ld. még MIHÁCSI-PÁLFI 2018, 151–152.

⁹⁹Ez a lista a szarmata példányokat nem tartalmazza (KISS 1996, 66).

¹⁰⁰32. sír (TEJRAL 2005, 162).

¹⁰¹GUBITZA 1902, 6. ábra. A Dunántúlról pl. a balatonszemesi 5. századi sírokat említhetjük, ahol a 150. sírban egy nagyobb kalcedonygyöngy tekercselt ezüstkarikán feküdt a combsontok között, övfűgő részeként (MIHÁCSI-PÁLFI 2018, 131–132, 2. kép 4).

¹⁰²KÜHN 1974, 728.

¹⁰³BÓNA-NAGY 2002b, 120–122, Abb. 59.

¹⁰⁴RÁCZ 2019, 77–78, 12. táblázat.

¹⁰⁵CSEH 2005a, 27.

¹⁰⁶Kiss Attila ezt a sírt a 6. sz. első negyedére keltezte, azonban leletanyaga alapján inkább a D3 periódus magányos női sírjai közé illeszkedik (KISS 1981, 167–168, Taf. I, 7).

gepida kori temető 88. sírjából¹⁰⁷ és Szentesről (Rákóczi út 153.) szórványlepleként ismertek.¹⁰⁸ A kiszombori az általunk tárgyalttal azonos méretű (kb. 5,8 cm) és anyagú (aranyozott rézötvetet), a szentesi és a jobbágyi aranyozott ezüsből készült, és valamivel nagyobb (6,0, ill. 6,3 cm). A hasonló felépítés és díszítés mellett eltérés figyelhető meg a tülemezek végződésében: a nyíregyházi halfarokszerű, a kiszombori és a szentesi stilizált állatfejben, a jobbágyi gomba alakú motívumban végződik. A „halfarkas” végződés talán összefüggésbe hozható a kimagasló minőségű, 5. századi relief-fibulák és csatok ellentett helyzetű madárfejes nyúlványaival.¹⁰⁹ A szóban forgó fibulák tipológiai alapon a legkorábbi, kisméretű, öntött kengyelfibulák és a valamivel nagyobb, ötgombos változatok közé illeszthetők be, gyártásuk és használatuk az 5. század második felére tehető.

A fent említettek közül a viselet módját csak a kiszombori ruhakapcsoló tű esetén ismerjük, ez az áll alatt, a nyakban helyezkedett el. A szentes-kökényzugi 66. sír háromgombos, a nyíregyházi azonos méretű kengyelfibula párja a *peplos* viseletnek megfelelően a két vállon feküdt.¹¹⁰ Ezek alapján az általunk elemzett példány tartozhatott akár a középen nyíló, akár a két vállon összefogott ruházathoz is. Amennyiben eredetileg is csak egy darab volt belőle, és a bolygatás során nem veszett el a párja, az előbbi feltételezés valószínűbb.

A temető másik fibulája a 17. számú sírban, a jobb felkar alatt jelentkezett, egy egytagú, alsóhúros, oldalt hajtott lábú vasfibula (14. kép 1). Kialakítása megfelel az ugyanerről a lelőhelyről szórványként, illetve az M3-14. lelőhely 28. épületéből előkerült, alsóhúros daraboknak.¹¹¹ A ruhát a jobb vállnál foghatta össze. A Kr. u. 3–4. században szarmata területen is gyakori kisméretű, felsőhúros vasfibulák konstrukciója a római kor végén megváltozott, a D1–D2 periódustól alsóhúros példányok kerültek használatba a Kárpát-medence keleti és északi részén is. Egyszerűbb darabok településeken¹¹² és temetkezések mellékleteiként¹¹³ is felbukkannak 5. századi kontextusban, használatuk a század második feléig követhető. A nyíregyházi fibula analógiája került elő az 5. század közepén-második felében használt Ártánd-lencsésdombi temető 9. női sírjából, ahol párban helyezkedett el.¹¹⁴

Gyűrű

A lelőhely egyetlen, ezüstpántból készült gyűrűje a 14. sírban látott napvilágot másodlagos helyzetben (13. kép 17). A gyűrű feltűnően kisméretű – kisgyerek ujjára való –, két, kiszéle-

sedő végét egymásra hajlították, így zárták le és igazították az egykori tulajdonos ujjához. A fémpántból készült gyűrűk rendszeresen felbukkannak az 5. századi női sírok leletanyagában, bár gyakrabban előfordulnak azok a változatok, amelyeknél a pántgyűrűt spirálisra hajlítják, vagy gyűrűfejet is forrasztanak a pántra.¹¹⁵

Ezüst lemez hüvely (tűtartó?)

A 14. sírban poncolt díszű, oldalán átlukasztott, töredékes ezüsthenger került elő másodlagos helyzetben (13. kép 7). A tárgy párhuzama többek között Tápé-Széntégláégető lelőhely 658. sírjának átfűrt bronzhengere, mely a sírba temetett nő medencéjénél feküdt.¹¹⁶ A Szeged-Csongrádi úti temető 14. sírjában a női halott térdei között átfűrt, bronzból készült henger látott napvilágot.¹¹⁷ A tápéi tárgy funkcióját illetően B. Tóth Ágnes feltételezi, hogy a hengert a tulajdonosa az övére függesztve hordta és tűtartóként használta, noha tű nem került elő belőle, ahogy a mi esetünkben sem.¹¹⁸ Tűt is tartalmazott viszont a Szekszárd-palánki 217. sír hasonló, hengeres tárgya.¹¹⁹

A tárgy típussal kapcsolatban Tóbiás Bendegúz arra hívja fel a figyelmet, hogy az avar, alemann, illetve frank területeken gyakran tűnek fel lemez hüvelyek, amelyeket tűtartóként határoznak meg, de tűt nem tartalmaztak. Korábbi véleményekre támaszkodva ezeket a darabokat ecsethüvelyként azonosította.¹²⁰

Csatok (övcsat, cipőcsat)

Öt sírból, felnőtt és gyerektemetkezésekből egyaránt kerültek elő csatok (3., 6., 7., 17., 20. számú sír és egy szórványlelet), melyek közt három típust különböztethetünk meg.

Az első típushoz három darab csat tartozik, közös jellemzőjük, hogy ovális, lemezes, három szegeccsel ellátott csattest kapcsolódik az ugyancsak ovális csatkarikához. Az e csoportba tartozó csatok jellemzően bronzból vagy ezüsből készültek. Az egyik ovális testű bronzcsat a 6. számú gyereksírban feküdt, másodlagos helyzetben (10. kép 3; 19. kép 3). Mérete alapján övcsat lehetett, masszív, lehajló oldalú példány. A másik két csat ezüsből készült, kettős lemezű, és a 3. sírban kerültek feltárára (9. kép 1–2; 19. kép 1–2). A nagyobb, amely a jobb combcsont felső végénél volt, övcsat, a kisebb méretű, jobb lábfejnél fekvő cipőcsat lehetett. A csatok párhuzamai kerültek elő a Mezőkövesd-mocsolyási 2. sírban, amelyeknek mérete és síron belüli elhelyezkedése is

¹⁰⁷CSALLÁNY 1961, 177, Taf. CXXXIV, 2.

¹⁰⁸CSALLÁNY 1961, Taf. XI, 10.

¹⁰⁹Pl. Szőreg-Téglagyár, 19. sír (NAGY 2005b, 183, Abb. 40).

¹¹⁰CSALLÁNY 1961, 35.

¹¹¹PINTYE 2016, 106, V. t. 5, XXV. t. 7.

¹¹²Füzesabony-Pusztaszikszói gyümölcsös (SZABÓ 1990, 178, Fig. 4, 8), Battonya-Sziondai gyepek (SZABÓ-VÖRÖS 1979, 225, Fig. 9) és kvád területen is (VARSIK 2011, 204–205, Abb. 108, 1–2), mint Nitra-Párovské Háje (PIETA-RUTTKAY 1997, Abb. 11, 1).

¹¹³Tiszavalk 12. sír (GARAM-VADAY 1990, 204, Abb. 15, 12), Csongrád-Kenderföldek 50. sír (PÁRDUZ 1959, 314, Taf. 10, 12–13), Szentes-Rákóczi F. u. 87, 2. sír (PÁRDUZ 1950, Taf. LXXXIII, 8).

¹¹⁴MESTERHÁZY 2005, 55–56, Taf. II. 9, 2.

¹¹⁵A spirálos gyűrűk gyűjtése a Hajdúnánás-fürj-halom-dűlői 247. sír gyűrűje kapcsán: RÁCZ 2019, 76. Pántgyűrű fejfel pl.: Kapols 1. sír (Cs. DAX 1980, 98), Szolnok-Zagyvart 17. sír (férfi sír, CSEH 2005a, 21).

¹¹⁶B. TÓTH 1994, 295, további párhuzamokkal római császárkori lelőhelyekről is.

¹¹⁷VÖRÖS 1981, 122.

¹¹⁸B. TÓTH 1994, 296.

¹¹⁹KISS 1996, 55–57. Ld. még az 5. századi leletekkel kapcsolatban: Hajdúnánás-Fürj-halom-dűlő 441. sír (RÁCZ 2019, 95).

¹²⁰TÓBIÁS 2007, 333. Ld. még BROWN 1974.

hasonló volt.¹²¹ További analógiákat említhetünk például Viminacium-Burdelj (Kostolac) lelőhely két sírjából,¹²² Vác környékéről,¹²³ Kisterenyéről,¹²⁴ illetve a Mezőkövesd-mocsolyási 1. sírból is.¹²⁵ A 3. sír övcsatján, a csattüske tövéénél három bordadisz található, hasonlóan az előbb említett mezőkövesdi sír öv- és cipőcsatjaihoz.¹²⁶

E csatok keltezése szempontjából fontos adalék, hogy a csépáni (Cepari) magányos temetkezésben *solidus*lelettel együtt került elő hasonló, ovális testű aranycsat. A 430–441 között készült, konstantinápolyi veret¹²⁷ alapján ezt a temetkezést a D2/D3 időszakra, az 5. század középső harmadára keltezhetjük. Ez az adat jól illeszkedik az általunk tárgyalt temető 14. sírjának érmeleletéhez (III. Valentinianus *siliqua*, 425–455 közötti veret).

A második csattípust egy vese alakú csat képviseli, amely szórványként került elő a temető területén (171. str. számon, 15. kép). Ez a forma kifejezetten 5. századi jellegzetesség, az egyszerű csatok mellett előfordul polikróm díszítésű tárgyként és csontból kifaragva is. A legközelebbi ismert analógia egy Nagykálló határában feltárt hun kori magányos sírből származik.¹²⁸

A harmadik típusba egyszerű, ovális karikájú vascsatok tartoznak (7. és 17. sír: 11. kép 2; 14. kép 2). E csatok mind a hun korban, mind az 5. század második felében igen elterjedtek voltak,¹²⁹ és a gepida kori temetők feltárása során is nagy számban kerültek elő.¹³⁰ A térségben fekvő lelőhelyek közül például Nyíregyháza-Rozsrétszőlőből ismert hasonló csat.¹³¹ A fentiekén kívül a 20. sírban is volt egy vastöredék, ami eredetileg csathoz tartozhatott.

Fésűk

A nyíregyházi temetőben két sírből került elő fésű, a 2. számú gyereksírből és a 14. számú, feltételezett gyermektemetkezésből. A fésű a 4. század utolsó harmadától kezdve

gyakori sírmellékletnek számít a Kárpát-medencében, népszerűsége az Alföldön a gepida időszakban érte el csúcspontját, akár 30–50%-os előfordulási arányt mutatva egyes temetkező helyeken.¹³²

A 2. sír fésűje kétsoros, háromrészes agancsfésű, amely másodlagos helyzetben került elő (8. kép 1). A késő római eredetű kétsoros fésű egyaránt népszerű volt a késő császárkorban, valamint a hun és a gepida időszakban is, ez utóbbiban már a temetők leggyakoribb tárgytipusának számít.¹³³

A 14. számú sír fésűje ugyancsak bolygatott részen fektűt.¹³⁴ Egy ritkábban előforduló típusba tartozik: fogólemeze harang alakú,¹³⁵ pereme mentén pontkörösorral díszítették (13. kép 14; 20. kép). A jellegzetes fogólemezes variáns Pannoniában és a Marosszentanna–Csernyahov kultúra területén is jól ismert, azonban csak néhány darab került elő a Dunától keletre fekvő Barbaricumban.¹³⁶ A pontkörösor díszítés ugyanezekre a területekre jellemző.¹³⁷ A nyíregyházi példány fogólemeze keskenyebb, mint a valamivel korábbi, „Marosszentanna-típusú” fésűké.¹³⁸ A forma és a pontkörös díszítés szempontjából is közeli párhuzamnak számít egy szilvásváradai magányos sír fésűlelete, amely az itt előkerült import edény- és gyöngylelet, valamint a cikádafibula alapján az 5. század középső harmadára keltezhető.¹³⁹ Hasonló, pontkördíszes fésűt ismerünk hun kori vagy közvetlenül a hun kor utánra keltezhető magányos sírokból Tiszalök-Rázompusztáról¹⁴⁰ és Hernádcsányból (Čaňa) is.¹⁴¹

Edénymellékletek

Üvegedény

A nyíregyházi temető sírjaiban öt esetben fordult elő üvegedény, összesen négy pohár (3., 6., 14., 18. és 19. sír, az utóbbi két sír töredékei valószínűleg összetartoznak, és a bolygatás során kerültek a szoroson egymás mellett fekvő sírokba, szét-szórva). A Kárpát-medencei népvándorlás kori üvegleleteket

¹²¹LOVÁSZ 1999, 239; LOVÁSZ 2005, 53.

¹²²15. sír, övcsat férfisírből; 50. sír, cipőcsatok férfi sírből. IVANIŠEVIĆ et al. 2006, Pl. 3, Pl. 8. Mindkét sírt a temető B fázisába sorolják, az 5. sz. középső harmadától a 6. sz. elejéig (IVANIŠEVIĆ et al. 2006, 129).

¹²³CSALLÁNY 1961, 233, Taf. CCII, 15.

¹²⁴CSALLÁNY 1961, Taf. CCXXVI, 1.

¹²⁵LOVÁSZ 2005, 50.

¹²⁶A fenti, ovális testű csatok gravírozott-poncolt, néha görög feliratokkal ellátott, öntéssel készült változatait a nemzetközi szakirodalom Bône–Csongrád-típusú csatokként említi. Ezek a mediterrán térség keleti részén, illetve a Fekete-tenger partvidékén készültek, és az 5. század középső és 3. harmadára jellemzőek. Magyarország területéről Csongrád-Kettőshalmi-dűlőből (?) ismert hasonló, keresztény szimbólumokkal ellátott, import darab (CSALLÁNY 1961, 225, Taf. CCXI, 10; TÓTH et al. 2016, V/70, 266. további irodalommal).

¹²⁷SOMOGYI 2019, 609–610, Abb. 3.

¹²⁸PINTYE 2018a, 297, 305, 4. kép 1.

¹²⁹SIMONYI 1999, 74.

¹³⁰Például Hómezővásárhely-Kishomokon: BÓNA–NAGY 2002b, Taf. IX, 22, Taf. XII, 2, Taf. XVI, 1, Taf. XVI, 3, Taf. XXIV, 1.

¹³¹PINTYE 2014, 113, 7. kép 5.

¹³²NAGY 2004, 144; RÁCZ 2016, 309–310.

¹³³PINTYE 2009; MASEK 2016, 106–113; BÓNA–NAGY 2002b, 95–98.

¹³⁴A fésű a sír nyugati végébe összehúzott csontok között került elő. Mivel eredetileg ez volt a sír fej felőli vége, elképzelhető, hogy a fésűt az elhunyt feje mellé helyezték.

¹³⁵Ld. Bóza Anikó doktori disszertációjának tipológiai beosztását, II.1.1.1.c típus: BÓZA 2016, 142–143.

¹³⁶A „púposhátú” csontfésűk Pannoniában a 4. század második felében tűntek fel, illetve a Marosszentanna–Csernyahov-kultúra területén az 5. század közepéig használatban voltak (PINTYE 2009, 166, 177).

¹³⁷T. Bíró Mária megjegyzése szerint a pontkörös minta a kétsoros, háromszög alakú, félköríves és púposhátú csontfésűknél mind megtalálható (T. Bíró 2002, 59. Ld. még MASEK 2016, 138–139).

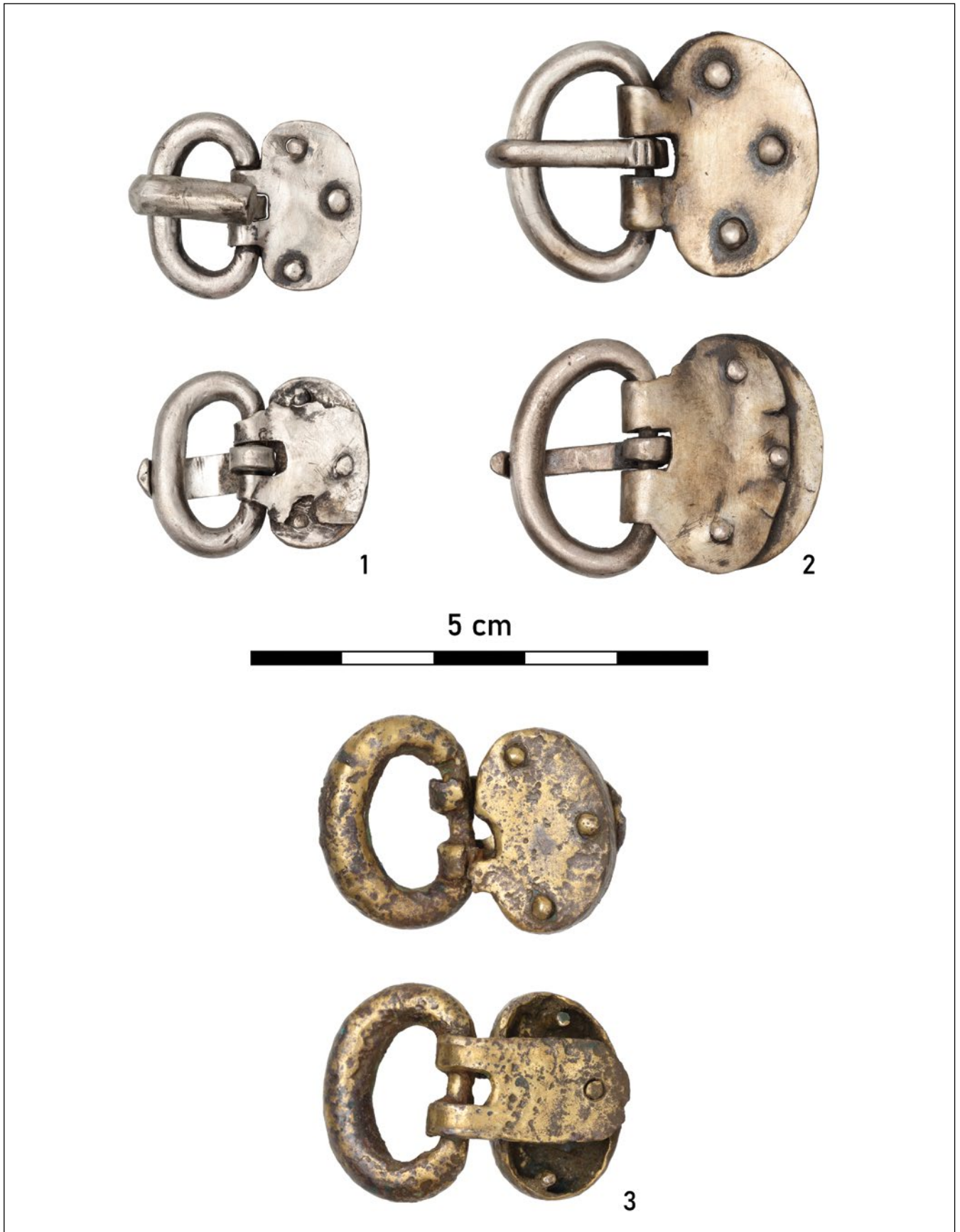
¹³⁸A fésűtípust legutóbb Masek Zsófia tárgyalta kimerítően: MASEK 2016, 127–131.

¹³⁹GULYÁS et al. 2019, 442–443.

¹⁴⁰Harang alakú fogójú példány (PÁRDUCZ 1959, 330, Taf. XXII, 3).

¹⁴¹Félkörös fogójú fésű vonal és pontkördíszítéssel. Ezt, a nyíregyházinál szélesebb fogójú példányt Jaroslav Tejral a D2 periódusba (380/400–440/450) helyezte (TEJRAL 1997, 345, Abb. 21, 11; 351).

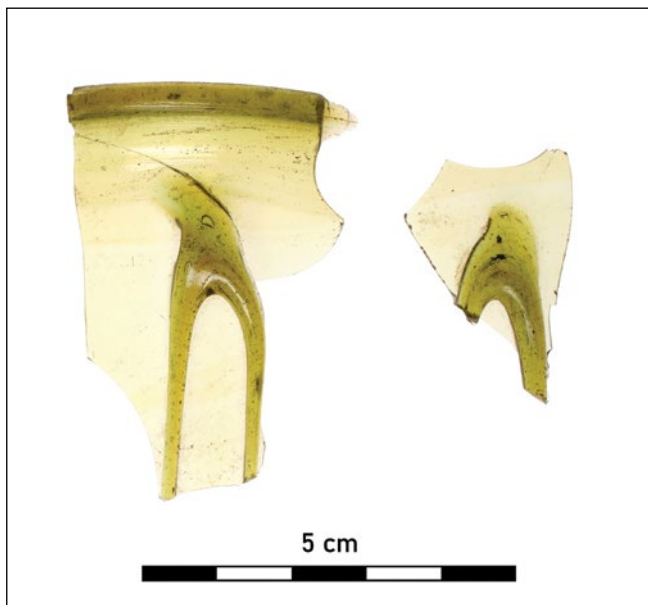

19. kép. M3-58. lelőhely: öv- és cipőcsatok. 1–2: 3. sír; 3: 6. sír

Fig. 19. Site M3-58: belt and shoe buckles. 1–2: Grave 3; 3: Grave 6

20. kép. M3-58. lelőhely: fésű a 14. sírból
Fig. 20. Site M3-58: comb from Grave 14

21. kép. M3-58. lelőhely: üvegpohár a 3. sírból
Fig. 21. Site M3-58: glass cup from Grave 3

teljességre törekvő módon elsőként Kiss Attila gyűjtötte össze és elemezte egy rövid tanulmányban,¹⁴² majd Varga Zsóka tárgyalta kimerítően 2016-os szakdolgozatában.¹⁴³ Ezeket kívül Dévai Kata pannoniai késő római üvegleletekről szóló doktori disszertációja szolgál jó kiindulópontként e tárgyak meghatározásához.¹⁴⁴ A gepida korból Cseh János a kengyeli telep üvegleleteinek közlésekor gyűjtött össze 16 lelőhelyet, ahol üvegpoharak kerültek elő.¹⁴⁵

A nyíregyházi temetőben feltárt üvegedények eltérnek a pannoniai, késő római üvegyártás hagyományaitól. Valamennyi pohár melegen lekerekített peremű, szemben a Pannoniára jellemző levágott peremmel, és a 6. sír edényének kobaltkék színe is szokatlan ebben az időben. A többi edény olíva- és sárgászöld árnyalata megfelel a korszakban gyakran alkalmazott, vas-, mangán- és titántartalmú, ún. HIMT üvegeknek.

A 3. és a 18–19. sír üvegpoharai Ulf Näsman tipológiája alapján az Eketorp 8-as csoportba, Kiss Attila rendszere szerint pedig az ún. E-típusba sorolhatók be (9. kép 3; 15. kép 2; 21. kép; 24. kép).¹⁴⁶ A 18. és 19. sír üvegtörödékei valószínűleg egy edény részei.¹⁴⁷ Az e csoportba tartozó üvegtárgyak közös jellemzője a harang alakú test, a nagyméretű, függőleges, ovális, vagy hullámvonalat formázó üvegszálás rátétdísz és a kis, korong alakú talpgyűrű. A nyíregyházi poharak esetében bizonytalan a díszítés, illetve a talp teljes rekonstrukciója, mert a tárgyak alsó része hiányzik. Ez a fajta rátétdísz késő római hagyományra utal, amely egyaránt megtalálható volt a nyugati provinciákban és a Pontus-vidéken is.¹⁴⁸ Ugyanakkor a hasonló formájú és díszítésű késő császárkori, *Germania Libera* területéről származó előzmények esetén H. J. Eggers megjegyzi, hogy a nyugati provinciákból nem ismertek hasonló poharak, és valószínűleg a Római Birodalom egy keleti centrumában készültek.¹⁴⁹ A két nyíregyházi pohárnak több párhuzama ismert a Kárpát-medencéből, elsősorban az észak-keleti területekről: Barabás-Bagolyvárról,¹⁵⁰ Gencs/Ghenci-Akasztódombról,¹⁵¹ Tarnaméra-Urak-dűlőjéről,¹⁵² Kapi/Kapušanyból (1940),¹⁵³ Perse/Pršaból¹⁵⁴ származik hasonló lelet. Bóna István a Barabás-bagolyvári leletet a hun kor végére, a 450–460 körüli időszakra keltezte.¹⁵⁵

¹⁴²KISS 1999.

¹⁴³VARGA 2016.

¹⁴⁴DÉVAI 2012. Ezúton is köszönjük Dévai Katának az üvegek elemzéséhez nyújtott segítségét!

¹⁴⁵CSEH 1999, 25–27.

¹⁴⁶KISS 1999, 237.

¹⁴⁷A 18. és 19. sírban az összeilleszthető perem- és oldaltörödékek mellett további, részben összeilleszthető oldaltörödékek is előkerültek (7, illetve 8 darab), amelyek anyaguk és színük alapján egyazon, hosszanti rátétdíszes üvegpohárhoz tartoztak: valószínűleg a harang alakú pohár részei ezek is.

¹⁴⁸NÄSMAN 1984, 146.

¹⁴⁹EGGERS 1951, 61, Taf. 14, 189–195, Karte 51–52.

¹⁵⁰KISS 1999, 226; BÓNA 2002a, 18, Taf. I, 4.

¹⁵¹NÉMETHI 1967, 506, Abb. 5; KISS 1999, 223.

¹⁵²BÓNA-SZABÓ 2002, 241, Taf. LVIII, 1.

¹⁵³BUDINSKÝ-KRIČKA 1957, 358.

¹⁵⁴WERNER 1959, 427, Abb. 4.

¹⁵⁵BÓNA 2002a, 21.

A 6. számú sírban, a sír nyugati részén kobaltkék üvegpohár töredékei feküdtek két kerámiaedény közelében (10. kép 9; 22. kép). A tárgy a féltójas alakú poharak csoportjába tartozik, melyeket a 4. század második felétől kezdve gyártották mind a keleti, mind a nyugati római tartományokban, és nagy népszerűségnek örvendtek a Barbaricumban az 5. század folyamán.¹⁵⁶ Ugyanakkor a kobaltkék árnyalat szokatlan ebben az időszakban; Varga Zsóka gyűjtése alapján Kapi/Kapušanyban (1939) fordult még elő sötétkék, féltójas alakú üvegpohár.¹⁵⁷ Az általunk tárgyalt temetőhöz közeli 14. számú lelőhely – településrészlet – 39. objektumában is előkerült egy kisméretű, kobaltkék üvegtöredék, amely szintén e pohártípusba tartozhat.¹⁵⁸

A 14. sír üvegpohara az erősen megbolygatott sír délnyugati részéről került elő, töredékes állapotban (13. kép 2; 20. kép). Bizonytalan, hogy milyen lehetett az eredeti formája, de színe és díszítése alapján valószínűleg az Eketorp 2-es típusba sorolható be. A csoport jellegzetessége a pohárral megegyező színű vonalból, illetve körökből álló minta. Ez utóbbi a pohár oldalán vízszintesen fut körbe, a kisebb körök sorozatát egy-egy nagyobb kör szakíthatja meg. Az általunk vizsgált tárgy oldaltöredékein is díszítés látszik: plasztikus borda, alatta két helyen kis formába nyomott, hosszúkás, ovális/csepp alakú motívum. A pohártípus nem gyakori a barbaricum területen, de általánosan előfordul a Nyugatrómai Birodalom provinciáiban a 4. század végén és az 5. század elején.¹⁵⁹

Kerámia

Az üvegedényeken kívül a temetőben két sírból került elő mellékletként kerámia. A 6. sír délnyugati sarkában, az üvegpohár mellett egy Murga-típusú korsó volt elhelyezve (10. kép 1; 25. kép 2). A korsótípus a Közép-Duna-vidék hun kori temetkezéseinek egyik legjellemzőbb edénymelléklete.¹⁶⁰ A nyíregyházi darab talpa korongon eldolgzott, felülete simított, a perem alatt és a hason vízszintesen fényezett. A kelet-magyarországi nyakpárnás korsók újabb összefogla-

lása szerint az alsó harmadban hasasodó, Ia formatípusba sorolható, technológiai jegyei a késő szarmata edényművészséghez állnak közel.¹⁶¹ Jó párhuzama a szomszédos 14. lelőhely egyik gödréből került elő.¹⁶² Közeli analógia továbbá a Kisvárda-daruszigeti, a D1–D2 periódusba datált sírban és a Csongrád-kenderföldeki temetőben lelhető fel,¹⁶³ díszítése pedig egy körösladányi, nagyobb méretű korsóval rokon.¹⁶⁴ A Murga-típusú korsók sírba helyezése egészen a 6. század első feléig megfigyelhető,¹⁶⁵ a hun korai évtizedeiben feltűnő, nagyméretű edények¹⁶⁶ helyett idővel egyre kisebb űrtartalmú, a nyíregyházihoz hasonló méretű korsók kerültek a halott mellé.

A 6. sír nyugati falánál, az üvegpohár-töredékek és a Murga-típusú korsó mellől egy gömbös testű edény is előkerült (10. kép 2; 25. kép 1). A szemcsés kifizék erősen hasasodó, nyomott testű, szögben törő alján a korongolás nyomait eldolgolták, levágás vagy késsel levagdolás nem figyelhető meg rajta. Igen hasonló fazék töredéke volt a 9. sírban is (11. kép 1). Az átlagos méretű fazekak mellett az 5. század közepétől kezdve a kisméretű darabok használata is megfigyelhető a településeken, a nyúlankabb, hengeres, gepida kori formák helyett ekkor még szélesebb darabok jellemzőek.¹⁶⁷ A kisméretű, gömbölyű, szemcsés edénykéek sírmellékletként a gepida temetőkben is gyakoriak maradtak.¹⁶⁸ A nyíregyházi kifizék pontos kronológiai jegyekkel nem bírnak, az alj levagdolásának hiánya alapján azonban a 6. század előtt készülhettek.

Érmék

A nyíregyházi temetőben két ezüstérme került elő a 14. sírből. Az első érme a 2. században készült: Marcus Aurelius császár erősen korrodált *denárja* (13. kép 21).¹⁶⁹ A második egy 422–455 között vert III. Valentinianus *siliqua*, amely töredékes, és két átfúrt lyukkal látták el (13. kép 30).¹⁷⁰ Míg az előbbi nem alkalmas kronológiai megállapításokra, ez utóbbi ezüstpénz fontos *terminus post quem* adatot szolgáltat a sír és

¹⁶¹MASEK 2013, 245, Abb. 4.

¹⁶²A 39. sz. jelenség, melyből a kék üvegpohár töredékei is ismertek (PINTYE 2016, XII. t. 1.). Ez alátámasztja a 6. számú sír és a település közvetlen kapcsolatát.

¹⁶³NÉMETH 1988, 219–222, Kat. V, 5. e; PÁRDUCZ 1959, Taf. XVI, 1.

¹⁶⁴TEJRAL 2007, Abb. 13, 9; MASEK 2013, Abb. 5, 1.

¹⁶⁵MASEK 2013, Kat. 61, Tab. 1.

¹⁶⁶Soós et al. 2017, 53–54, Fig. 5.

¹⁶⁷Ártánd (B. TÓTH 2006, 97, Abb. 27); Hernádvecse (Soós et al. 2017, Pl. XVI, 6).

¹⁶⁸NAGY 2004, 163–164, 27. kép 5; Szentés-Kökényzug (CSALLÁNY 1961, Taf. XX, 13).

¹⁶⁹Ezúton szeretnénk megköszönni Torbágyi Melindának és Somogyi Péternek az érmék meghatározását. Róma 170–171, RIC 251. A.:)INVS – AVG TRP(, babérkoszorús fej j. R.: császár tógában oltárnál áldoz.

¹⁷⁰Trier 425–455. RIC 2102 szalagdiademos fej j. A.: DN VALENTINI[ANVS PF A]VG. R.: [V]RTVS [ROM]ANOR[VM] b. néző Róma ül *curulisi* széken j. Victoriát, b. hosszú keresztet tart, b. mezőben *.

¹⁵⁶KISS 1999, 238, „A” típusként. Ld. még SOROKINA 1970; BARKÓCZI 1988, 37a–b.

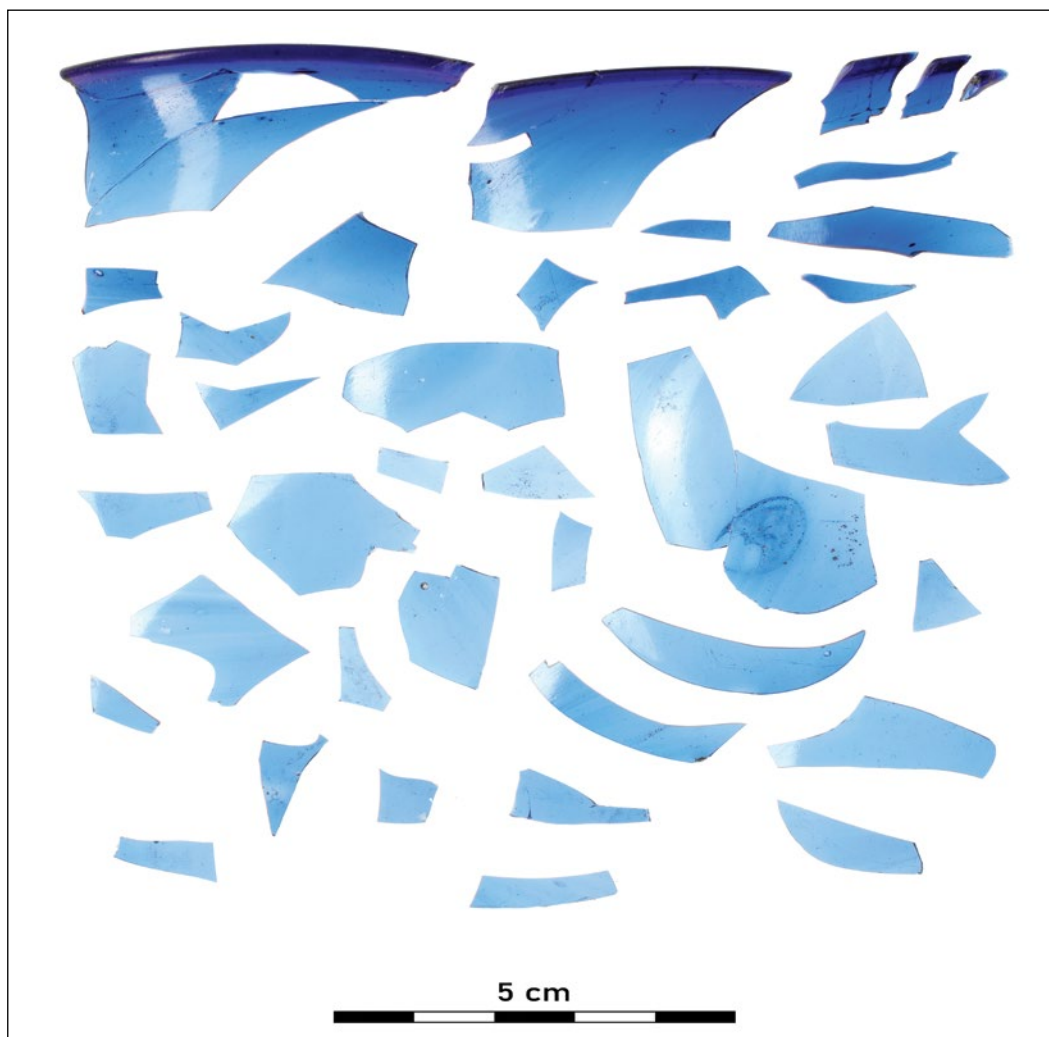
¹⁵⁷VARGA 2016, 21. sz.; BUDINSKY-KRICKA 1957, 356; illetve Mezőszemere-Kismari-fenek 3 sírjából (29., 30., 35. sír) említenek még egy-egy kúpos testű, kékes, de inkább vízszínű poharat (VARGA 2016, 33., 34., 54. sz.; VADAY-DOMBORÓCZKI 2001, 11, 13, 16). Meg kell még jegyeznünk, hogy a 4. század végi – 5. századi poharakon díszítésként nagyon elterjedt a kék szín, de inkább az opak sötétkék alkalmazása, nem pedig ez a valamivel világosabb és áttetsző változat.

¹⁵⁸PINTYE 2016, 106, XII. t. 3. Pintye Gábor Mainz-Weisenauból említ párhuzamot e darabhoz (KLEIN 1999, 9, Abb. 14).

¹⁵⁹NÄSMAN 1984.

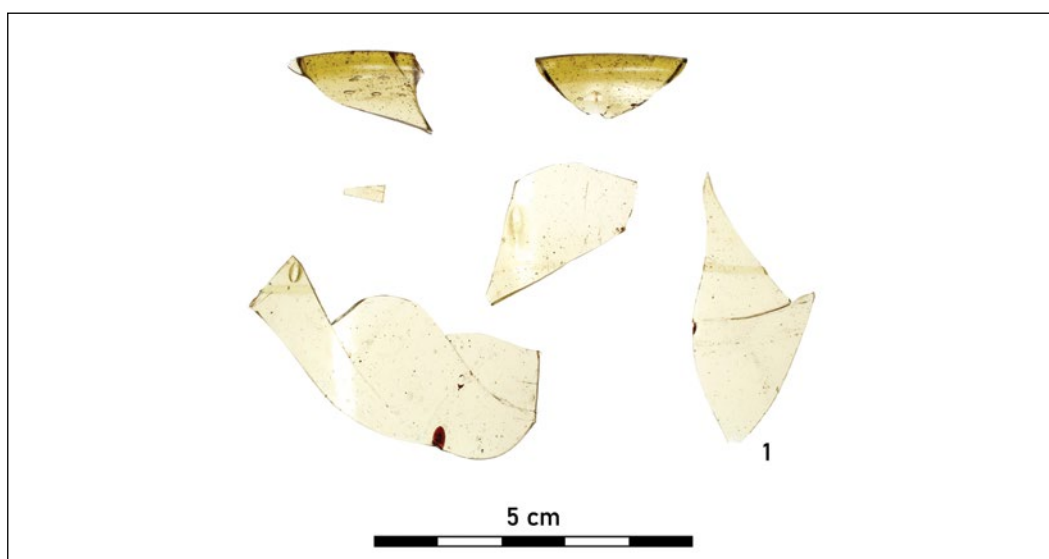
¹⁶⁰ALFÖLDI 1932, 43–46; PÁRDUCZ 1959, 357–358.

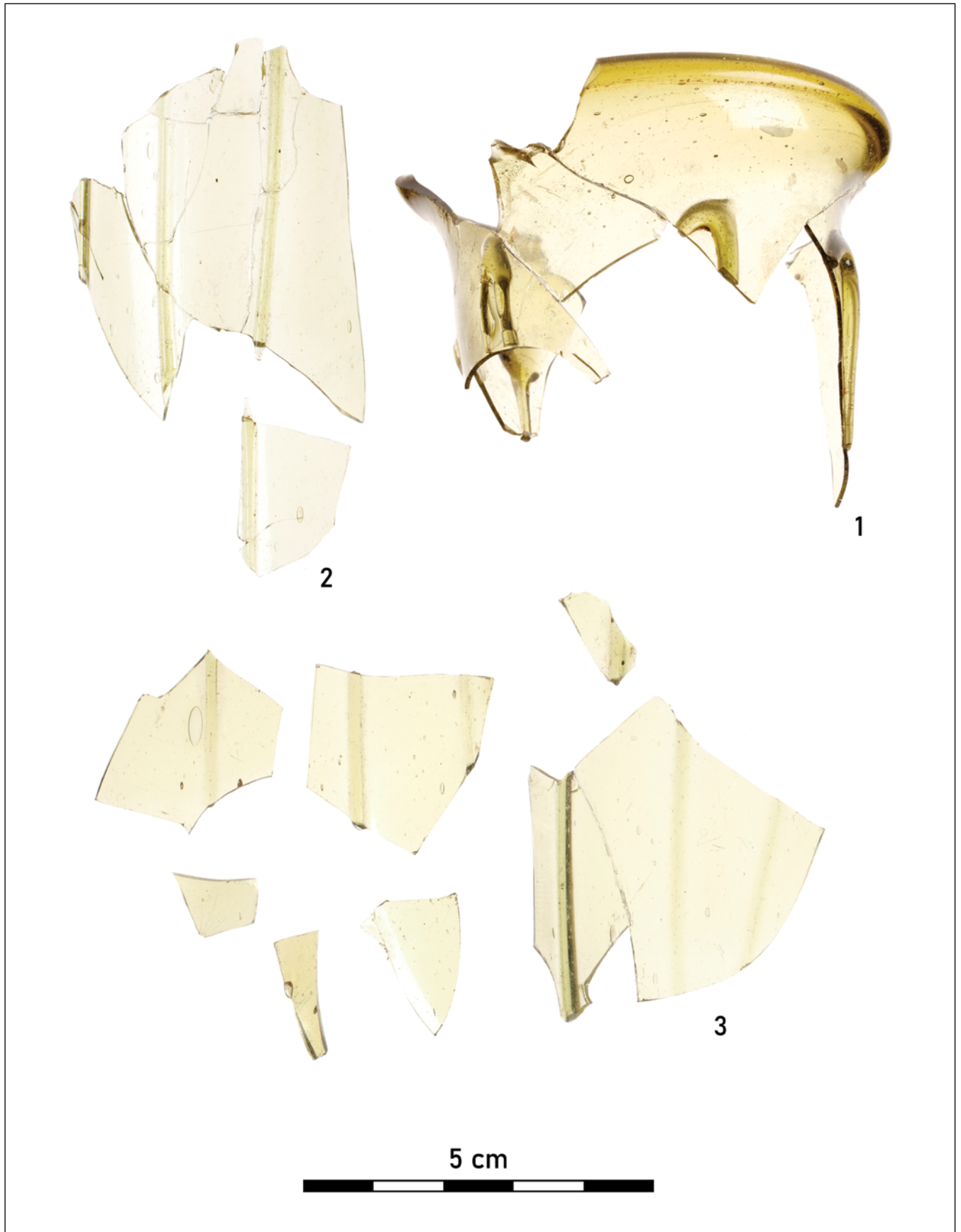
22. kép. M3-58. lelőhely: üveg pohár a 6. sírból

Fig. 22. Site M3-58: glass cup from Grave 6

23. kép. M3-58. lelőhely: üveg pohár a 14. sírből

Fig. 23. Site M3-58: glass cup from Grave 14

24. kép. M3-58. lelőhely: üvegpohár a 18–19. sírból

Fig. 24. Site M3-58: glass cup from Grave 18–19

25. kép. M3-58. lelőhely: kerámiaedények a 6. sírból

Fig. 25. Site M3-58: ceramic vessels from Grave 6

– a lelőhely kis mérete, rövid használati ideje okán – az egész temető és település keltezéséhez.

Az 5. századi sírokban csak ritkán kerülnek elő érmék, legyen szó akár korábbi római, akár kortárs pénzekről.¹⁷¹ Az 5. század első felében készült *solidust* ismerünk a csépanyi (Cepari), az érmihályfalvi (Valea lui Mihai)¹⁷² és a bácsordasi (Karavukovo), a D2/D3 időszakra tehető magányos temetkezésekből.¹⁷³ A nyíregyházi érmék eredeti, sírbeli helyzete a bolygatás miatt nem ismert. A III. Valentinianus *siliquát*

¹⁷¹Összefoglalóan az 5–6. századi, a Kárpát-medence keleti feléből származó sírok és szórványleletek római és bizánci érmeleleteiről: CSALLÁNY 1961, 291–293. Az általa felsorolt érmék között van néhány ezüstpénz, illetve átfúrt, gyöngyök közt viselt érme is. A gepidának tartott temetkezések bizánci érmeiről: SOMOGYI 2019.

¹⁷²SOMOGYI 2019, 609–610, Abb. 3 és 612, Abb. 7.

¹⁷³CSALLÁNY 1961, 230.

tulajdonosa felfűzve ékszerként vagy amulettként hordhatta, akár az ugyanebből a sírból származó gyöngyökből fűzött gyöngysor részeként. Különleges amuletteket több ízben is megfigyeltek 5. századi gyermektemetkezésekben.¹⁷⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

Kronológia, életmód és az M3-58. lelőhely kapcsolata a Nyíregyháza környéki 5. századi településekkel és temetőikkel

Nyíregyháza-Csorda-Páskum II. (M3-58. lelőhely) 2009–2010-ben napvilágra került 5. századi településrészlete egy egységet alkot a 2011-ben Pintye Gábor által feltárt, és már korábban publikált lelőhelyrészlet.¹⁷⁵ Mindezt megerősíti az épületek hasonló, középszelemenes szerkezete, de a töredékes kerámiaanyag egyező technológiai és formai összetétele is.¹⁷⁶

A lelőhely telepjelenségei – kronológiailag érzékenyebb tárgytipusok híján – csupán tág határok közt keltezhetőek. A kerámia típusai a Felső-Tisza vidékről eddig közzétett, 5. századi települések leleteivel mutatnak kapcsolatot. Nyíregyházán azonban hiányzik a római importáru, valamint azok a finom, jó minőségű, késő provinciális műhelyhatást mutató darabok is, melyek több, az 5. század közepe előtt indított lelőhelyen, mint Hernádvécse, Sajószentpéter vagy a rákóczi falvi telep 2. horizontja, megfigyelhetőek.¹⁷⁷ A kisebb méretű korsót, a bögrét és a fazekakat is a későbbi, gepida kézművességben továbbélő formáknak tarthatjuk,¹⁷⁸ de a lelőhelyen nincs arra utaló lelet, hogy a település megérte volna a 6. századot. Mindez összecseng Pintye Gábor datálásával is, aki egy vastag karikájú bronzcsat alapján az általa feltárt településrészt az 5. század második felére helyezte.¹⁷⁹

A település szomszédságában fekvő, teljes egészében feltárt temető használata az 5. század középső harmadában kezdődhetett meg. A 14. sírban lelt III. Valentinianus *siliqua* az 5. század második negyedét jelöli ki *terminus post quem* adatnak. A D2/D3 periódusra, az 5. század közepére utalnak a 3. sír ovális ezüstcsatjai, a 3. és a 18. sír üvegpoharai és a 14. sír harang alakú fogólemezes fésűje is. Más leletek, mint a 6. sír háromgombos kengyelfibulája, inkább az 5. század második felére keltezhetőek. Egyértelműen a 6. századra tehető tárgytipus azonban nem fordult elő a temetőben. Az egész

¹⁷⁴NAGY 2005a; RÁCZ–DARÓCZI–SZABÓ 2016.

¹⁷⁵PINTYE 2016.

¹⁷⁶PINTYE 2016, 107.

¹⁷⁷MASEK 2018, 257.

¹⁷⁸Szintén az 5. századi keltezését erősítheti meg a szemcsés fazekak peremátmérője, mely lelőhelyünkön 15–16 cm, míg a 6. századi gepida telepek fazekai átlagosan nem haladják meg a 15 cm-t. Az M3-58. lelőhely edényarányai így inkább az 5. század középső harmadában induló ártándi lelőhely nagyobb fazekáival mutatnak rokonságot (B. TÓTH 2006, 121, Abb. 31; MASEK 2018, 255, 175. kép).

¹⁷⁹PINTYE 2016, 107.

leletanyag jellege – szíjszorító lemezes csatok, nagyméretű, borostyánból készült és díszített üvegyöngyök, drótra fűzött csüngődíszek, üvegedények és Murga-típusú korsó – a D2/D3 és D3 periódus kis sírszámú temetkezőhelyeit és magányos sírjait¹⁸⁰ idézi és nem a nagyobb méretű, a 6. században is használt gepida kori temetőket. Párhuzamul hozhatjuk Nyíregyháza-Stadion lelőhely szórványleleteit is, ahol borostyángyöngy, folytatott díszű gyöngy és csengő került elő együtt, akárcsak az általunk tárgyalt esetben.¹⁸¹ A temetkezési szokások közül kiemelendő az üvegpohár mellékletek gyakorisága (négy eset), valamint az edénykészlet sírba helyezése (6. sír), ami római mintára elterjedő hun kori hagyományt őriz, a viseleti tárgyak közül pedig az üvegyöngyökkel és fém tartozékokkal díszített öltözet, amely három gyerek-, illetve feltételezhető gyereksírban fordult elő.

A fentiek alapján az M3-58. lelőhelyen feltárt temető és településrészlet egykorú, így minden valószínűség szerint egyazon népesség lakó- és temetkezési helyét sikerült dokumentálni. A közvetlen kapcsolatot bizonyítja az alsóháros vasfibula típusa, amely mind a telepen, mind a temető egyik sírjában napvilágot látott, valamint a sír- és településkerámia hasonló jellege. Ezen kívül a lelőhely részben egykorú lehetett a közelben fekvő Nyíregyháza, keleti elkerülő 14. számú lelőhellyel is.¹⁸² Ez esetben is van közvetlen kapcsolat a temetkezőhely és a településobjektumok között, s ennek bizonyítékként az 58. lelőhely 6. sírja és a 14. lelőhely 39. objektuma kék üvegpohár-töredékeit és Murga-típusú korsóját említhetjük. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az egymáshoz közel fekvő, tanyaszerű települési egységek lakói ugyanazt a temetkezőhelyet használták. Ugyanakkor e települések kronológiai helyzete némileg eltérő volt, a kerámiaanyag jellege alapján Pintye Gábor a 14. lelőhelyet inkább az 5. század első felére keltezte (bár a 6. – öntött kengyelfibulás – sírral való közvetlen kapcsolat valamivel későbbi használatot is megenged), míg az 58. számú, ahogy fentebb említettük, a század második felében lehetett használatban.¹⁸³

A lelőhelyen feltárt állatcsontanyag összetétele megfelel a korszak más lelőhelyein tapasztalt képnek. A fajonkénti eloszlás szarvasmarha dominanciát mutat, ezt követik a kiskérődzők, a sertés és végül a ló. A szarvasmarhacsontok különböző méretű és testalakú egyedek előfordulására, és az állatok változatos célú (hús, tej, bőr) felhasználására engednek következtetni.¹⁸⁴

A Nyíregyháza határában feltárt lelőhely egy olyan „temetőtípust” képvisel, amely korábban nem volt ismert a Kárpát-medence északkeleti részéből, ugyanis későbbi, mint a késő szarmata–hun kori, vagy az ún. Tiszadob-típusú, a 4–5. század fordulóján létesített temetkezőhelyek, de korábbi, mint

az 5. század 2. felében induló nagyméretű, soros temetők. Leginkább azokkal a kisebb sírszámú temetőkkel rokonítható, mint például a Bácskából a bodrogmonostorszegi vagy a Dunántúlról a balatonszemesi lelőhely.¹⁸⁵ A környékről Kótaj (10 sír),¹⁸⁶ Nyíregyháza-Oros (8 sír)¹⁸⁷ és Nyíregyháza-Rozsrétszőlő (34 sír)¹⁸⁸ említhető, mint hasonló korú temetkezőhely.

A lelőhely szűkebb környezete a hun korra és a kora népvándorláskorra vonatkozóan jól kutatott (*16. kép*). A korábbi időszak szarmata népessége nagyjából megélhette a hun uralom időszakát, ráadásul a régészeti adatokból úgy tűnik, hogy ezen a területen éppen ebben az időben nőtt meg a lakosság lélekszáma, feltehetően az ide irányuló migráció miatt.¹⁸⁹ Nyíregyháza környékén nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárásoknak köszönhetően több nagyméretű, késő szarmata település és temető is feltárára került, használatuk felső időhatáráról azonban csak feldolgozásuk és közzétételük után lesz pontos információ.¹⁹⁰ E szarmata lelőhelyek közelében hun kori magányos sírok is előkerültek, amelyek a hun birodalmi szervezethez tartozó, a helyi lakosság fölé rendelt vezetőknél és családjaiknál, valamint a környéken rövid ideig megtelepedő új csoportoknak lehetnek a bizonyítékai.¹⁹¹

Az M3-58. lelőhely 5. század derekán alapított települése a késő szarmata telepekhez képest új típusú anyagi kultúrát tükröz. A régióban szintén nem áll egyedül: a publikált Csorda-Páskum I. (M3-14. lh.) területén feltárt tanyán¹⁹² kívül hasonló lelőhelyekkel számolhatunk az M3-182. lelőhely és Nyíregyháza-Ipari Park IV. területén is. A legkésőbbi szarmata telepek teljes anyagspektrumának megismerése után lehet csak eldönteni a kérdést, hogy az anyagi kultúrában tapasztalt eltérés kronológiai vagy egyéb, etnikus okokra vezethető-e vissza, illetve, hogy számolhatunk-e a két „csoport” párhuzamos jelenlétével. Árnnyalja a képet, hogy az 58. lelőhelyen megfigyelt jelenségek egy része – sarokoszlopos épület, szemcsés, korongolt, S-profilú tálak, Murga-típusú korsók – olyan 5. századi lelőhelyeken is feltűnik a Kárpát-medence északi részén, melyek kerámia leletanyaga nem

¹⁸⁵GUBITZA 1899; GUBITZA 1902; MIHÁCSI-PÁLFI 2018.

¹⁸⁶Kótaj-Verba tanya. Ld. 37. jegyzet. E lelőhelyek kronológiai helyzetét publikálásuk után tudjuk majd összevetni az általunk elemzett temetővel.

¹⁸⁷Nyíregyháza-Oros, Úr-Csere (M3 keleti elkerülő 26. lelőhely): MARTA et al. 2005a.

¹⁸⁸Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Nevelős-homokbányától D-re (Varga-tábla): ALMÁSSY et al. 2006a.

¹⁸⁹ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2018, 254.

¹⁹⁰Fontos adat, hogy a nagykállói Kis-Ludastó-dűlőben feltárt hun kori magányos sírra ráastak egy gödröt, ami egyértelműen a késő szarmata településhez tartozott. Ez alapján a település használata bőven benyúlt a hun korba (PINTYE 2018a, 292, 294). Ugyancsak a hun korszakra utal Nyíregyháza-Oros 33. lelőhelyének áldozati leletgyűjtése (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2014).

¹⁹¹Vö. 42. jegyzet. E sírok leletanyaga nem feltétlenül utal elite, lásd PINTYE 2018a.

¹⁹²PINTYE 2016.

¹⁸⁰Pl. Tiszalök, Mád (KOVRIK 1951) vagy Mezőkövesd-Mocsolyás (LOVÁSZ 1999).

¹⁸¹CSALLÁNY 1958, 85.

¹⁸²PINTYE 2016.

¹⁸³PINTYE 2016, 111.

¹⁸⁴Ld. Bárány Annamária feldolgozását e tanulmány appendixeként.

vezethető le a korábbi helyi hagyományból, így diszkontinuus a késő római kori horizonttal.¹⁹³

A település és a temető használóiról etnikai szempontból annyit állapíthatunk meg, hogy a hun kor változatos összetételű népességének egy csoportja élt itt a Hun Birodalom utolsó éveinek és a Gepida Királyság kialakulásának átmeneti időszakában. A lelőhely azokat a temetkezési szokásokat, öltözetet és használati tárgyakat reprezentálja, amelyek az 5. század középső harmadában és második felében széles körben jellemzőek voltak a Kárpát-medencében. A terület a század második felében a Gepida Királyság érdekszférájába tartozhatott. Innen kb. 25 km-re nyugatra található Hajdúnánás-Fürj-halom-dűlő lelőhelye, amely nagyobb sírszáma, hosszú használati ideje és az itt lelt tárgytípusok alapján már a gepida kori soros temetők jellegzetes képeinek felel meg.¹⁹⁴

IRODALOM

ALFÖLDI, ANDRÁS

1932 Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk (Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung). *Archaeologia Hungarica* 9. Budapest.

ALMÁSSY KATALIN–ASTALOŞ, CIPRIAN–BABOLCSI ANDREA–GERGELY BALÁZS–ISTVÁNOVITS ESZTER–VIRAG, CRISTIAN

2006a Nyíregyháza-Rozsrétszölő, Nevelős-homokbányától D-re (Vargatábla). In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2005* (Archaeological Investigations in Hungary 2005). Budapest, 291–292.

ALMÁSSY KATALIN–BEJINARIU, IOAN–GINDELE RÓBERT–POP, HOREA–LIVIU, MARTA–MATEI, ALEXANDRU–NAGY MÁRTA–PINTYE GÁBOR

2006b Nyíregyháza-Császárszállás, Vasútállomástól Nyugatra (Butyka). In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2005* (Archaeological Investigations in Hungary 2005). Budapest, 288.

ASPÖCK, EDELTRAUD

2003 Graböffnungen im Frühmittelalter und das Fallbeispiel der langobardenzeitlichen Gräber von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca* 87, 225–264. DOI: <https://doi.org/10.1553/archaeologia87s225>

BÁCSMEGI, GÁBOR–GUBA, SZILVIA

2007 Letúnt korok emlékezete. Szurdokpüspöki régimúltja a legújabb régészeti kutatások tükrében. Szurdokpüspöki.

BÁLINT, CSABA–SOÓS, ESZTER–TÖRÖK, BÉLA

2019 Előzetes jelentés Andornaktálya-Kis-Rét-dűlő hun kori lelőhelyről (Preliminary report on the Andornaktálya-Kis-Rét-dűlő Hun Age site). *Agria – Az Egri Múzeum évkönyve* 52, 169–190.

BÁRKÁNYI, MAGDOLNA

2010 Gyöngyök a Kiszombor B gepida temetőben. Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

¹⁹³Szarmata területen a legújabb, részletesen feldolgozott település Rákóczipfalva-Bagi-földek 5-8-8A lelőhely 2. településhorizontja (MASEK 2018, 342), de önálló település pl. Andornaktálya-Kis-rét-dűlő (BÁLINT et al. 2019); a Kárpát-medencei Przeworsk-kultúra területén Hernádvécse (Soós et al. 2017), vagy Onga-Teknő lapos (Soós 2014).

¹⁹⁴RÁCZ 2019.

BARKÓCZI, LÁSZLÓ

1988 Pannonische Glasfunde in Ungarn. *Studia Archaeologica* 9. Budapest.

T. BÍRÓ, MÁRIA

2002 Combs and comb-making in Roman Pannonia: ethnical and historical aspects. In: Tejral, J. (Hrsg.): *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19. Brno, 99–124.

BOCSI, ZSÓFIA

2016 A nádudvari gepidák nyomában. Egy többretegű szarmata és gepida település feldolgozásának első lépései (In search of the Gepids of Nádudvar – Preliminary assessment of a stratified Sarmatian and Gepidic settlement). In: Kovács L.–Révész L. (főszerk.): *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében*. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére. Budapest–Debrecen–Szeged, 23–79.

BÓNA, ISTVÁN

2002a Barabás-Bagolyvár. In: BÓNA–NAGY 2002a, 17–22.

2002b Domszló-Vízátroló. In: BÓNA–NAGY 2002a, 27–28.

BÓNA, ISTVÁN–NAGY, MARGIT

2002a Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I. *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* 1. Budapest.

2002b Hódmezővásárhely-Kishomok. In: BÓNA–NAGY 2002a, 34–189.

BÓNA, ISTVÁN–SZABÓ, JÁNOS GYÖZŐ

2002 Tarnaméra-Urak dűlője. In: BÓNA–NAGY 2002a, 240–243.

BÓZSA, ANIKÓ

2016 A szépségápolás tárgyi emlékegyháza Pannonia Magyarországra eső részén. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

BRATHER, SEBASTIAN

2005a Kleidung und Identität im Grab. Gruppierungen innerhalb der Bevölkerung Pleidelsheim zur Merowingerzeit. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 1–58.

2005b Alter und Geschlecht zur Merowingerzeit. Soziale Strukturen und frühmittelalterliche Reihengräberfelder. In: Müller, J. (Hrsg.): *Alter und Geschlecht in ur- und frühgeschichtlichen Gesellschaften*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 126. Bonn, 157–178. DOI: <https://doi.org/10.11588/ai.2006.1&2.11113>

BROWN, DAVID

1974 So-called „Needle Cases”. *Medieval Archaeology* 18, 151–154.

BUDINSKÝ-KRÍČKA, VOJTECH

1957 Gräber aus der römischen und der Völkerwanderungszeit in Kapušany (bez.Prešov). *Slovenská archeológia* 5:2, 356–362.

CSALLÁNY, DEZSÓ

1958 Hamvasztásos és csontvázas hun temetkezések a Felső-Tisza vidékén (Die hunnenzeitlichen Brand- und Skelettgräber in den Gebieten am oberen Lauf der Theiss). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 2, 83–99.

1961 Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–589 u. Z.). *Archaeologia Hungarica* 38. Budapest

CSEH, JÁNOS

1999 Üvegleletek a 4–6. századból a Kengyel környéki településeken. Kutatástörténeti áttekintés (Glass finds from the 4th–6th centuries on settlements in environs of Kengyel. With a short history of research). *Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyvei* 11, 25–29.

2005a Szolnok-Zagyva-part, Alcsi. In: CSEH et al. 2005, 18–33.

2005b Tiszaföldvár-Érhalom, Patkós tanya. In: CSEH et al. 2005, 34–36.

CSEH, JÁNOS–ISTVÁNOVITS, ESZTER–LOVÁSZ, EMESE–MESTERHÁZY, KÁROLY–NAGY, MARGIT–M. NEPPER, IBOLYA–SIMONYI, ERIKA

2005 Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II. *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* 2. Budapest.

- CS. DAX, MARGIT
1980 Keleti germán női sírok Kapolcson (Ostgermanische Frauengräber in Kapolcs). A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 15, 97–106.
- DÉVAI, KATA
2012 Késő római temetkezések üvegmellékletei Pannoniában. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=11176>
- DOBOS, ALPÁR
2014a Plunder or ritual? The phenomenon of grave reopening in the row-grave cemeteries from Transylvania (6th–7th centuries). In: Gligor, M. (ed.): *Archaeothanatology: an interdisciplinary Approach on Death from Prehistory to the Middle Ages*. *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* 18:2. Alba Iulia, 135–162.
2017 A népszerűség változásai a Kárpát-medence keleti felében (5. század közepe – 7. század). Soros temetők Erdélyben, Partiumban és a Bánság romániai részén. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. DOI: <http://doi.org/10.15476/ELTE.2017.035>
- DOBOS, ALPÁR–GÁL, SZILÁRD SÁNDOR–KELEMEN, IMOLA–NEPARÁCZKI, ENDRE
2021 5th-century burials from Sângeorgiu de Mureș-Kerekdomb (Mureș County, Romania). In: Rácz, Zs.–Szenthe, G. (eds): *Attila's Europe. Structural transformation and strategies of succes in the European Hun period*. Budapest, 327–360.
- DÖVÉNYI, ZOLTÁN
2010 Magyarország kistájainak katasztere. Budapest.
- EGGERS, HANS JÜRGEN
1951 *Der römische Import im freien Germanien*. Text. Tafeln und Karten. Hamburg.
- FENYVESI, BIANKA
2020 Szarmata kori üvegedényes sírok az Alföldön. Diplomamunka, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- GARAM, ÉVA–H. VADAY, ANDREA
1990 Sarmatische Siedlung und Begräbnisstätte in Tiszavalk. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 171–219.
- GINDELE, ROBERT–ISTVÁNOVITS, ESZTER
2009 Die römerzeitliche Siedlung von Csengersima-Petea. *Satu Mare*.
- GINDELE, RÓBERT–MATEI, ALEXANDRU–VIRAG, CRISTIAN–BĂCUEȚ-CRIȘAN, DANIEL–BĂCUEȚ-CRIȘAN, SANDA–MARTA, LIVIU–POP, HOREA–SZÉKELY, ZSOLT–BEJINARIU, IOAN–SANA, DANIEL
2005 Nyíregyháza-Oros, Úr-Csere Észak. In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2004 (Archaeological Investigations in Hungary 2004)*. Budapest, 257.
- GUBITZA, KÁLMÁN
1899 A bodrogh-monostorszegi leletekről. *Archaeologiai Értesítő* 19, 264–268.
1902 A bodrogh-monostorszegi sírletelekről. *Archaeologiai Értesítő* 22, 338–342.
- GULYÁS, BENCE–RÁ CZ, ZSÓFIA–BAJNOK KATALIN–GAIT, JOHN
2019 A solitary 5th century burial from Szilvásvárad-Lovaspálya, North-east Hungary. In: Vida, T.–Quast, D.–Rácz, Zs.–Koncz, I. (Hrsg.): *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität*. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14.–15. Dezember 2015. Budapest, 431–458.
- HALSALL, GUY
2010 *Cemeteries and Society in Merovingian Gaul*. *Selected Studies in History and Archaeology, 1992–2009*. Brill's Series on the Early Middle Ages 18. Leiden–Boston.
- ILON, GÁBOR
1999 Hun kori temető részlete Nagydém-Középrépasztán (Hunnenzeitlicher Gräberfeldteil in Nagydém-Középrépasztán). In: S. Perémi, Á. (szerk.): *A népvándorlaskor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai (Veszprém, 1997. november 28–30)*. Veszprém, 28–46.
- ISTVÁNOVITS, ESZTER
1993 Das Gräberfeld aus dem 4.-5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 45, 91–146.
1999 Tiszavasvári-Város földje–Jegyző tag. A settlement of the 5th century. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 41, 173–254.
2012 Nyíregyháza-Oros, Kánya-hegy-dűlő. In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2010 (Archaeological Investigations in Hungary 2010)*. Budapest, 308–309.
- ISTVÁNOVITS, ESZTER–KULCSÁR, VALÉRIA
1999 Sarmatian and Germanic people at the Upper Tisza Region and South Alföld at the Beginning of the Migration Period. In: Tejral, J.–Pilet, Ch.–Kazanski, M. (eds): *L'Occident romain et l'Europe centrale au début de l'époque des Grandes Migrations*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13. Brno, 67–94.
2014 New Find of Hun Age Saddle Plates from North-East Hungary. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge – Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Cluj-Napoca, 269–278.
2018 A hun kori barbárok társadalmi rétegződése a legújabb magyarországi kutatások fényében (Die gesellschaftliche Schichtung der hunnenzeitlichen Barbaren im Lichte der neuesten ungarischen Forschungen). In: Korom, A.–Balogh, Cs.–Major, B.–Türk, A. (szerk.): *Relationes rerum. Régészeti tanulmányok Nagy Margit tiszteletére (Archäologische Studien zu Ehren von Margit Nagy)*. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 10. Budapest, 253–267.
- IVANIŠEVIĆ, VUJADIN–KAZANSKI, MICHEL–MASTYKOVA, ANNA
2006 Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes Migrations. *Collège de France – CNRS Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance. Monographies* 22. Paris.
- KISS, ALPÁR
2015 A zsámboki 5. századi temető. Alapszakos szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
2017 Magányos temetkezések és kis sírcsoportok a Kárpát-medencében az 5. században. Diplomamunka. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- KISS, ATTILA
1981 Germanischer Grabfund der Völkerwanderungszeit in Jobbágyi (Zur Siedlungsgeschichte des Karpatenbeckens in den Jahren 454–568). *Alba Regia* 19, 167–185.
1996 Das Gräberfeld von Szekszárd-Palánk aus der zweiten Hälfte des 5. Jh. und der ostgotische Fundstoff in Pannonien. *Zalai Múzeum* 6, 53–86.
1999 Glassfunde aus Gräbern des frühmittelalterlichen Karpatenbeckens (400–1000). *Antaeus* 24, 217–241.
- KISS P., ATTILA
2014 „... ut strenui viri...” A gepidák Kárpát-medencei története (The history of the Gepids in the Carpathian Basin). Szeged.
- KLEIN, MICHAEL J.
1999 Römische Gläser: Formen, Farben und Dekore. Zur Ausstellung „Römische Glaskunst und Wandmalerei”. In: Klein, M. J. (Hrsg.): *Römische Glaskunst und Wandmalerei*. Ausstellung des Landesmuseums Mainz vom 12. Dezember 1999 bis 20. Februar 2000. Mainz, 1–20.
- KOLNÍK, TITUS–VARSIK, VLADIMIR–VLADÁR, JAN
2007 Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Eine germanische Siedlung vom 2. bis zum 4. Jahrhundert. *Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi* 10. Nitra.

- NY. KOVACSÓCZY, BERNADETT-RÁCZ, ZSÓFIA-MOZGAI, VIKTÓRIA-MARCSIK, ANTONIA-BAJNÓCZI, BERNADETT
2021 Archaeological and natural scientific studies on the Hun-period grave from Kecskemét–Mindszenti-dűlő. In: Rác, Zs.–Szenthe, G. (eds): *Attila's Europe. Structural transformation and strategies of succes in the European Hun period*. Budapest, 305–326.
- KOVRIG, ILONA
1951 A tiszalöki és a mádi lelet. *Archaeologiai Értesítő* 78, 113–120.
- KÖRÖSFŐI, ZSOLT
2008 A Marosszentanna–Černjachov-kultúra három temetkezése a Rugonfalva-Református papilak lelőhelyen (Die Gräber des Černjachov–Sântana de Mureș-Kultur aus Rugonfalva). *Acta Siculica*, 189–207.
- KÜHN, HERBERT
1974 Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeutschland. Graz.
- LOVÁSZ, EMESE
1999 Hun és germán jellegű leletek Borsod megyében (Hunnische und germanische Funde im Komitat Borsod). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37, 237–265.
2005 Mezőkövesd-Mocsolyás. In: CSEH et al. 2005, 50–53.
- MARKÓ, ANDRÁS
2011 Nyíregyháza, Harangod. In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2010 (Archaeological Investigations in Hungary 2010)*. Budapest, 308.
- MARTA, LIVIU-ASTALOS, CIPRIAN-KÁDAS ZOLTÁN-VIRAG, CRISTIAN-SANA, DANIEL
2005a Nyíregyháza-Oros, Úr-Csere. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon (Archaeological Investigations in Hungary) 2004*. Budapest, 256–257.
- MARTA, LIVIU-KÁDAS ZOLTÁN-ASTALOS, CIPRIAN
2005b Nyíregyháza-Oros, Lévai-tag. In: Kisfaludi, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2004 (Archaeological Investigations in Hungary 2004)*. Budapest, 255.
- MASEK, ZSÓFIA
2013 Die kulturellen Beziehungen der hunnenzeitlichen Eliten im östlichen Mitteldonauebiet am Beispiel der einglätterverzierten Drehscheibenkeramik. In: Hardt, M.–Heinrich-Tamáská, O. (Hrsg.): *Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschaft- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum. Akten des 23. Internationalen Symposiums der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum, Tengelic, 16–19. 11. 2011*. Weinstadt, 229–251.
2015 Száz gepida ház – A rákóczi falvi gepida település szerkezete (“Hundred Gepid dwellings” – The structure of the Gepid settlement at Rákóczi falva). In: Türk, A. (szerk.): *Hadak Újjan XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája, Esztergom, 2014. november 4–6. (Conference of Young Scholars on the Migration Period. November 4–6, 2014, Esztergom)*. Budapest–Esztergom, 407–446.
2016 The transformation of Late Antique comb types on the frontier of the Roman and Germanic world. Early medieval antler combs from Rákóczi falva (County Jász-Nagykun-Szolnok, Hungary). *Antaeus* 34, 105–172.
2018 A Közép-Tisza-vidék településtörténete a Kr. u. 4–6. században Rákóczi falva-Bagi-földek 5–8–8A. lelőhely értékelése alapján. Doktori Disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- MESTERHÁZY, KÁROLY
2005 Ártánd-Lencsésdomb. In: CSEH et al. 2005, 54–57.
- MÉSZÁROS, GYULA
1970 A regölyi korai népvándorlaskori fejedelmi sír (Das Fürstengrab von Regöly aus der Frühvölkerwanderungszeit). *Archaeologiai Értesítő* 97, 66–93.
- MIHÁCZI-PÁLFI, ANETT
2018 A balatonszemesi 5. századi temető kisleletei. In: Rác, Zs.–Koncz, I.–Gulyás, B. (szerk.): “Hadak útján.” A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXVI. konferenciája. *Gazdaság – kereskedelem – kézművesség (26th Conference of Young Scholars on the Migration Period. Economy – Trade – Craftsmanhip)*. *Dissertationes Archaeologicae Supplementum* 2, 129–161. DOI: <https://doi.org/10.17204/dissarch.suppl2.129>
- NAGY MARGIT
1993 Gepida temetkezés és vallási élet. In: Bóna, I.–Cseh, J.–Nagy, M.–Tomka, P.–Tóth, Á.: *Hunok – Gepidák – Langobardok*. Magyar Östörténeti Könyvtár. Szeged, 60–61.
2004 A hódmezővásárhely-kishomoki gepida temető (Das gepidische Gräberfeld von Hódmezővásárhely-Kishomok). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10, 129–239.
2005a Kora népvándorlaskor kori gyermek sír amulettekkel Mártélyről (Csongrád megye) (5th century child grave with amulets and iron bell from Mártély, (Csongrád County)). *Zalai Múzeum* 14, 97–127.
2005b Szőreg-Téglagyár. In: CSEH et al. 2005, 120–202.
- NÁSMAN, ULF
1984 Glas och handel i senromersk tid och folkvandringstid. Uppsala.
- NÉMETH, PÉTER
1988 Frühgepidische Grabfunde an der oberen Theiss. In: Menghin, W.–Springer, T.–Wamers, E. (Hrsg.): *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Ausstellungskatalog des Germanischen Nationalmuseums*. Nürnberg, 219–222.
- NÉMETHI, JÁNOS
1967 Descoperiri funerare din sec. V e.n. lângă Carei (Grabfunde der 5. Jhs. u.Z. aus der Umgebung der Stadt Carei). *Acta Musei Napocensis* 4, 499–507.
- ÓDOR, JÁNOS GÁBOR
2011 The 5th-century cemetery and settlement at Mözs (Tolna County, Hungary) – Some issues concerning the „East Germanic” period in Transdanubia. In: Heinrich-Tamáská, O. (Hrsg.): *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia. Castellum Pannonicum Pelsonense 2*. Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden/Westf., 347–360.
- OTTOMÁNYI, KATALIN
2001 „Hunkori” sírok a pátyi temetőben („Hunnenzeitliche” Gräber im Gräberfeld von Páty). *Archaeologiai Értesítő* 126, 35–74. DOI: <https://doi.org/10.1556/archert.126.2001.1-2.2>
- PÁRDU CZ, MIHÁLY
1950 A szarmatakor emlékei Magyarországon III. (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III). *Archaeologia Hungarica* 30. Budapest.
1959 Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 11, 309–398.
1963 Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn. *Studia Archaeologica* I. Budapest.
- PIETA, KAROL-RUTTKAY, MATEJ
1997 Germanische Siedlung aus dem 5. und 4. Jh. in Nitra-Párovské Háje und Probleme der Siedlungskontinuität. In: Tejral, J.–Friesinger, H.–Kazanski, M. (Hrsg.): *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im Mittleren Donauraum*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 8. Brno, 145–163.
- PINTYE GÁBOR
2009 A Kárpát-medencei szarmata települések csontfésűi (Die Beinkämme der Sarmatensiedlungen im Karpatenbecken). *Archaeologiai Értesítő* 134, 165–195. DOI: <https://doi.org/10.1556/archert.134.2009.10>

- 2014 Magányos hunkori temetkezések Nyíregyháza határában (Hun Age single graves at the track of Motorway M3). A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 56, 109–140.
- 2016 Hun kori – kora népvándorlás kori telepnyomok Nyíregyháza és Nagykálló között (Nyíregyháza-Csorda-Páskum I–II.) (Settlement traces from the Hun Age and Early Migration Period between Nyíregyháza and Nagykálló). A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 58, 67–153.
- 2018a Szándékos vagy véletlen? Újabb „magányos” kora népvándorlás kori sírok Nagykálló határában (Absichtlich, oder zufällig? Neu entdeckte frühvölkerwanderungszeitliche Einzelgräber an der Grenze von Nagykálló, Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungarn). In: Korom, A.–Balogh, Cs.–Major, B.–Türk, A. (szerk.): *Relationes rerum. Régészeti tanulmányok Nagy Margit tiszteletére* (Archäologische Studien zu Ehren von Margit Nagy). *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 10. Budapest, 291–305.
- 2018b Kora népvándorlás kori falu és agancsműves műhely Nyíregyháza-Rozsrétszőlőről (M3 182. lh. és Ipari Park Marso telephelye) (Early Migration Period village and antler workshop from Nyíregyháza-Rozsrétszőlő [Motorway M3 Site 182 and Marso site of the Industrial Park]). In: L. Nagy, M.–L. Szőlősi K. (eds): „Vadrózsából tündérsipót csináltam.” Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára (‘‘To make a fairy’s whistle from a briar rose.” Studies presented to Eszter Istvánovits on her sixtieth birthday). Nyíregyháza, 445–476.
- RAC
Reallexikon für Antike und Christentum. Stuttgart.
- RÁCZ, ZSÓFIA
2014 5. századi sírok Hajdúnánás-Fürj-halom-dűlő (M3-41/A) lelőhelyről (Gräber aus dem 5. Jahrhundert von Nordost-Ungarn. Fundort Hajdúnánás-Fürj-halom-járás). In: Anders A.–Balogh Cs.–Türk A. (szerk.): *Avarok pusztái. Tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára* (Avarum solitudines. Archaeological studies presented to Gábor Lőrinczy on his sixtieth birthday). *Opitz Archaeologica 6 – MTA BTK MÓT Kiadványok 2*. Budapest, 203–213.
- 2016 Zwischen Hunnen- und Gepidenzeit. Frauengräber aus dem 5. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 67, 301–360. DOI: <https://doi.org/10.1556/072.2016.67.2.6>
- 2019 A gepida királyság peremén. 5–6. századi temetők Hajdúnánás határából. Habilitációs dolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- RÁCZ, ZSÓFIA–DARÓCZI-SZABÓ, MÁRTA
2016 Szarvasszemfög-csüngők kora népvándorlás kori sírokban (Deer canine pendants from early Migration period burials). In: Kovács L.–Révész L. (főszerk.): *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Budapest–Debrecen–Szeged, 179–185.
- SCHOLTZ, RÓBERT
2019 163. Nagykálló, Kis-Ludastói-dűlő. In: Kvassay, J. (szerk.): *Régészeti Kutatások Magyarországon 2012* (Archaeological Investigations in Hungary 2012). Budapest, 75.
- SIMONYI, ERIKA
1999 Gepida temető Mezőkeresztes-Cethalom (Gepidic Cemetery at Mezőkeresztes-Cethalom). In: S. Perémi Á. (szerk.): *A népvándorláskor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai* (Veszprém, 1997. november 28–30). Veszprém, 72–86.
- SOMOGYI, PÉTER
2019 Spätromisch-byzantinische Fundmünzen aus Gepidengräbern In: Vida, T.–Quast, D.–Rácz, Zs.–Koncz, I. (Hrsg.): *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität. Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches*. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14.–15. Dezember 2015. Budapest, 603–625.
- Soós, Eszter
2014 Kr. u. 5. századi telepészlet a Hernád mentén (Parts of a 5th c. A.D. settlement by the Hernád river, Hungary). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 53, 183–211.
- 2016 Settlement history of the Hernád Valley in the 1st to 4/5th centuries AD. *Dissertationes Archaeologicae* 3/4, 449–466. DOI: <https://doi.org/10.17204/dissarch.2016.449>
- 2019a A császárkori germán Przeworsk kultúra kutatásának legújabb eredményei Magyarországon. *Archeologiai Értesítő* 144, 67–95. DOI: <https://doi.org/10.1556/0208.2019.144.3>
- 2019b Transformation der Siedlungen am Ende des 4. und im 5. Jahrhundert in Nordost-Ungarn. In: Vida, T.–Quast, D.–Rácz, Zs.–Koncz, I. (Hrsg.): *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität. Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches*. Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14.–15. Dezember 2015. Budapest, 697–752.
- Soós, Eszter–Bárány, Annamária–Köhler, Kitti–Pusztai, Tamás
2017 Settlement and graves from Hernádvécsé (NE-Hungary) in the 5th century AD: relation of living space and burial place in the Hun Period (Kr. u. 5. századi telep és temetkezések Hernádvécséről: adatok a lakóhely és a temetkezések kapcsolatához a hun korban). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 56, 49–98.
- SOROKINA, NINA
1970 Die Nuppengläser von der Nordküste des Schwarzen Meeres. *Annales Association Internationale pour l’Histoire du Verre* 5, 71–79.
- SZABÓ, JÁNOS JÓZSEF
1978 Népvándorlás kori telepészlet és Árpád-kori településnyomok Battonya határában (Völkerwanderungszeitlicher Siedlungsteil und arpadenzeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Battonya). *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 5, 61–85.
- 1990 Késő római kori – kora népvándorlás kori sír- és telepészlet Füzesabony határában (Grab und Siedlungsteil aus der späten Römerzeit – frühen Völkerwanderungszeit in der Gemarkung von Füzesabony, Nordungarn). *Agria – Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 25–26, 175–193.
- SZABÓ, JÁNOS JÓZSEF–VÖRÖS, ISTVÁN
1979 Gepida lelőhelyek Battonya határában (Gepidische Fundorte in der Gemarkung von Battonya). *Archaeologiai Értesítő* 106, 218–230.
- TEJRAL, JAROSLAV
1990 Archäologischer Beitrag zur Erkenntnis der völkerwanderungszeitlichen Ethnostrukturen nördlich der mittleren Donau. In: Friesinger, H.–Daim, F. (Hrsg.): *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil 2*. Wien, 9–87.
- 1997 Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaunraum. In: Tejral, J.–Friesinger, H.–Kazanski, M. (Hrsg.): *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaunraum*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 8. Brno, 321–392.
- 1998 Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. In: Leube, A. (Hrsg.): *Haus und Hof in östlichen Germanien*. Bonn, 181–207.
- 2005 Smolin. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 29. Berlin–New York, 160–162.
- 2007 Das Hunnenreich und die Identitätsfragen der barbarischen „gentes“ im Mitteldonaunraum aus der Sicht der Archäologie. In: Tejral, J. (Hrsg.): *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur-*

- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26. Brno, 55–120.
- 2011 Einheimische und Fremde. Das norddanubische Gebiet zur Zeit der Völkerwanderung. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 33. Brno.
- TEMPELMANN-MĄCZYŃSKA, MAGDALENA
1985 Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. Römisch-Germanische Forschungen 43. Mainz.
- TÓBIÁS, BENDEGÚZ
2007 Néhány érdekes tárgy a Zillingtal-Unterer Kapellenberg D41. sírból. Csátfibulák és ecsetek (Einige interessante Gegenstände aus dem Grab D41 von Zillingtal-Unterer Kapellenberg. Ringfibeln und Pinsel). *Archaeologiai Értesítő* 132, 325–341. DOI: <https://doi.org/10.1556/archert.132.2007.1.14>
- TOMKA, PÉTER
2001 Az árpási 5. századi sír (Grab in Árpás aus dem 5. Jahrhundert). *Arrabona* 39, 161–188.
- B. TÓTH ÁGNES
1994 Kora népvándorlás kori sírok Tápé-Szénteglaégetőn (Gräber aus der frühen Völkerwanderungszeit in Tápé-Szénteglaégető). In: Lőrinczy, G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára (Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum 60. Geburtstag von Ottó Trogmayer)*. Szeged, 285–309.
- 2006 Gepidische Siedlungen im Theissgebiet. *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* 4. Budapest.
- TÓTH, ENDRE–VIDA, TIVADAR–TAKÁCS, IMRE (szerk.)
2016 Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán. Kiállítási katalógus. Pannonhalma–Szombathely.
- VADAY, ANDREA–DOMBORÓCZKI, LÁSZLÓ
2001 Mezőszemere-Kismari-fenék. Késő-császárkori – kora-népvándorláskori temetőrészlet (Mezőszemere-Kismari-fenék. Late Imperial – Early Migration Period cemetery fragment). *Agria – Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 37, 5–206.
- VARGA, ZSÓKA
2016 Népvándorláskori üvegedények a Kárpát-medencében. Alapszakos szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- VARSIK, VLADIMIR
2011 Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídlišká z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí (Germanische Besiedlung am östlichen Vorfeld von Bratislava. Kaiserzeitliche Siedlungen von Bratislava-Trnávka und Umgebung). *Archaeologica Slovaca Monographiae* 18. Nitra.
- VÖRÖS, GABRIELLA
1981 Adatok a szarmata kori női viselethez (Angaben zur sarmatenzeitlichen Frauentracht). *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 121–135
- WERNER, JOACHIM
1959 Studien zu Grabfunden des V. Jahrhunderts aus der Slowakei und der Karpatenukraine. *Slovenská archeológia* 8:2, 422–438.

Settlement and cemetery from the 5th century AD in the vicinity of Nyíregyháza (Site M3-58), Hungary

Attila Beck – Zsófia Rácz – Eszter Soós – Gábor Pintye

A cemetery and a part of a settlement have been excavated within the confines of the Nyíregyháza municipality between 2009 and 2011. Based on archaeological data, both were established by the same population in the middle of the 5th century (Nyíregyháza-Csorda-Páskum, Site M3-58, *Fig. 1*) The cemetery had possibly been used jointly by the residents of several neighbouring homesteads, as the finds of a nearby settlement site also show close connections with the burial site (Nyíregyháza, keleti elkerülő út Site 14, Pintye 2016).

The scattered settlement phenomena, two buildings and several pits, were located 40–50 meters west of the graves (*Fig. 2*). Building no. 22/25 with six posts (*Fig. 3, 6*) represents the type *Eckpfostenhaus*, which appeared mainly in the northern zone of the Carpathian Basin, in connection with the changes during the Hun period. Structures similar to Building no. 18/20 with two posts (*Fig. 3, 5*) also had become widespread in the 5th century and remained popular in Gepidic-period settlements. The small number of ceramic fragments did not contain remains of special vessels, but technological and formal characteristics (Murga-type jug, S-profile bowl, dominance of wheel-turned, grainy pots (*Figs 5–6*)

display similarities with contemporaneous assemblages published from the region so far, such as Hernádvécse-Nagy-rét, Onga-Teknő-lapos or Andornaktálya-Kis-rét-dűlő. A large jug with two handles and smoothed-in decoration, and a grainy wheel-made vessel with a cylindrical rim (*Fig. 4; Fig. 5, 3*) can be associated with late Sarmatian pottery manufacture, while analogies of the mug (*Fig. 5, 8*) can be mentioned from Gepidic-period sites. The excavated part of the settlement is dated to the second half of the 5th century.

The entire area of the burial ground belonging to the settlement has been excavated (*Fig. 7*). The 24 burials represent a cemetery type hitherto unknown in Northeast Hungary. It can be well distinguished from the late Sarmatian-Hun-period burial grounds used in the late 4th and early 5th centuries, based on its rite (e.g., east-west orientation of the graves) and find material. The burial ground also differs from the so-called row-grave cemeteries (*Reihengräberfeld*) of the Gepidic period, established in the second half of the 5th century AD in the Great Plain, because it can be dated somewhat earlier, and it was used for a much shorter period.

Among the funerary rites, it is worth highlighting the case of a child's burial, Grave 6, in the head end of which a jug, a small pot and a blue glass cup were placed (Fig. 10; Fig. 22; Fig. 25). The placement of similar vessel sets in graves reflects Roman tradition and also appears regularly in Hun-period burials. Representative artefacts and costume elements from the Hun period and subsequent decades also came to light in the cemetery: for example, attires rich in beads, and hoops endowed with beads and metal pendants (Graves 6, 14, 16) (Fig. 10, Fig. 13; Fig. 14; Fig. 17). Oval buckles made of silver from Grave 3 (Fig. 19), glass cups from Grave 3 and 18 (Fig. 1; Fig. 24), a comb with bell-shaped handle blades from Grave 14 (Fig. 20) all indicate Period D2/D3, the middle of the 5th century. Other finds, such as a cast, small bow brooch with three knobs from Grave 6 (Fig. 18), are more likely to date to the second half of the 5th century. Glassware have been found in four burials, which can also be said to be common in the 5th century. These glass cups differ from the late Roman glassware tradition of Pannonia in terms of their production, but they have good analogues in the area.

The Murga-type jug placed in Grave 6 and the small, grainy pot both are associated with the ceramic material of the settlement. We should also mention the perforated silver coin of Grave 14, a *siliqua* of Valentinian III minted between AD 422–455, which provides a *terminus post quem* date of the grave and, due to the small size of the site and its short period of use, the entire cemetery and settlement.

The settlement and cemetery analyzed in our study display a new type of material culture compared to late Sarmatian sites. This material culture is not unique in the region, we can count on several similarities between the mostly unpublished sites excavated in the vicinity of Nyíregyháza (Fig. 16). As regards the ethnicity of the founders of the settlement and burial ground, we can say that a group of the heterogeneous Hun-period population lived here during the transition period of the last years of the Hun Empire and the formation of the Gepid Kingdom. The site represents the burial customs, costume and objects of use that were widespread in the Carpathian Basin in the middle third and second half of the 5th century.